

Voruta

Nr. 2 (740) 2012 m. sausio 21 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

7

Eugenijus ŠALTIS

**Tarp scenos ir ekrano, tarp
gyvybės ir mirties**

Režisierius Antanas Naraškevičius

11

Elena MARKUCKYTĖ,
Donatas PILKAUSKAS

„Kalnapiliui“ – 110 metų

12

Milda ARČIKAUSKAITĖ

Lauktos netikėtos Kalėdos

Dailininkas Jonas Arčiauskas

Praradimai ir laisvės, tiesos pergalės

Auksutė RAMANAUSKAITĖ – SKOKAUSKIENĖ, LR seimo narė, Lietuvos Nepriklausomybės
gynimo Sausio 13-osios brolijos pirmininkė

Kiekvienos tautos istorijoje yra datų, kurios tampa ne tik laiką žyminčiais skaičiais kalendoriuje, bet ir ženklų įvykiu, pakeitusio visą tolesnę tos tautos ir valstybės gyvenimą. Viena tokių datų mūsų istorijoje – 1991 m. Sausio 13-oji. Praėjo dvidešimt vieneri metai – ta kruvinoji naktis yra dar visai arti mūsų, persmelkta skausmu dėl prarastų gyvybių, nužudytų, tankais sutraiškytų pirmųjų mūsų nepriklausomybės aukų. Dar labai ryškus, o tiems, kurie tiesiogiai ten buvome – niekada ir nenublankiantis – laisvės artumo pajautimas, telkiantis vienybei, broliškumui, skatinantis nepaleisti laisvės paukštės ne tik iš savo širdžių, bet ir savo žemės, savo tėvynės. Tomis dienomis jautėmės nepajudinamai tvirti prieš tankus, automatus, tamsą, smurtą, šmeižtą ir melą. Tiesos pergalė buvo mūsų pusėje.

Nuo antrojo pasaulinio karo ilgus dešimtmečius buvome pavergti – patyrėme sovietinio režimo vykdomą terorą ir represijas. Šioje okupacijos naktį gimė Lietuvos rezistencija, į kurią įsitraukė daugybė vyrų ir moterų, pasirinkę žūtibūtinai ginti mūsų tautos ir valstybės laisvę, kovoti už tiesą – jie buvo Lietuvos partizanai. Tai tūkstančiai žmonių, kurių gyvenimai lyg žvakės skausmingai sudegė, okupacinio režimo tamsoje skleidami tiesos ir vilties šviesą, skleidami tikėjimą, kad vieną dieną mūsų tėvynė atkovos savo nepriklausomybę.

Su partizanais buvo žiauriai fiziškai susidorota. Šiandien šiurpiausių sovieti-

Sovietiniai tankai Vilniuje prie spaudos rūmų. Alfredo Girdziušo nuotr.

nės sistemos struktūrų nusikaltimus mena po visą Lietuvą išsibarstę partizanų žūties vietas žymintys kryželiai, atminimo ženklai, o tūkstančių laisvės gynėjų palaikų galbūt niekada nesurasim, nes jie liko paslėpti žvyrduobėse, raistuose, po specialiai pastatytais mūriniais pastatais, po sunkiu asfaltuotu užlietais keliais.

Savo paaukotomis gyvybėmis partizanai Lietuvai padovanojo dvasinę pergalę, nes išliko laisvės troškimas, kuris tapo antisovietinių pagrindinių organizacijų veiklos pagrindu. Net ir pavojaus akivaizdoje saugojome savo tautos kultūrinės, religinės tradicijas, nepasidavėme okupanto brutaliai siekiui paversti mus beveidžiais,

Nukelta į 5 p.

Sveikiname

*Mielas ir gerbiamas
prof. Zigmair Zinkevičiaus,*

nuoširdžiai sveikiname Jus gražios sukažties proga ir linkime visokeriopos sėkmės, sveikatos, o taipogi gyvenimo pilnatvės ir džiaugsmo – Jums nusilenkiame iš Klaipėdos krašto, iš istorinės Prūsijos – ir Mažosios Lietuvos enciklopedija yra Jūsų rūpestingos globos kūdikis.

*Su labomis dienomis ir pagarbiai,
Vytautas Gocentas, kraštotyrininkas
klaipėdiškis iš Vilniaus,
iš M. Mažvydo bibliotekos*

Karaimų tautos istorija

Hadži Seraja Chan Šapšalas (1873-1961) pasišventęs tautai ir mokslui

LR ambasadorė dr. Halina KOBECKAITĖ, Vilnius

Hadži Seraja Chan Šapšalas

2011 m. minėjome iškilaus karaimų dvasinio ir pasaulietinio vadovo, pasaulinio garso orientalistą, profesorius Hadži Serajos Chano Šapšalo mirties 50-ąsias metines. Daugiau kaip trečdalį savo gyvenimo jis praleido Vilniuje ir Trakuose. Tad nenuostabu, kad šios metinės Trakų istorijos muziejaus ir Lietuvos karaimų bendruomenės bendru sutarimu buvo iškilmingai pažymėtos Trakuose – atidengta memorialinė lenta prie karaimų muziejaus ir išleista knyga „Hadži Seraja Chanas Šapšalas – pasišventęs tautai ir mokslui“.

Apie šį įvykį „Takų žemė“ jau rašė. Čia spausdiname ambasadorės dr. Halinos Kobeckaitės pasakytą kalbą atidengiant memorialinę lentą ir platesnį jos, kaip knygos sudarytojos, pasakojimą apie knygoje pateikiamas publikacijas.

Nukelta į 9 p.

Pasakojimai apie Razmų giminę

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

Knygos viršelis

Barbora ir Antanas Razmos

Antano ir Barboros Razmų šeima, 1937 m.

Pastaruoju metu vis daugiau pasirodo prisiminimų, šeimos ar giminės istorijų aprašymo knygų. Tai labai vertingas Lietuvos valstybės ir tautos istorijos šaltinis, kuriame lyg lietaus lašelyje atsispindi krašto likimas. Jos beveik pakeičia istorijos vadovėlius ar monografijas, nes per atskiros šeimos (giminės) likimą sužinome tikrąją savo šalies XX a. istoriją. Tokia yra ir šilutiškio Anatolijaus Žibaičio pačioje 2011 m. pabaigoje išleista gausiai iliustruota nuotraukomis knyga* „Po istorijos ratais : pasakojimai apie Razmų giminę“.

Knyga skaičiau su dideliu smalsumu, nes ir aš pats esu gimes bei užaugęs Gardame.

Autorių, buvusį pedagogą lituanistą, rinkti medžiagą apie Razmų giminę paskatino senelio Antano Razmos (1869–1941) atsiminimų knyga. 1939 m. pavasarį jis įrašė savo atsiminimų pabaigoje tokį sakinį: *Prašyčiau to savo vaiko, kad kuriam po mano mirties pateks ši knyga, dorai užlaikyt, nesudraskyt ir man familiantui duot paskaityti ir jums, galintiems plunksną valdyti, panašų darbą jūsų gyvenimo bėgy toliau rašyti*. A. Razmos užrašuose gausu medžiagos Razmų giminei pažinti ir daug Gardamo parapijos gyvenimo faktų. Remdamasis jo prisiminimais A. Žibaitis dalį medžiagos apie Paprūsės pasienio žemaičių gyvenimą XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje paskelbė savo knygoje „Žmonės kelyje“ (Šilutė, 2007).

Tiktai mūsų prisiminimuose mirusieji lieka gyvi

Razmų giminės istorija atskleidžia praeities įvykius, kurie veikė atskiros žmogaus ir tautos likimą. Ši giminė patyrė daug skaudžių smūgių, ją galėjo sugniuždyti negailestingi istorijos ratai, tačiau to neįvyko.

Šios giminės medis šakotas. Prosenelis Juozapas Razma, atėjęs užkuriu apie 1850 m. į Pypliškės kaimą (1 km nuo Gardamo) buvo vedęs tris kartus, tad knygoje pateikiamos tik pagrindinės giminės šakos (Razmos, Markvaldai, Jurjonai, Bočkai) ir gausios šakelės.

Pagrindinė giminės figūra – Antanas Razma baigė Naumiesčio rusišką liaudies mokyklą, lietuviškos spaudos draudimo metu nešdavo knygeles iš Prūsijos. Jo brolis Albinas kunigavo Šiaurės Lietuvoje.

Kai 1913 04 25 sudegė senoji medinė Gardamo katalikų bažnyčia, statybos komiteto narys Antanas Razma labai daug padarė, kad būtų pastatyta dabartinė mūrinė iš raudonų plytų ir apylinkės akmenų (pašv. 1932 09 25). Plytų buvo nupirktas iš Priekulės Klaipėdos krašte. Iš jo Užgirės ažuolų padarytas bažnyčios bokštas ir ten sudėtos ažuolinės grindys. Taip pat statybai davė ir kitos medžiagos: medžių, eglinių, pušinių lentų, negailėjo ir pinigų.

Nors A. Razma yra dirbęs valdiška (raštvėdžio, viršaičio) darbą caro ir kaizerio okupacijos laikais, jis visą laiką gynė vietinius žmones, buvo tikras Lietuvos patriotas.

Susitvėrus Nepriklausomos Lietuvos kariuomenei, ėmė rinkti aukas jai ir valstybei iš Gardamo parapijos kaimų ir nugabeno net į Paširvintės dvarą prie Musninkų miestelio, kur lietuviai kovėsi su lenkais. Jo sūnūs Stasys ir Petras dalyvavo Lietuvos kariuomenės kūrime. Tik Tėvynę labai mylintis žmogus gali parašyti tokius įkvėptus ir prasmingus sakinius: *Regint mūsų kariškas jėgas kur žygiuojant, negalima sulaikyti džiaugsmo ašarų. Dėl to mes, senieji, žygiuodami diena po dienos jau į amžinastį, prašyte prašome ar net įpareigojam savo vaikus ir visus kitus būti savo tėvynės sargyboj, visomis išgalėmis ginti nuo Lietuvos priešų, būti apsiginklavus ne tik geležiniais ginklais, bet kartu turėti ir plieninę dvasią ginant jos teritoriją, o labiausiai kalbą, kuri yra mūsų tautos simbolis, kad neberekėtų Lietuvos vaikų taip bežadinti prie tautiško atgimimo, kaip kad mes buvom žadinami savo brolių lietuvių*.

Jis pradėjo rašyti savo giminės, šeimos istoriją, kartu papasakodamas, kas tuomet dėjosi pasaulyje, kaip gyveno pypliškėnai, kokios buvo vestuvės ir papročiai. Užbaigė rankraštį eilėraščiais, išspausdintais spaudos draudimo laikais. Ši knyga yra svarbi ne tik giminei. Ji padeda geriau suvokti XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Žemaičių Naumiesčio, Gardamo, Švėkšnos parapijų žmonių gyvenimą. Būtų tikslinga jo atsiminimus paskelbti atskiru leidiniu.

Autorius pastebi, kad šiandien, žvelgdami į praeities ūkanose skendintį Barboros ir Antano Razmų gyvenimą, matome jų žemiškąją kelionę buvus prasmingą, gražią ir darnią. Senelis Antanas buvo gana judrus, temperamentingas, mėgstantis valdyti, vadovauti, labiau besiklausantis proto balso. Senelė Barbora Nausėdaitė – lėtesnio temperamento, jautri, mokanti su žmonėmis pagarbiai bendrauti, daranti tai, ką jai sakydavo širdies balsas. Jų požiūris į gyvenimą, gerbtinos vertybės buvo tos pačios. Kaip ir kiti to meto žmonės, jie manė, kad žemė yra didžiausias turtas. Kita vertybė – šeima, jos susiklausymas, darna. Jie manė žmogaus dvasinę atramą esant tikėjimą Dievu. Vertino bendravimą su giminėmis, kaimynais, pažistamais. Vėlesniais laikais ėmė labiau suvokti mokslo, išsilavinimo svarbą. Norisi pabrėžti, kad jų tautiškumo jausmas buvo stiprus ir tą suvokimą perdavė savo vaikams.

Petro ir Joanos Razmų šeima

Įkūrus „Laukstėnų“ kolūkį, šio centru tapo stambi Razmų sodyba. Sunku buvo sūnui Petrui (1900–1959) su žmona Joana Markvaldaite (1907–1986) stebėti, kaip sveitimi jų ūkyje šeiminkauja, bet ką padarysi. Bandė stoti į kolūkį, manydami, kad pavyks išvengti tremties, – nepriėmė, buožių kolūkiui nereikia. Šeima buvo persekiojama ir apkrauta mokesčiais, pyliavomis. Kai nujausdavo būsiant žmonių trėmimą į Sibirą, namuose nenakvodavo, namie likdavo tik mažiausieji vaikai, kuriems tekdavo patirti

siaubą žvelgiant į sribų atstatytus automatų vamzdžius. Kelis metus taip pralaukę, supratę savo padėties beviltiškumą, 1952 m. patys prisistatė į tremtinių ešeloną, kuris nuvežė į Krasnojarsko kraštą. 1959 m. grįžo į tėviškę, kurioje jų niekas nelaukė.

Tačiau jie išugdė vaikų širdyse tėvynės meilę, išmokė atkakliai siekti tikslo ir nepalūžti nuo atsitiktinių likimo smūgių. Kaip gera, kad Razmų sodyba gyva, kad yra vieta, kur fiziškai jauti prosenelių, senelių, tėvų dvasią ir maiti takus, kuriais jie vaikščiojo. Joje gražiai ūkininkauja Petro sūnus Algimantas Razma su žmona Gražina.

Bronės ir Vaclovo Žibaičių šeima

1934 m. Gardamo bažnyčioje buvo su-
tuokti knygos autoriaus tėvai Bronislava Razmaitė (1909–1993) ir Vaclovas Žibaitis (1906–1948). 1936 m. rugpjūčio mėnesį šeima apsigyveno Gardamo pradinėje mokykloje. Kaip mokyklos vedėjas, V. Žibaitis ėmėsi aktyvios visuomeninės veiklos, už kurią 1944 m. spalį buvo areštuotas, o po teismo atsidūrė Vorkutoje, kur ir mirė. 1940 m. gautame kaip kraitis žemės sklype Pypliškėje, netoli vieškelio Gardamas–Švėkšna, buvo užvestas sodas, pastatytas ūkinis pastatas, kuriame po karo gyveno B. Žibaitienė su sūnumis Anatolijumi (g. 1937) ir būsimu filosofu vilniečiu Romanu (g. 1939). Po karo šeima atsidūrė dideliame skurde ir varge. Mirus seseriai Stefanijai Razmaitei, priglaudė jos du vaikus ir savo motiną Barborą (1869–1958). Taip šeima padidėjo iki šešių asmenų, o maitintoja tik viena. Tiesiog neįtikėtina, kaip ji sugebėjo suktis iš sunkios padėties. Ypač trūko duonos. Šių dienų jaunimui sunku būtų išsivaizduoti tuos laikus, kai žmogus gyveno nuolatinėje įtampoje ir baimėje, lyg sėdėtų ant parako statinės.

B. Žibaitienė pasirodė esanti drąsi ir ištverminga, labai stipri ir sumani, mokanti išsisukti iš pačių sunkiausių situacijų. Ji, motina, iš paskutiniųjų gynė savo šeimą, vaikus. Iki gyvenimo pabaigos našlavo saugodama savo vyro šviesų atminimą.

Jurjonai

Buvo ir daugiau giminaičių ištremtų į Sibirą, o kai kuriems karo pabaigoje pasisekė pasitraukti į Vakarus, o vėliau apsigyventi JAV.

Pabėgėlis Stasys Jurjonas užjautė lietuvių, gyvenančius sovietų Lietuvoje ir visą laiką mąstė apie tėvynę, gimtinę, jos labai ilgdamasis. Laiške jis rašė: *Niekas negali užvaduoti tikro Tėvynės ilgesio. Nuostabą ir pasipiktinimą sukelia, kai išgirsti iš ko nors plepant – man ten tėvynė, kur gera gyventi*. Nuostabūs žodžiai, tarsi skirti ir mūsų laikų lietuviams. Nors parašyti beveik prieš 40 metų – nepaseno ir šiandien...

Autorius beveik kiekvienai šeimai apibū-

dinti randa gražių, prasmingų žodžių.

Kaip Lietuvos eilinę šeimą labai veikė išorės veiksniai rodo Marijonos Jurjonaitės–Vingienės gyvenimas Juškaičių kaime. Jos vaikai Petras ir Izabelė yra gimę prieš Pirmąjį pasaulinį karą, dar caro valdymo laikais. Tada gyvenimas buvo pastovesnis. Šiose Petro ir Izabelės šeimose išaugo daugiau vaikų negu vėliau gimusiųjų Vingių šeimose. Artėjant prie mūsų dienų, šeimos vis mažėja. Seniau, kai lietuvių šeimos buvo gana didelės, emigracija, karai, neramumai buvo skaudūs dalykai, bet dar buvo galima neskambinti pavojaus varpais. O dabar? Juk akivaizdu, jei Rusija nebūtų okupavusi Lietuvos 1940 m., jei ne Antrasis karas tarp Rusijos ir Vokietijos, Domininkas ir Stasys Jurjonai tikrai nebūtų palikę Lietuvos. Gerai išgilinkime į Jurjonų vaikų likimus, į palikuonių gyvenimą ir pamatysime, kaip stipriai politiniai, ekonominiai veiksniai yra paveikę šią šeimą.

Naumiestiškių Dominiko ir Liudvikos (Valikonytės) Markvaldų šeima nusipelnė ypatingo dėmesio bei pagarbos. Tiek gražių darbų padaryta, tokie ryškūs pėdsakai žemėje palikti. O svarbiausia – išauklėta graži ir didelė šeima. Vaikai turėjo sąlygas tapti gerais žmonėmis: nė vienas iš jų nenuėjo šunims šeko pjauti. Iš kitos pusės žiūrint, Markvaldų šeimos likimas rodo, kaip skaudžiai istorijos ratai pervažiojo per tėvų ir vaikų likimus.

Pateikiu kai kurias autoriaus mintis iš jo *Pabaigos žodžio*:

„Visi žinome, kad prieš Laiką mes bejėgiai. Bet yra būdas sumažinti laiko smilčių naikinančią jėgą – tai atmintis, pagarba tėvams, seneliams, proseneliams. Rašydamas giminės istoriją, pirmiausia to siekiau. Šis rašinys – tai giminės istorijos kontūrai. Mes daug ko nežinome. <...> Kiek galėdamas siekiau tikslumo. Anksčiau, sovietų laikais, tokį darbą rašyti buvo pavojinga, o dabar daug artimųjų, kurių pasakojimais būčiau galėjęs remtis, jau atgule amžinojo poilsio. <...>

Savitas Romo Žibaičio rašinys apie Pypliškę ir sovietinių laikų inteligentų gyvenimą papildė praeities paveikslą. Bronės Žibaitienės paveikslas atskleidžia [autoriaus žmonos] Dalios pasakojime. <...>

Gilindamasis į giminės praeitį daug naujo sužinojau ir patyriau atradimo džiaugsmą. Įsitikinau paveldimų genų galia. Protėviai mums perteikė gyvo temperamento kodą. Nežinau, ar giminėje buvo melancholikų. Flegmatiko bruožų vienas kitas turėjo, bet vyrauja sangviniko, choleriko temperamento savybės. Giminės istorija skatina pamąstyti ir apie ligas, kurios kankino mūsų protėvius.

Karta, gimusi XX a. pradžioje, kiek kančių, išbandymų patyrė! Vokiečių ir rusų

Įvykiai ir žmonės tokie, kokius juos matė Mykolas Riomeris

Rimantas JOKIMAITIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 1

Iki šiol lietuvių kalba solidžiai išleis-
tos trys³ „Dienoraščio“ knygos, kuriose
kalbama apie 1915–1920 metų įvykius. Tie
metai – didelių pokyčių, revoliucijų visomis
prasmėmis laikas. Keičiasi net mąstymas,
vertybės.

Pabendravęs su šlėktomis (bajorais),
buvusiais karininkais, vakare dienoraštyje
parašo: „O karo sukeltas siaubingasai mo-
ralinis skurde; o baisingasai sulaukėjimo
prakeiksme“ (1918 07 14). Artimiausioje
aplinkoje pastebi per kelis karo metus
įvykusius neįtikėtinus pasikeitimus. Senoji
karta jau taikosi su „aristokratinės šeimos
degradacijos aktu“. Karas ir revoliucija „iš-
trynė daugelį luominių pertvarų“, „sutrypė
ir sumynė aristokratišką puikybę“ (1919 09
26). Kalbama apie anksčiau neįsivaizduotą
aristokratės ir žemesnės kilmės asmens (bet
ne prasčiokėlio) santuoką.

Stebi pasibjaurėjamą keliančias politikų
manipuliacijas: „Jeigu visuomet politikoje
būna daugybė apgaulės ir melo, tai dabar
viso to daugiau...“. „Taigi išsiskleidė laukinė
demagogija tiek iš kairės, tiek iš dešinės, pa-
taikavimas masėms, drumstimas jų nuotaikų
ir populiarių jausmų, erzinimas ir žadinimas
instinktų, kad net šlykštu į visa tai žiūrėti.“
„Matyt, tikisi, kad masės yra tamsios, ap-
sunkusio protavimo, visuomet einančios
inercijos pramintais takais, ir kad dėl to išlo-
ne tas, kas labiau jų poreikius išmano, bet
tas, kuris jas labiau apmulkins. Tai ir lenk-
tyniauja mulkindami“ (1919 01 04).

Bet Riomeris nebijojo rytojaus. Net
džiaugiasi, kad atsiranda galimybė sukurti
teisingesnį pasaulį, išvaduoti iš socialinės
neteisybės visuomenės apačias, atgauti

laisvę pavergtoms tautoms, Lenkijai ir jo
„mylimai Lietuvai“.

Daugiausiai dėmesio dienoraštyje ski-
riama sparčiai besikeičiantiems politiniams
įvykiams, kurių reikšmingumą puikiai
suprato: „Kokius pasakiškai įdomius lai-
kus išgyvename! Kiekvienas mirksnis turi
istorinės vertės, kiekviena ištiktis yra tokia
didžiulė, kad savo įtaka sieks kartų kartas!“
(1918 10 20).

M. Riomeris – gilus analitikas. Praėjus
80 ar daugiau metų nuo jo minčių užrašymo
suvoki, kad dažnai jis savo apmąstymuose
tiesiog išpranašavo ateitį. Vienas pavyzdžių
jo 1922 05 10 atviras laiškas Juzefui Pilsud-
skui dėl Vilniaus: „Visokie spekuliaciniai
bandymai sufabrikuoti kitokią Vilniaus
prigimtį inkorporaciniais aktais, „seimo“
nutarimais ir t. t. subyrės.“ „Vilnius atgaus
savo pozicijas, grįš prie Lietuvos kaip jos
teisėta Sostinė.“

Turime galimybę skaityti neeilinio žmo-
gaus užrašus.

Kasdienybė ir kita

Gal „Dienoraščio“ autoriui neatrodė
reikšmingi pasakojimai apie kasdienybę,
bet beveik 100 metų praeitis mums savaime
įdomi, kaip įdomios prosenelių nuotraukos,
gimtojo miesto senieji atvaizdai ar pašneke-
sys su koku išmintingu seneliu.

Jau buvo minėta, kad Riomeris kurį
laiką kovojo J. Pilsudskio vadovaujamuose
legionuose. Keistokai kitiems kareiviams ir
karininkams turėjo atrodyti eilinis Riome-
ris – puikiai išsilavinęs, vyresnis už kitus

legionierius (buvo
ipusėjęs 4 dešimtį),
akiniuotas aristo-
kratas, su išryš-
kėjusiu pilvuku.
Neturėjo lengvatų.
Vykdydamas kari-
ninkų nurodymus
su savo būriu kelia-
vo iš vieno fronto
ruožo į kitą. Braidė
po pelkes. Tampė
ant pečių šautuvą,
amuniciją, viso-
kiausias karinius
reikmenis ir vis
aprašinėjo kareivio
gyvenimą. Svarstė
apie globalius Eu-
ropoje vykstančius
pokyčius, gailėjo
nuo savivalės ken-
čiančių civilių, gyrė
ar peikė savo ben-
dražygius. Daug
naujos patirties.
Galėjo žūti susišau-
dymuose. Prastai
matantis ir kauty-
nių sumaištyje pra-
rądės orientaciją,
kartą vos nepateko
į rusų nelaisvę. Bet
nepateko, užtai pats
turėjo galimybių
pabendrauti su be-
laisviais. „Didžioji
belaisvių maskolių
dauguma mėgsta
kalbėti teisingumo,
kosminės tiesos (ab-
soliuto suvokimo)
tema, apskritai abs-
trakčiomis temo-
mis, susijusiomis
su religija, metafizi-
ka, gėrio ir blogio
klausimu. (...) Vi-
dutiniai europiečiai
nesvarsto tokių
kosminių problemų
kaip maskoliai. Jų
dvasinė sritis yra
gal net skurdesnė,
jie mąsto siauriau,
glausčiau, bet už-
tai kur kas ryškiau,

Lomža (1916). Nuotrauka iš M. Riomerio „Dienoraščio“

Pagrindinė Kolno gatvė vokiečių okupacijos metais. Nuotrauka iš M. Riomerio „Dienoraščio“

našiau, nes juos kompensuoja valia, kuri
jausmus ir mintis paverčia veiksmo energija.
O argi bus didelė nauda ir nuopelnas, jeigu
kiekvienas mulkis žais filosofiją ir metafizi-
ką“, – užrašo dienoraštyje 1915 11 23.

Tik kelis 1915 m. mėnesius Riomeris
kariavo. Kaip ir galima buvo tikėtis, sušlu-
bavo sveikata. Kalėdų sulaukė ligoninėje.
Geraširdžiai žmonės pasirūpino, kad toli
nuo namų esantys ligoniai ir sužeistieji
galėtų džiaugtis Kristaus gimimu. Vyko
iškilmės, visi gavo mielas dovanėles. Tokie
dalykai primena namus: „Yra taip kaip ir
per eglutę, rengiamą pas mus dvaruose
samdinių ir valstiečių vaikams: kamputyje
plačiai išsižioję, truputį iš susižavėjimo,
truputį iš gėdos, būreliais telkiasi sumišę
valstiečių vaikai; per vidurį eglutę, ryškiai
apšviesta ir spindinti blizgučiais, skanėstais
ir žaisliukais, o iš kitos pusės maloningi po-
nai, maloningos ponios, darantys mažutėlius
laimingus, ir būrelis ponų vaikų, stebinčių
jaudinančią ponų ir prasičkėlių bendravi-
mo sceną. (...) Dabar esu tų samdinių vaikų
vietoje“ (1915 12 23).

Pakariavęs M. Riomeris tapo teisėju Kol-
ne. Pareigos vertė bendrauti su įvairiausiais
žmonėmis, keliauti po apylinkes.

Įdomu skaityti apie tų laikų teisėjo
darbą. Bylų nagrinėjimas užtrukdavo net
iki 4 valandos ryto, t. y. per naktį (1919 09
15). Kad teisėjas ir tarėjai galėtų atlaikyti
tokius krūvius, per pertraukas tarp posėdžių
tekdamo rimtai „pietauti“. Mūsų laikų supra-
timumu, vykdavo tikros puotos. Tarėjai „statė
degtinę, pietus ir vyną, o aš, atsidėkodamas,
turėjau juos pavaišinti šartrezo kava. Taigi
gerai galvoje užė, kai po pertraukos grįžome
į posėdį“ (1919 10 21).

Bet ne tik posėdžiaudavo. Štai 1918
liepos 16 d. M. Riomeris su daktaru Rozenu
važiavo į Kudlačevo kaimą atlikti mirusio
ūkininko Jano Mikuckio palaikų skrodimo.
„Kadangi buvo geras oras, skrodimas buvo
atliktas po atviru dangumi. (...) Bobas ir
vaikus pašalinom, kad neraudotų ir neapltų,
tuo tarpu vyrams leidome žiūrėti, tad nema-
žai jų susirinko; kaip maitvanagiai, stovėjo
kaklus ištiesę, isijautę į darinėjamą žmogaus
vaizdą (...) Šie ūkininkai neatitraukė žvilgs-

nių, vaikščiojo aplink, kad geriau matytų, o
kartu jų akyse buvo galima pastebėti siaubą
ir pasibaisėjimą, nuo kurio plaukai piestu
stojosi ir plėtėsi vyzdžiai.“

1918 rugpjūčio 28 d. teko nagrinėti bylą,
iškeltą „pagal Mystkovskos, mūsų ipotekos
raštininko žmonos ieškinį, prieš ieškovę No-
vacką, sekvestoriaus (mokesčių surinkėjas)
žmoną dėl 17 markių 50 pfenigų už 2 ½
gabalėlio muilo. (...) Abu yra gyvi bobiško
išsigimimo pavyzdžiai: viena Mystkovs-
ka, yra tipiška isterikė, kelianti skandalus
namuose savo vyrui, keista, kaprizinga ir
nenuspėjama savo pomėgiais; kita, Novac-
ka, boba stora kaip dramblys, yra girtuoklė
ir keistuolė kitokia prasme: kartais kelias
dienes guli su vyru lovoje, abu nesisiprausę,
purvini, girti nuo ryto iki vakaro“.

1918 spalio 12 d. pasakojimas apie
„bulvių bylos“ tyrimą įdomus kita prasme.
„Lemane, trumpai paklausęs liudytoją,
užsukau į kleboniją pas svetingą kleboną
Ramotovskį, kuris mane pavaišino pietumis,
kokių neįprasta valgyti šiais suveržtų diržų
liesais laikais. Iš tiesų šiuo badmečiu, kuriuo
mums tenka gyventi, žmogus tampa jautrus
skonių poezijai; sočius ir skanūs pietus
jaučia ne mažiau subtiliai ir estetiškai, kaip
kitais pojūčiais bet kokį kitą meno kūrinį.
Kelios rūšys naminės dešros, malta namuose
kepta duona, rinktinė sūdyta riebi kiauliena,
marinuotos acte ir keptos rudmėsės, pagar-
dintos svogūnais ir patiektos šaltai, pagaliau
nuostabi burokėlių sriuba, stipriai užbalinta
grietine – štai aukščiausios rūšies vaišės, ku-
rias šiais laikais kunigas man suruošė.“

Kuo ne poezija? Argi žodindumu nepri-
mena A. Baranausko? Tikro žavesio pasako-
jimams suteikia toks rašymas. „Dienoraštį“
skaitai kaip gerą romaną. Atrodo, kad Riome-
ris būtų galėjęs tapti neblogu rašytoju.
Gera, kad netapo. Lietuvai aukščiausios
klasės teisininkų tuo metu labiau stigo.

³ Parašius šį tekstą pasirodė 4 knyga.

Šaltinis: „Literatūra ir menas“,
Nr. 40 (3352), 2011 11 04, 2011 11 11
Nr. 41 (3353)

Tęsinys kitame numeryje

AMBULATORINĖ REABILITACIJA „TRASALYJE“

„Trasalis - Trakai Resort & SPA“ centre teikiamos šios am-
bulatorinės rehabilitacijos paslaugos, apmokamos iš priva-
lomojo sveikatos draudimo fondo lėšų:

Vaikams:

- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (16 apsilankymų).
- Kvėpavimo sistemos ligos (16 apsilankymų).

Suaugusiems:

- Kvėpavimo sistemos ligos (10 apsilankymų).
- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (12 apsilankymų).
- Kvėpavimo sistemos ligos (14 apsilankymų).
- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (14 apsilankymų).
- Nervų sistemos ligos (14 apsilankymų).

AMBULATORINĖ REABILITACIJA
SKIRIA JŪSŲ ŠEIMOS GYDYTOJAS

Registracija darbo dienomis 9.00 - 18.30.

„Trasalis - Trakai Resort & SPA“ centras
Gedimino g. 26, Trakai
Tel. +370 699 52068
El. p. kestutis@trasalis.lt
www.trasalis.lt

Mums rūpi Jūsų sveikata!

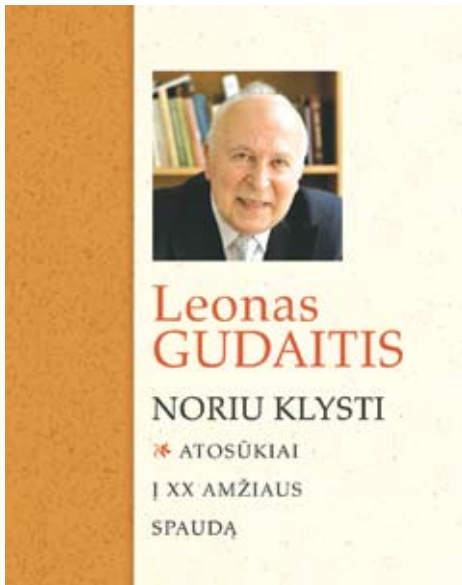
TRASALIS
TRAKAI RESORT & SPA

TLK
VILNIAUS

Neįmanoma pabėgti nuo savęs

Vaida MORKŪNAITĖ, Vilnius

*Leonas Gudaitis
„Noriu klysti: atosūkiai į XX a. spaudą“*

Vos prieš porą mėnesių knygynų lentynose pasirodžiusi spaudos tyrinėtojo, ilgamečio žurnalisto ir redaktoriaus, bibliofilo, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių literatūros katedros profesoriaus, ilgamečio Viešosios komunikacijos katedros dėstytojo Leonas Gudaičio knyga „Noriu klysti: atosūkiai į XX a. spaudą“ papildė ir taip jau nekuklią autoriaus bibliografiją. Iškilmingos jau net devintosios profesoriaus knygos sutiktuvės vyko Vytauto Didžiojo universiteto istorijos menėje to paties universiteto Lietuvių literatūros katedros vedėjos doc. dr. Dalios Kuizininienės, lektorės doc. dr. Aurelijos Mykolaitytės, VDU Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Viešosios komunikacijos katedros vedėjos doc. Kristinos Juraitės priešakyje. Palankaus akademikų

vertinimo sulaukęs veikalas drąsiai stoja į lentynas šalia knygos istorijai ir knygotyrai skirtų studijų, monografijų ir biografinių atsiminimų.

Naujojoje profesorius Leono Gudaičio knygoje įdomybių ras ne tik akademinės bendruomenės nariai, bet ir kiekvienas Lietuvos kultūra besidomintis žmogus. Tai įrodo ir pats autorius, pratarmėje pabrėždamas asmeninį santykį su kiekviena savo kūrinio dalele: „Nesistengiau jų ryškinti, bet ir neslopinau savęs supratęs, kad neįmanoma pabėgti nuo savęs. Todėl nesistebėkite, kad visa tai, kas netilpo mokslinio pažinimo ribose, virto mano gyvenimo ir kūrybinės veiklos detektyvais“ (p. 8). Knygoje persipinančios akademiniai profesorius rašyti tekstai ir biografinė autoriaus patirtis daro veiklą patrauklų plačiam skaitytojų ratui, suteikia tekstams gyvumo ir padeda pasiekti esminį pratarmėje pabrėžiamą tikslą – „permąstyti spaudos darbo atradimus ir praradimus, atsigręžti į literatūrines ir kultūrines praejusio šimtmečio tradicijas“ (p. 7). Niekas nepaneigs – mąstyti apie istorinius mūsų kultūros fenomenus ir faktus galime tiek rimtu akademiniu, tiek asmeniniu tonu. L. Gudaitis, pasitelkdamas asmeninį santykį su to laikotarpio realijomis, knygoje „Noriu klysti“ analizuoja giliausius lietuvių literatūros, spaudos istorijos ir kultūros klodus.

Profesoriaus veikalas suskirstytas į šešis skyrius, kiekvienas iš jų turi aiškią temą, siejamą su autoriaus gyvenimo detalėmis, – nuo prisiminimų apie garsiąjį rašytojų gyvenimų peripetijas ar studijų laikus su garbiais procesoriais Vanda Zaborskaitė, Vytautu Kubiliumi ir Jurgiu Lebedžiu, iki temų apie paties autoriaus tirtą tremtinių poeziją bei darbą nemenką įnašą į mūsų kultūrą įnešioje kultūrinėje spaudoje. Knygos dalys nėra proporcingai vienodos apimtimi, tačiau galbūt to reikalauti ir nereikia, nes kiekviena veikalo dalis – tai lyg atskiras gyvenimo

tarpsnis, bylojantis asmeninę profesoriaus patirtį. O juk gyvenimas niekada nebūna vienodas ir, be abejonės, nesilaiko jokių proporcijų.

L. Gudaičio knygos negalima priskirti vienai humanitarinių mokslų krypčiai. Čia aptariamieji literatūrologijos, sociologijos, istorijos dalykai, spaudos istorijos ir raidos, bibliografijos, dokumentotyros ir knygotyros šakos. Aprašomuoju metodu autorius prikelia iš praeities svarbius Lietuvos kultūros įvykius, paskatinius spaudos ir knygos raidą bei istorijos kaitą. Veikale gausu pirmą kartą publikuojamų šaltinių, ištraukų iš asmeninės autoriaus knygų bibliotekos bei jo gyvenimo bibliotekos. Tai prideda šiai knygai svarumo: „Autoriui būdinga nežinomų faktų, neskelbtų dokumentų, naujų analizės rakursų paieška. Ji prisodrina pasakojimus intriguojančių netikėtumų, negirdėtų žinių ir suteikia tekstams išliekamosios vertės“ (anotacija knygos metrikų puslapyje). Anksčiau nepublikuotų šaltinių autentiškumu abejoti nevertėtų, nes pats autorius ne kartą knygoje patikina, kad rėmėsi paties rinktais ir asmeniškai patikrintais šaltiniais, sukauptais dirbant redaktoriumi ir žurnalistu ne viename kultūriniame periodiniame leidinyje.

Dar dažais kvepiančiai knygai vertės prideda sklandi kalba, aiškiai paaiškinami sudėtingi ir kartais lietuviams skaudūs knygos istorijos faktai, nedėkingi talentingų autorių ir reikšmingų knygų likimai. Ramus pasakojimo tonas kviečia skaitytoją dar kartą permąstyti knygos ir spaudos istoriją, išgilti kultūros problemas. Terminija autorius neapsikrauna – kur tik įmanoma vartoja lietuviškus tarptautinių žodžių atitikmenis. Knyga ypač svarbi istorijos suvokimui – analizuojamas XX a. spaudos likimas pabrėžiant anksčiau nespausdintų šaltinių naujumą ir asmeninę autoriaus patirtį, nuo kurios, kaip rodo ši knyga, neįmanoma pabėgti net

kalbant rimčiausiomis bei skaudžiausiomis temomis. Nors ir autentiška patirtis daro šią knygą išskirtinę bei ypatingą, būtina paminėti, kad profesorius veikale pateikia ir akademinius savo tekstus, paremtus įvairiausiais šaltiniais, taip pat cituoja analizuojamus autorius, ipina kitų kultūros veikėjų atsiminimų. Nepasimesti kultūriniam knygos labirinte padės išsamios tekstų šaltinių ir asmenvardžių rodyklės. Nors ir knygoje nėra nurodytų jokių recenzentų pavardžių, kitų autorių įnašas akivaizdus autoriaus pateikiamose citatose ir jų istorijų perpasakojimuose.

Svarbu paminėti, kad tipografinis knygos atlikimas toks pat kokybiškas, kaip ir knygos turinys. Pirmiausia skaitytojui knygyno lentynoje į akis krinta žymaus knygų menininko Romo Oranto kurtas subtilus viršelio dizainas. Ramios žemės spalvos yra tarsi akcentai, derantys su knygos tekste vyraujančiu ramiu, nostalgiku kalbos tonu. Ketvirtajame viršelyje leidėjai nepateikia jokie reklaminio teksto – toks retai pasitaikantis fenomenas pasufleruoja, kad knygos tekstas kalba pats už save, reklamos jam tarsi nebereikia. Knygos vidaus makete informatyvumo suteikia nespaltotų nuotraukų įklijos – temas iliustruojančios fotografijos iš asmeninio autoriaus archyvo. Galbūt iliustruojančių nuotraukų galėtų būti ir daugiau, bet esamos leidžia išvysti autorius, apie kuriuos pasakojama, lengviau įsisavinti informaciją ir žvilgtelėti į asmeninį autoriaus fotografijų archyvą.

„Ar įmanoma pabėgti nuo savęs“ (p.7) – klausia autorius pratarmėje, o tekste visiems pasufleruoja atsakymą – bet kuria tema kalbant nejučia iš giliausių sielos kertelių neišvengiamai išnyra asmeninė patirtis. Ji padeda profesoriumi autentiškai mąstyti apie svarbius lietuvių literatūros, knygotyros, knygos ir periodikos istorijos klausimus.

Lietuva - Baltarusija

Babcai: daugiau kaip 26 akmeniniai kryžiai vienoje vietoje

Akmeniniai kryžiai Babcsų kapinėse

Visai neseniai 2011 metų rugpjūtį Baltarusijoje aptiktas unikalus radinys: vienoje mažose kapinėse iš karto rasti 26 akmeniniai kryžiai. Neįtikėtina, kiek daug prireikė laiko, kad juos atrastų XXI amžiuje. O dar labiau neįtikėtinas tas faktas, kad šiame – informacinių technologijų – amžiuje, apie tuos akmeninius kryžius praktiškai nieko nežinoma...

Kryžius – senovinis ženklas, kuris pasirodė žymiai anksčiau nei krikščionybė. Jis ypatingas tuo, kad tai yra perėjimo

rezultatas iš skaitinio pasaulio suvokimo į erdvinį. Simbolizuoja dangaus ir žemės susikirtimą. Šio ženklo semantika yra tokia gili ir neįtikėtina, kad sugeba sudominti net visai abejingus šiai temai.

Kryžiaus simbolį naudojo įvairiuose ritualuose garbinant gamtos jėgas. Apie tai liudija kasinėjimai visuose pasaulio kampečiuose: Europa, Indija, Sirija, Persija, Egiptas, Šiaurės ir Pietų Amerika!

Daugybė kryžių, iškirstų iš ledynmečio riedulių, yra žinomi ir Baltarusijos teritorijoje.

je. Čia jie nėra retenybė [ne mažiau kaip 100 adresų – A. Ž.], todėl šių, be abejonės, didingų istorijos, archeologijos, geografijos, dailės ir dvasinės kultūros, paminklų vaizdas kartais nesužadina deramo susižavėjimo.

Vis dėlto tokia didelė jų gausa tokioje mažoje aikštelėje atrodo nepaprastai.

Reginys užima kvapą. Vienok jų aplinka ne mažiau įdomi, nes jie yra senose kapinėse netoli Babcsų kaimo (Babcsy, Dokšycų r., Vitebsko sr.).

Aplinkui išmėtytos senos akmeninės kapo plokštės iššaukia maišytus pojūčius: susižavėjimą ir stingančią sielą baime, todėl, kad tyloje pakankamai apleista kapinių dalis atrodo didžiai grėsminga.

Bet, jei susitvarkysi su šiokių tokių šiurpulių, tai galėsi pasigėrėti nedidelėje vietovėje daugiau kaip 26(?) akmeniniais įvairaus dydžio (nuo 30 cm iki 2 metrų!) kryžiais.

Gaila, kad, kaip jau minėjau aukščiau, žinių apie šiuos apstulbinančius objektus praktiškai nėra. Ir sunku pasakyti, koks jų amžius, kieno simboliai jie buvo, dėl ko jie buvo pagaminti ir t. t. Gal būtų tai – tik tokios formos antkapiai. Tai prideda tam tikro aštrumo, nes visada norisi matyti kažką, kuriame slypi mįslė, ir pabandyti ją atspėti.

Pagal mūsų pastebėjimus kapinės kažkuo primena totoriškas: panašios antkapių plokštės ir kapų išdėstymas. Nors vis dėlto, kodėl kryžiai kyšo virš vienodų antkapių plokščių – lieka paslaptis.

Internetne minima http://globus.tut.by/type_tn_stonecross.htm, kad kapinėse yra ne mažiau kaip 26 įvairaus dydžio akmeniniai kryžiai. Mes jų priskaičiavome apie 30. Kiek jų iš tikrųjų – užduotis istorikams ir archeologams artimiausiu metu.

Bet ir tai ne pats įdomumas. Pirmasis, ku-

ris surado kryžius ir pranešė visuomenei, yra poetas Ryhoras Baradulinas. Grįždamas į gimtuosius Ušačius, jis užsuko į Babcsų, apie kuriuos atsitiktinai išgirdo. Po kelių dienų įkvėptas matyto vaizdo parašė eilėraštį:

У лесе, у зялёнай імжы
Затоеныя вякамі
Каменныя стынцы з крыжы
З адсечанымі рукамі.
Калі багоў даўніны
Расьцілі –
Адцялі рукі,
І сталі крыжамі яны,
Сакральныя помнікі-рухі.
Тут часу зацішна яшчэ.
Зьбіраюцца здані з адхонаў.
І камень сьцюдзёна пячэ
Сузор'е паганскіх пісьмёнаў.

Babcsų kapinės – vieta, kuri tikrai verta dėmesio. Būtinai aplankykite ją, kai ištirps sniegas. Daugiau nuotraukų, vietos žemėlapis ir kaip ten patekti žiūrėti šiuo adresu: <http://vandrouka.by/2011/babtsy/>.

Tai apie 110 km trasoje M3 Minskas-Vitebskas (5 km už Begomlio).

Straipsnį, paskelbtą internete 2011 12 19, parengė Lera1212 (piešinys, tekstas) ir Manuel (nuotraukos, tekstas).

Iš rusų k. vertė Algirdas Žemaitaitis, Vilnius

Nuotraukose: Akmeniniai kryžiai Babcsų kapinėse

*Iš rusų k. vertė Algirdas Žemaitaitis, Vilnius
2012 01 04*

Atminti praeitį vardan ateities

„Vorutos“ pokalbis su Vilniaus rajono savivaldybės tarybos nariu Gediminu PAVIRŽIU

– Pirmiausia mūsų laikraščio skaitytojams prašytume pristatyti Vilniaus rajono savivaldybę, jos tarybą – kokių partijų atstovai ją sudaro ir kiek turi mandatų taryboje.

– Vilniaus rajono savivaldybės teritorijoje yra apie 100 tūkstančių gyventojų, jiems atstovauti taryboje išrinkti 27 nariai. Daugumą tarybos narių – jų devyniolika – sudaro Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (LLRA) nariai. Be jų, trys tarybos nariai atstovauja Centro dešinės koalicijai (konservatoriai, liberalai), po du narius taryboje turi Socialdemokratų ir Darbo partijos, vienas narys išrinktas pagal partijos „Tvarka ir teisingumas“ (Liberalai demokratai) sąrašą. Kaip ir praėjusioje kadencijoje Darbo partijos ir partijos „Tvarka ir teisingumas“ lyderiai tapo savivaldybės tarybos vadovaujančios institucijos – kolegijos nariais.

– 2011-ieji jau praeityje. Kas, Jūsų nuomone, praėjusiais metais buvo reikšminga Vilniaus rajono savivaldybės tarybos veikloje? Kokius svarbius dalykus išskirtumėte?

– Vilniaus rajonas yra šalia sostinės, žemės čia nėra derlingos, bet rajonas garsus savo istorija, kraštovaizdžiu, gamta. Todėl nenuostabu, kad randasi vis daugiau naujakurių, naujų tradicijų, atgyja idomesni turistiniai maršrutai. Šiais metais patvirtintas kraštovaizdžio specialusis planas, leisiantis išsaugoti gražias savivaldybės teritorijos vietas. Malonu, kad rajono savivaldybės tarnybose randasi vis daugiau jaunų, kvalifikuotų vietos lenkų tautybės specialistų, baigusią Lietuvos aukštąsias mokyklas.

Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos lėšomis atlikta renovacija Maišiagalos, Kalvelių, Nemenčinės, Pagirių „Pelėdžiuko“ vaikų darželiuose, pagerėjo mokymosi sąlygos mokyklose, atnaujintas daugiafunkcinis pastatas Pagiriuose, Buivydžiuose, neatpažįstamai pasikeitė Sirokomlės muziejus ir jo prieigos, suremontuotos gatvės Bezdonyse, Riešėje, apšviestos Lavoriškėse, galima išvardinti dar daug kitų objektų. Kasmet daugėja sveikatos ir socialines paslaugas teikiančių objektų skaičius, gerėja kokybė, stiprėja šių paslaugų teikimo bazė. Savivaldybės taryba jau antrą kadenciją naudojasi tik internetiniu paštu, bendraudama ir siųsdama juo svarstomus dokumentus sutaupo ne tik daug finansinių lėšų, bet ir realiai prisidedama prie gamtos išsaugojimo. Šiais metais patobulintas tarybos narių darbas sesijų metu. Kaip ES Regionų komiteto narys dažnai lankausi kitose valstybėse, tad galiu drąsiai tvirtinti, kad šiųmetė įdiegta informacinė technologija yra net geresnė nei kitur. Malonu, kad vis platinėja kultūros renginių ratas, mūsų rajono jaunieji sportininkai skina laurus biatlo, žolės riedulio, bėgimo rungtyse, nemažai moksleivių įvairių sričių olimpiadų laureatai.

Deja, šie metai paliko ir liūdną atsiminimų. Mirė Vilniaus rajono Garbės pilietis kunigas Prelatas Juzef Obremski.

– Prašome papasakoti, kokios paskutinės naujienos iš Veriškių pradinės mokyklos? Juk praėjo beveik metai nuo to laiko, kai Vilniaus rajono savivaldybė nusprendė išformuoti 20 metų sėkmingai veikusią dvikalbę Veriškių pradinę mokyklą. Kokie poslinkiai jos byloje?

– Tai, mano požiūriu, labai liūdnas puslapis Vilniaus rajono savivaldybės veikloje. Kelių mokytojų kolektyvas su vos dvidešimčia mokinių, pradinukų, kovoja su skaitlingu savivaldybės teisininkų ir valdininkų būriu dėl teisės išlikti savarankiška pradine mokykla. Tai tęsiasi jau antri metai. Žinoma, ar kas skaitytųsi su tokia „smulkme“, jei ne mokyklos bendruomenės parama, kurios prisibijo net absoliučios LLRA partijos daugumos valdoma rajono savivaldybė. Daug tiesos galima rasti Veriškių pradinės mokyklos internetinėje svetainėje (www.musumokykla.lt), kurią rūpestingai, visuomeniniais pagrindais tvarko jauna, šalyje pripažinta mokytoja metodininkė Valdona Navickaitė. Jau buvo

rašyta apie negražius, švelniai tariant, vieno tarybos nario, Sužionių seniūnijos aktyvistų veiksmus agituojuant tėvelius atsiimti savo vaikučius iš šios mokyklos ir tuo pačiu išformuoti mokyklą. Tėveliams siūlomos darbo vietos, pinigai, nepasiekė užsibrėžto tikslo. Priešingai savivaldybės lūkesčiams – vietoj dvikalbės mokyklos liko tik valstybine kalba besimokantys pradinukai. Reikia pabūti vietoje ir pamatyti, kaip tėvai, mokytojai ir vaikučiai puikiai sutaria. Tėveliai supranta, kad savo Tėvynėje be gerai įvaldytos valstybinės kalbos mažai ką beapsieksi.

Gaila, žinoma, kad savivaldybės vadovai, užuot paklusę tėvėlių valiai, paveikti ambicijų bet kokių būdu pasiekti norimo rezultato, toliau aiškinasi teismuose. Dabar, tikiuosi, galutinį tašką šiame „kare“ padės Vyriausiasis administracinis teismas. Tikėkimės, kad jo sprendimas bus silpnesniųjų pusėje.

– Kokia Jūsų nuomonė apie Vilniaus apygardos administracinio teismo paskelbtą sprendimą dėl Vilniaus rajono Zujūnų gyvenvietės dalies gatvių pavadinimų keitimo?

– Paprastai komentuoti teismų sprendimus neetiška, tačiau man regis, kad sprendimas negalutinis ir dar gali būti apskustas.

Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje nesutiko su Vilniaus rajono savivaldybės tarybos daugumos 2011 m. balandžio 29 d. sprendimu Vilniaus rajono Zujūnų seniūnijos kai kurių kaimų gatves pavadinti Juliano Tuvimo vardu. Jis motyvavo tuo, kad suteikiant pavadinimus objektams asmenybių vardais, būtina vadovautis patvirtintais kriterijais, kur kalbama apie asmens nuopelnus Lietuvos valstybei, jos istorijai, menui, mokslui, kultūrai, politikai ir kitoms visuomeninio gyvenimo sritims. O šis asmuo, nors ir žinomas Lenkijoje, išskyrus tai, kad jo mama kilusi iš Lietuvos, pats nėra su ja susijęs. Jis gimė Lodzėje, mirė ir palaidotas Lenkijoje. Teismas atmetė Vyriausybės atstovo skundą remdamasis tuo, kad tokie sprendimai yra išimtinė savivaldos kompetencija.

Koks bus galutinis sprendimas, nesimu spėlioti. Vis dėlto išlieka nemalonus jausmas. Vilniaus rajono savivaldybės vadovai tikrai garsų, gyvenusių ir rašiusių apie Lietuvą asmenų kažkodėl neįamžina. Pavyzdžiui, Juodšiliuose visiškai apleistas

Juozapo Mackevičiaus (Jozef Mackiewicz), rašiusio lenkiškai, namas, kuriame jis gyveno. Jo kūryba gretinama su Česlovo Milošo darbais. Nori ar ne, ši atveji sieji su dvigubo standarto taikymu, prisimenant, kad būtent jis buvo vienas iš vietos lenkų šviesulių, sveikinusių 1939 metais Lietuvos kariuomenės įžengimą į Vilnių. Gal šia asmenybe susidomės ir tinkamai įvertins kultūros ministras ar Vilniaus miesto meras?

– Vilniaus krašto gyventojai pastebi, kad Vilniaus rajone ne tik gatvėms, bet ir kitiems objektams stengiamasi suteikti pavadinimus, susijusius su Lenkija. Kiek tiesos yra tokiuose teiginuose, pasvarstymuose?

– Nemažai vietovių, gatvių pavadinimų tvirtinama kiekviename savivaldybės tarybos posėdyje. Juos aprobuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir dažnai jie atitinka vietovių pavadinimus. Tad šiuo klausimu galiu pasakyti tik tiek, nes kitos informacijos neturiu.

Asmeniškai manau, kad nėra bloga suteikti garsių asmenų vardus mokykloms, muziejams, kitiems visuomeniniams objektams. Svarbu, kad tai būtų tikrai žinomi asmenys, nusipelnę Lietuvai, dar geriau jei būtų tiesioginis jų ryšys su vietove (gimęs, augęs, dirbęs, rašęs, miręs, palaidotas). Tai prasminga, patriotiška, turi auklėjamąją vertę. Turėtume didžiuotis, kad tokie asmenys, kaip Adomas Mickevičius ar Česlovas Milošas vertinami ne tik pas mus, bet ir Lenkijoje. Juk atminti praeitį būtina, ypač kultūringam, išsilavinusiam žmogui. Tai pagarba ne tik praeičiai, tai svarbiau ateičiai, nes nežinantis savos artimiausios istorijos lieka aklas ir kurčias. Kiekviename objekte, pavadintame garsios asmenybės vardu, neabejoju, turėtų būti įrengtas bent jau nedidelis kampelis, kur būtų surinkta tam tikros informacijos apie ją, kurią kasdien matys žmonės oficialiose afišose, stenduose, raštuose, kalbose ir t. t. Tokia iškili, pagerbta ir nepamiršta asmenybė taps pavyzdžiu sekti jo pėdomis, tapti bent kiek panašiu ir naudingą savo šaliai, kraštui.

– Dėkoju už dėmesį „Vorutai“ ir jos skaitytojams

Kalbėjosi Aušra VIRVIČIENĖ

Praradimai ir laisvės, tiesos pergalės

Auksutė RAMANAUSKAITĖ – SKOKAUSKIENĖ, Lietuvos Nepriklausomybės gynimo Sausio 13-osios brolijos pirmininkė

Atkelta iš 2 p.

L R Seimo narė, Auksutė Ramanauskaitė – Skokauskienė

betaučiais, bedieviais žmonėmis – žmonėmis be sąžinės. Keitėsi Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio formos – gimė Lietuvos Sąjūdis. Širdyse rusenanti laisvės viltis sutelkė žmones susikibti rankomis Baltijos kelyje, dalyvauti Sąjūdžio mitinguose. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Aukščiausieji Tarybai – Atkuriamajam Seimui priėmus ir paskelbus Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo aktą Laisvės kovotojų siekis išsipildė ir buvo įtvirtintas Sausio 13-osios pergalė. Apie tą laikotarpį tuometinis valstybės vadovas, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, Europos Parlamento narys

Vytautas Landsbergis yra sakęs: „Tuomet Lietuva buvo ypatinga ir siuntė savo vertybinį pranešimą kitiems. Jame glūdėjo tiek daug pagrindinių dalykų, kurie daro žmogaus gyvenimą vertą pagarbos ir nušviestą vilties, kad pasaulis neišsigims.“

Gyvename laisvoje valstybėje, laisvoje Lietuvoje. Sausio tryliktosios nusikaltimus vykdė tai pati sovietinė pragaros sistema, kurioje naikinamąjį darbą dirbo konkretūs asmenys, kankinę, žudę ir niekinę mūsų laisvės gynėjus partizaninio karo metais, trėmę vyrus, moteris, vaikus į Amžinojo išalo žemę vergiškam darbui, badui ir mirčiai. Mums liko pareiga įvardinti sovietinio režimo nusikaltimus, tų nusikaltimų iniciatorius ir vykdytojus, teisiškai įvertinti jų veiksmus. Nepriklausomoje Lietuvoje gyvename jau dvidešimt antruosius metus, o genocido prieš Lietuvos partizanus bylos nuolat stringa Temidės tarnų koridoriuose ir stalčiuose. Iki šiol teisiškai neįvertinti ir pagrindiniai Sausio 13-ąją padarytų nusikaltimų užsakovai bei vykdytojai. Ši situacija sudaro prielaidas klastoti istoriją, pateikti nebūtas, melagingas versijas, kuriomis vis dažniau teršiama mūsų žiniasklaidos erdvė, nuodijama jauniosios, okupacijos nepatyrusios kartos sąmonė ir istorijos suvokimas. Tik

Kryžius žuvusiems partizanams (Veiviržėnai). Romualdo Požerskio nuotr.

gindami tiesą visomis politinėmis, teisinėmis priemonėmis, skleidami tiesos liudijimus savo aplinkoje, viešojoje erdvėje, galime išsaugoti visų laikų žuvusiųjų už Lietuvos laisvę atminimą ir sukurti tvirtą moralinį

– istorinį pagrindą ateities kartoms, suteikti galimybę jaunimui pajusti laisvės siekio dvasią ir atsakomybę. Garbingai prisiimkime ir vykdykime šią pareigą. Telydi mus drąsa visada rinktis tiesą.

Lietuvos bažnyčios istorija

Prisiekęs ginti Motiną Bažnyčią ir jos vaikus

Straipsnis skirtas kun. Broniaus Laurinavičiaus tragiškos žūties 30-mečiui

Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Antanas LESYS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 22

Vilniuje, Kalvarijų, Žalgirio ir Verkių gatvių sankirtos skvere, kuriame anksčiau stovėjo ažuolinis koplytstulpis (paminklas), 2010 m. gruodžio 4 d. buvo atidengtas ir pašventintas paminklas. Iškilms prasidėjo Šv. Mišiomis Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčioje. Po šv. Mišių visi susirinko B. Laurinavičiaus skverelyje. Paminklo autorius ir skulptorius Dailės akademijos profesorius Antanas Kmieliauskas. Projekto autorius – architektas Paulius Jansonas. Akmeninė (rausvo granito luitas 3 m. 30 cm buvo rastas netoli Sudervės) skulptūra „Jėzus nešantis kryžių“ ant Vilniaus krašto didžiulio lauko riedulio simbolizuoja ėjimą į laisvę. Jį pašventino, B. Laurinavičiaus bendražygis arkivyskupas emeritas Juozas Tunaitis. Šventindamas paminklą jis kalbėjo: „Mirtis neužbaigia mūsų gyvenimo. Kristus, nešantis kryžių, primena, kad nereikia bijoti skelbti savo idealų ir kovoti už savo tikėjimą“. Prie paminklo kalbėjo B. Laurinavičiaus paminklo paramos fondo vadovė, buvusi tremtinė Julija Ambrašienė. Ji sakė, kad paminklas yra skirtas ne tik įamžinti kunigo pasiaukojimą tautai, bet ir visų tautos kančių įprasminimui. Jis pastatytas taip pat visų sovietų nužudytų kunigų atminimui, visoms tautos kančioms pradedant nuo knygnešio, baigiant partizanais ir Sibiro kaliniais. Dar iki kun. B. Laurinavičiaus 95-ojo jubiliejaus (2008 m. liepos 17 d.) sostinės valdžia pasisten-gė deramai pasirūpinti skveru.

Buvo iškelti iš jo spaudo ir banko kioskai. Visa aikštelė išklotą naujomis plytelėmis, ap-sodinta medžiais. Tik gaila, kad prie esančio paminklo nėra trumpas informacijos apie kun. B. Laurinavičiaus gyvenimą, apie netoli esančios jo žūties vieta.

2000 m. kun. B. Laurinavičius buvo įrašytas į Katalikų Bažnyčios pasaulio kankinių sąrašą.

1998 m. rugpjūčio 21 d. kun. B. Laurinavičiū dekretu Nr. 152 Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus „už narsą, pasiaukojimą ir ištvermę kovojant dėl Tautos laisvės bei ginant žmogaus teises okupuotoje Lietuvoje“, rugpjūčio 23 – iosios proga apdovanojo Vyčio kryžiaus 2 – ojo laipsnio ordinu (po mirties).

2002 m. Katalikų Akademijs Vilniuje išleido didelę (512 p.) dokumentuotą, iliustruotą kolektyvinę monografiją „Objektas „Intrigantas“. Kunigo B. Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla“. Knygą sudarė, parengė ir redagavo A. Žilinskas. Leidinį recenzavo habil. Dr. Vacys Mylius ir dr. Arūnas Streikus.

Knygoje atskleidžiamas Lietuvos Katalikų Bažnyčios persekiojimas bei varžymai sovietinės okupacijos metais ir jos kova dėl tikinčiųjų teisių bei laisvių. Knygoje nagrinėjama kun. B. Laurinavičiaus pastoracija, mūrinės ir gyvosios Bažnyčios statyba, kova dėl žmonių teisių ir laisvių, sovietinės valdžios persekiojimai ir jo nužudymas. Pabaigoje pateikiami žmonių atsiminimai apie kun. B. Laurinavičiū.

Knygoje „Adutiškio kraštas“ (Vilnius, 2003 m.) Jonas Juodagalvis savo straipsnyje bendrais bruožais prisimena kun. B. Laurinavičiaus tarnystę Dievui ir Žmogui.

J. Butkevičius kunigui paskyrė „Baladę apie kunigą B. Laurinavičiū“.

Kun. Algimantas Keina ir kun. B. Laurinavičiaus rašytinis palikimas

Kun. B. Laurinavičius savo testamentą vykdė toje, tarp kitų asmenų mini ir kun. A.

Katalikų dvasininkai laiko šv. Mišias už kun. B. Laurinavičiū, 2010 m.

Keiną. Šio straipsnio autorė jį pažinojo dar nuo Blaivybės Sąjūdžio pradžios laikų, kai jo vadovu buvo blaivybės skleidėjas, vysk. Motiejaus Valančiaus blaivystės sąjungos pirmininkas Juozas Kančys (1927 – 2009 m).

Kun. A. Keina gimė 1937 m. vasario 21 d. Daugeliškio valsčiuje, Moliakalnyje. Jis – pasipriešinimo sovietiniam okupaciniam režimui, sąjūdžio tikinčiųjų teisėms ginti dalyvis. 1977 – 1987 m. dalyvavo Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto veikloje, teikė medžiagą LKB Kronikai ir ją platino. Dėl dalyvavimo pagrindinėje veikloje sovietinio saugumo persekiotas, du kartus areštuotas. Jo rūpesčių suremontuota ir restauruota Valkininkų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia. Jis yra ir megejiškų dokumentinių filmų autorius. Yra užfiksavęs vaizdų iš renginių apie Basanavičiū, Kudirką. Jis yra ir Blaivybės Sąjūdžio dokumentinių filmų kūrėjas, sukaupęs per 300 kasečių, kurių trukmė – daugiau nei 1000 valandų. Turi tokių nufilmuotų kadru, kokių niekas kitas nėra užfiksavęs.

Disidentas A. Keina – kun. B. Laurinavičiaus bendražygis, jo rašytinio palikimo, asmeninio dokumentinio archyvo saugotojas. Kun. B. Laurinavičiaus išlikusiame archyve yra raštai, pareiškimai, laiškai įvairioms sovietinės valdžios institucijoms, taip pat Lietuvos Katalikų Bažnyčios oficialiems vadovams, laiškai, kurie buvo rašomi kunigams. Kai kurie dokumentai turi net keletą egzempliorių, rašyti ranka ar spausdinti rašomąja mašinėle, lietuvių ir rusų kalbomis. Kai kurie rašiniai buvo išspausdinti pagrindinio spaudoje – LKB Kronikoje.

Kun. A. Keina sakė, kad kun. B. Laurinavičius „Daug rašė, gindamas tikinčiųjų teises ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje. Daug prisidėjo prie Pelesos bažnyčios atgavimo. 72 puslapių raštą yra parašęs Leonidui Brežnevui į Maskvą. Visi jo rašiniai yra verti specialios studijos Jie sudarytų didelį tomą“.

30 – os kun. Broniaus Laurinavičiaus mirties metinės

2011 m. lapkričio 26 d. šeštadienį, 10 val, 30 min. Vilniaus Kalvarijų ir Verkių gatvių sankryžoje esančiame skvere, prie Antano Kmieliausko skulptūros „Jėzus, nešantis kryžį“ įvyko kunigo disidento Broniaus Laurinavičiaus 30 – ties metų žūties paminėjimas. Net lietus nesutrukdė žmonėms pagerbti kunigo. Susirinkusieji prie paminklo dėjo gėles, degė žvakeles, meldėsi, giedojo Lietuvos Himną ir kt. tautines giesmes.

Dalyvių tarpe buvo: kun. B. Laurinavičiaus giminaičiai (Regina Girdauskienė, Jadvyga Pranskienė, Birutė Sankienė ir kt.), kun. Algimantas Keina, seimo nariai (Petras. Gražulis ir kt.), vysk. M. Valančiaus Blaivybės sąjū-

džio nariai (Vytautas Uogelė ir kt.), Antanas Terleckas, Julija Ambrašienė, krikščioniškos minties, kultūros ir visuomenės laikraščio „XXI amžius“ redaktorius Edvardas Šiugžda, šio straipsnio autoriai.

Minėjimo vedantysis kun. A. Keina apie kun. B. Laurinavičiū kalbėjo: „Jis mums buvo brangus, nes buvo ištikimas, skirdamas visą savo gyvenimą Dievo garbei, Lietuvai ir Bažnyčiai, kol pagaliau čia pat, nekaltu savo krauju sulaistė žemę“. Pastarąjį minėjimo dalyviai pagerbė tylos minute.

12 val. pilnutėlėje Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčioje šventas Mišias už jo vėlė aukojo dvasininkai: vysk. Juozas Tunaitis, mons. Alfonsas Svarinskas, kun. Algimantas Keina, kun. Arūnas Kesilis, kun. Petras. Dumbliauskas.

Po pamaldų, parapijos salėje vyko susitikimas su žmonėmis, kurie gerai pažinojo kun. B. Laurinavičiū. Tuo metu buvo rodomas dviejų dalių filmas „Prisimenant kunigą Bronių Laurinavičiū“ (aut. Valentina Jakimavičienė ir kun. Algimantas Keina). Filmo juostoje iškilo gyvas kun. B. Laurinavičiaus paveikslas, labai sunku buvo klausytis Seimo nario P. Gražulio žodžių, kad tiek daug savivaldybės bei kitų pareigūnų priešinosi paminklo kun. B. Laurinavičiui pastatymui, o vyriausybė tam 6ventam reikalui nedavė ne cento...

Prisiminimais apie B. Laurinavičiū dalijosi mons. Alfonsas Svarinskas, kun. Petras Dumbliauskas, Nijolė Sadūnaitė, Apolonija Dukišienė, dr. Aldona Kačiarauskienė, Aldona Gerojimaite.

A. Dukšienė -Vilniaus gyventoja, gyvenusi Švenčionėliuose, istorijos mokytoja. Ji brangina ir saugoja kaip relikviją jai rašytus kun. Laurinavičiaus laiškus, nes širdimi yra bendravusi su juo.

Mokytoja A. Gerojimaite buvo atvykusi iš Švenčionėlių. Pastarosios tėvai buvo geriausi kun. B. Laurinavičiaus draugai. Aldona padeklamavo jaudinančią savo kūrybos eilėraščių apie kun. B. Laurinavičiū.

Vėliau, kun. B. Laurinavičiaus giminaičiai svečius vaišino savo valgiais, arbata ir kava.

Šį savo straipsnį norime užbaigti J. Butkevičiaus eilėmis:

Baladė apie kunigą B. Laurinavičiū

Nuo trapius priemenėlio lietuviškų Gervėčių,
Nuo juodąjį arimą ariančio bernelio,
Nuo žilų sodybų, nuo baltųjų klėčių
Driekias kuklus takas į didįjį kelią.

Apleidžia gimtą sodžių – taip likimas skyrė –
Lyg paukštis palieka tėvų gūžtą seną.
Didžiosios svajonės atpildą patyręs,
Vilki jis garbingą Levito sutaną.

Kelias pašaukimo žengti buvo lemta,
Nešant savo luomo degantį žibintą,
Barstant dirvon grūdą tikėjimo švento,
Daug aukos ir meilės dosniai išdalinta.

Bet kova nelygi. Su tamsybėm kovės
Prieš melą pakėlęs jis teisybėn ginklą –
Neįstančiom rankom iškėlė šventovę –
Švyturio bokštą – gyvą sau paminklą!

Aplink tirštėjo tvaikas, – neganda artėjo,
O budelių rankos ruošė kraujo puotą –
Įvyko!

Parapijos salėje dega žvakelė kun. Broniui Laurinavičiui, 2011 m.

Prof. Antanas Kmieliauskas prie kun. Broniui Laurinavičiui skirtos skulptūros savo dirbtuvėse. Danos Buinickaitės nuotr.

Paskutinė auka Sutoverėjui –
Žalgirio sankryžos Gologota!..

Tremty šaltas kapas. Lyg svetima gryčia
Nukankinto kūno sušildyt negalėjo.
Ir baltojo kryžiaus savosios bažnyčios
Slapčiomis kasdieną širdimi ilgėjos.

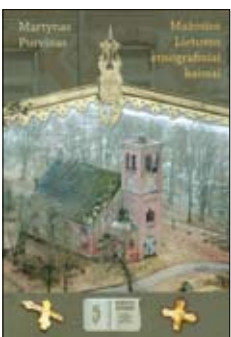
Skaidrus perlo lašas, gyvenimas – žygis
Skelbs būsimoms kartoms negestancį šlovę.
Kristuje ilsėkis, kuklus tiesos karžygi,
Prigludęs prie mūro savosios šventovės!

Literatūra

Adutiškio kraštas. Vilnius, 2003 m.
Krikščionybė Lietuvoje. Čikaga, 1977 m.
Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika.Čikaga, t. 6 ir 7 (1974 m.); 8 t. ir 10 (1974 – 1975 m.); t. 50 (1981 – 1983 m.).
Objektas „Intrigantas“. Kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla. Vilnius, 2002 m.
Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. IX. Vilnius, 2006 m.
Keina Algimantas. Asmeninis kun. Broniaus Laurinavičiaus archyvas.
Sadūnaitė Nijolė. Skubėjime daryti gera. Vilnius, 1998 m.
Ateitis. 2007 m., Nr. 6.
Draugas. 1981 m. Nr., 285 m.
XXI amžius. 2006 m., Nr. 88
XXI amžius. 2008 m., Nr. 96.
Ekstra. 2000 m., Nr. 45.
Lietuvos aidas. 1991 m., Nr. 235
Lietuvių Godos, 2000 m., Nr. 7 – 8.
Rytas. 1989 m., Nr. 7.
Tiesa. 1980 m., Nr. 223.
Tiesa. 1981 m., Nr. 267.
Vakarinės Naujienos. 1981 m., Nr. 275.
Voruta. 1991 m., Nr. 21.
Voruta. 1991 m., Nr. 22.
LYA, f. K-19, ap. 1, b. 33.
LYA, f. K-11, ap. 1, b. 616; b. 617; b. 3481; b. 3483; b. 3534; b. 3535; b. 3540;
LYA, f. K-41, ap. 1, b. 515; b. 549.

Nuotraukos: 1 – 7, 10 – 12 – iš knygos „Intrigantas“; 8 – iš „Vorutos“ 1991, Nr. 21.; str. Autorių – 9, 13, 14.

Pabaiga

Vorutos fondas išleido dr. Martyno Purvino knygą **Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai**, Trakai: Voruta, 2011, 352 p., spalvota, iliustruota.

Knygą galite įsigyti Vilniaus centriniame knygyne, Martyno Jankaus muziejuje Bitėnuose, Mažosios Lietuvos muziejuje Klaipėdoje, Šilutės muziejuje ir Vorutos redakcijoje.
buhalterija@voruta.lt

Lietuvos teatro istorija

Tarp scenos ir ekrano, tarp gyvybės ir mirties

Tauragėje prisimintas prieš penkerius metus miręs režisierius, žurnalistas Antanas Naraškevičius

Eugenijus ŠALTIS, Tauragė

Apie Antaną Naraškevičių sklendo legendos visoje Lietuvoje. Maža tų dienų, kai ir mes, buvusieji jo draugai, kolegos, bendražygiai, jo mokiniai, aktoriai, bendraautorai Genovaitė Urmonaitė, Edmundas Mažrimas, Pranas Dirginčius, Ala Gulbinskienė, Arūnas Rakevičius, Viggantas Užmiškis, Vilija Užmiškienė, Sigitas Kancevyčius, Romualdas Eičas, Zenonas Komskis, Rimas Šimaitis ir kiti jo neprisimintume: Antanas taip sakė, Antanas taip darė, Antanas taip darytų... nors jau penkeri metai jo nėra šalia. Sklando jo mintis ir idėjos, atlekia jo kažkada ištartas žodis, jo šypsena sušmėžuoja akyse, jo žvilgsnis veria iš fotografijų kiaurai ir lyg jauti sakant – ką čia jūs niekais užsiimate.

Eruditas

Apie literatūrą, daile su juo buvo galima kalbėtis valandų valandas. Puikiai išmanė ir vertino pasaulio klasiką, ypač literatūros Nobelio premijų laureatus ir kartais mane pašiepavo, kaip literatūros mokytoją, jei ko nežinodavau. Lietuvių autorius, tokius, kurie nepelnytai buvo užmiršti ir jokiuose vadovėliuose nebuvo minimi, jis cituodavo iš atminties, stebindamas savo žiniomis. Žurnalo „Pergalė“ publikuojamus naujausius romanus, noveles, vertimus atskirai įrišdavo. Jo namų bibliotekoje buvo gausu vertingiausių literatūros, publicistikos leidinių. Gal dėl to jo ir jo žmonos Verutės vaikai Jurga ir Andrius, kuriuos teko mokyti, tokie gabūs ir į rėmus, gerąją prasme, neįspraudžiami. Pavėluoja kartą Jurga ir savo mėgstamos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos Bronės Gaižauskienės pamoką. Mokytoja klausia, kodėl taip atsitiko, o Jurga jau sumąsčiusi išeiti, susigrūdusi užantin striukę, atkišusi pilvą sako: aš esu nėsčia, pykti ant manęs negalima. Na, ir kaip pyksi tokiu atveju ir tokiu suskeltu humoru. Mat ir Antano humoras buvo subtilus, išnešiotas, elitinis, kartais paslėptas, užmaskuotas, ne primityvus, ne banalus.

Režisierius

Antanas Naraškevičius Tauragės liaudies teatro režisieriumi išdirbo 17 metų. Per tuos metus pastatė apie 20 spektaklių. Be to, antra tiek jų pastatyta su tuomet stipriais grūdų, pieno, vaisių ir daržovių kombinatų, Škaičiavimo mašinų elementų ir Keramikos gamyklų dramos mėgėjų kolektyvais.

Pirmąjį spektaklį Tauragėje pastaciau dar tada, kai dirbau Lietuvos televizijoje. Buvome atvažiavę kurti filmo apie tuo metu garsų Tauragės miškų ūkį. Mėnesį čia buvome komandiruotėje. Per tą mėnesį kilo sumanymas pastatyti spektaklį, nes tuo metu teatras buvo likęs be režisieriaus. Tai buvo „Dangus ir pragaras“. Po to tuometinis Kultūros skyriaus vedėjas Juozas Šimkus pakvietė dirbti. Sakau, jei duosite butą, atvažiuosiu. Rudeinį skambina ir sako, kad butas yra. Vilniuje tuo metu su butais buvo striukai, turėjau šeimą, todėl ir atsidūriau Tauragėje, – pasakojo Antanas.

Buvo labai daug Antano režisuotų spektaklių, kurie labai plačiai nuskambėjo Lietuvoje. Dar 1974 metais Vytauto Rimkevičiaus „Balius pirtyje“ respublikiniame konkurse laimėjo pirmąją vietą. 1980 metais Antano režisuotas „Kaip išsirinkti žmoną iš panų milijono“ vėl sudrebino Lietuvą.

Mano nuostata visada buvo tokia, kad statyti reikia tik originaliąją, nacionalinę dramaturgiją. Taip beveik visą laiką ir dariau. Klaipėdoje vyko konkursas ir mes buvome labai gerai įvertinti. Tauragės teatras pirmasis pradėjo atgaivinti senąją, nacionalinę, lietuvišką iki tol užmirštą pirmojo nacionalinio atgimimo, 19 a. pabaigos, 20 a. pradžios dramaturgiją. Tai buvo Gurauskis, Fromas-Gužutis, Vaižganto pirmieji dramaturgijos pusai. Dar buvo vienas spektaklis, kurį aš laikau neblogai pavykusi ir turėjusi didžiulį pasisekimą, tai „Ponai ir muzikai“. Tai buvo Zemaitės, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir Fromo-Gužučio kūriniai. Šitie mano išvardinti spektakliai, manau, labiausiai vykę ir turėjo didžiausią pasisekimą. Tiesa, nereikia užmiršti inscenizacijos pagal Jono Marcinkevičiaus „Pasmerktuosius“ Kai kurie jo romanai, kurių pagrindu kariau inscenizaciją buvo draudžiami, tačiau niekas neuždėjo tabu, – pasakojo Antanas.

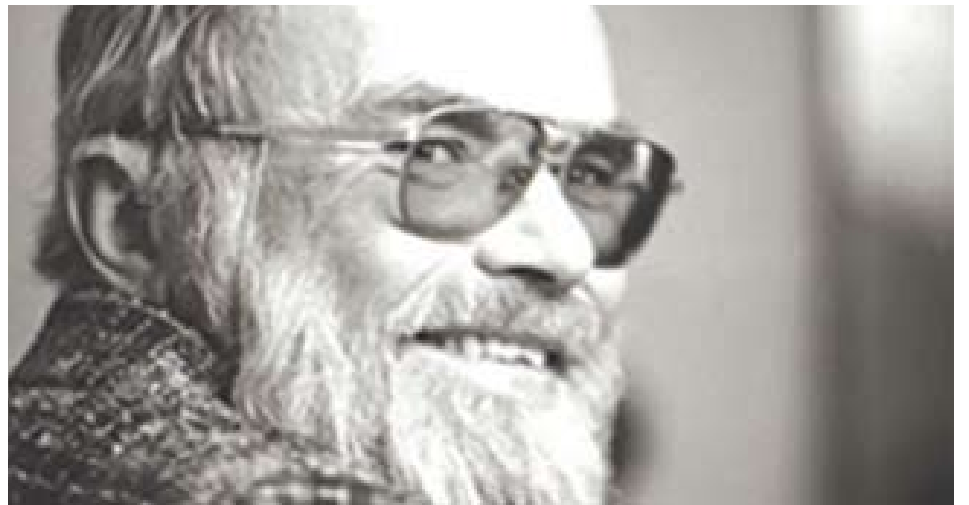

Teisybė, dėl tokių pastatymų, kuriuose aiškiai galėjai justi nacionalinio išsivadavimo idėją ir dvasią, tekdavo eiti „ant kilimo“ man, tuomečiam kultūros skyriaus vedėjui, pasi-aiškinti dėl Antano. Paties Antano privengė ir patys to meto tarybiniai funkcionieriai. Buvau gavęs partijos komiteto netgi tokią dabar egzotiškai atrodančią užduotį: suagituoti Antaną ir tuometį teatro dailininką Edmundą Mažrimą stoti į TSKP. Abu didvyriškai atsilaikė ir vėliau tapo sąjūdžio aktyvistais, o Antanas ir sąjūdžio laikraščio redaktoriumi. Jis buvo baigęs ne tik režisūros, bet ir žurnalistikos studijas.

Pasak Antano, kiek prisimenu iš pokalbių su juo, mėgėjų teatras buvo, yra ir bus visais laikais ir visais amžiais. Pacituosiu Antano mintis iš vieno interviu su juo, kurį rašiau prieš dešimtmetį: *Mano visas gyvenimas ėjo tarp scenos ir ekrano. Baigiau kultūros mokyklą, dramos režisūrą, paskui, iš armijos grįžęs, įsidarbinau televizijoje, telefilmo grupėje, kuri statė dokumentinius filmus. Dirbau režisieriaus asistentu. Šitas darbas buvo arčiau žurnalistikos, negu režisūros. Dėl to universitete baigiau žurnalistiką. Bet, besimokydamas žurnalistikos, perėjau dirbti į teatrą (Antanas yra dirbęs Vilniaus Jaunimo teatre aktoriumi, E.Š.) Dirbti su mėgėjų teatru jaučiau prasmę. Ypač devintojo dešimtmečio (praėjusio amžiaus, E.Š.) pradžioje, kai Lietuvoje sustiprėjo rusinimo procesas. Mokyklose mažėjo lietuvių kalbos pamokų, o daugėjo rusų. Savo darbe mačiau atsparą šiam procesui (O ar dabar nėra tokio pavojaus? Antanas jautė ir tai, E.Š.). Norėjau parodyti, kad ir mes turime savo literatūrą, savo dramaturgiją, savo praeitį. Tada ir ėmiausi, pasitardamas su specialistais, ieškoti nacionalinės mūsų dramaturgijos, būtent pirmojo tautinio atgimimo ištakų. Tai buvo savotiška protesto prieš rusinimą forma, tylios rezistencijos būdas.*

Su teatro spektakliais aplankyta tikrai visa Lietuva, gastroliuota daugybėje Lietuvos kaimų. Visą šią vertingą informaciją turi sukaupusi buvusi Antano bendradarbė, jo pakviesta atvykti į Tauragę, visiems gerai žinoma režisierė, aktorė, asociacijos „Mažoji scena“ prezidentė Genovaitė Urmonaitė. Tikiu, kad apie bendrus darbo metus su Antanu, apie Tauragės liaudies teatro istoriją ji parašys rimtą knygą. Manau, ji tą jau po truputį ir daro.

Antanas dirbo režisierium ir ligos pakirstas. Įsivaizduokite, ką jam reikėjo jausti

Antanas Naraškevičius - režisierius, žurnalistas, kino kūrėjas

– aktoriui, režisieriui – netekus pagrindinio savo darbo įrankio – balso. Bet dirbo, statė spektaklius ir sunkiai sirgdamas.

Redaktorius

Labai gerai teko pažinti Antaną kaip redaktorių, nes turbūt gerą dešimtmetį teko su juo dirbti Tauragės savivaldybės televizijoje. Jis redaguodavo tekstus, kurdavo, montuodavo tuomet dar su primityvoka technika laidas. Metas buvo labai įtemptas, vesdavome tiesiogines televizijos laidas, tiesiai į eterį. Jis už ekrano reguliuodavo visus reikalus, atsakinėdavo į telefoninius skambučius, pakišdavo man žiūrovų klausimus, gražiai perrašęs ir sulietuvinęs, suredagavęs. Tiesioginių laidų būta su pačiais aukščiausiais šalies pareigūnais – Algirdu Brazausku, Vytautu Landsbergiu, Česlovu Juršėnu, Romualdu Ozolu, Kazimiera Prunskiene, Kazimieru Antanavičiumi, ekonomistais, mokslininkais, istorikais. Būta daug diskusijų, pokalbių laidų. Visiems tuo metu tai buvo labai aktualu, įdomu. Darydavome apklausas gatvėse, filmuodavome mingus, susirinkimus, visus dabar jau istorinius įvykius. Antano sukauptas filmuotos medžiagos archyvas tikrai labai vertingas, ir malonu, kad Valdas Šarakvasas, dabartinis savivaldybės televizijos operatorius, šitą archyvą prižiūri, saugo, gerbia savo pirmtako Antano vertingą palikimą. Dabar juokiamasi iš televizijos laidų, kur filmuojama paslėpta kamera. Antanas Naraškevičius tokius juokus jau krėtė prieš porą dešimtmečių. Atsimenu, paprašė teatro aktoriaus Rimo Šimaičio, kad šis dienos vidury atsigultų miesto centre ant žolės, o pats iš viešbučio lango filmavo ir žiūrėjo, kokia bus žmonių reakcija į gulintį žmogų. Daug kas praeidavo pro šalį ir nekreipdavo dėmesio, bet buvo ir tokių, kurie pasiteiraudavo, ar nereikia pagalbos. Tuos žmones vėliau pašnekindavome, padėkodavome už parodytą žmogiškumą. Antanas redagavo ir savo bičiulio poeto Vlado Blinstrubo poezijos knygas, pats dar studijuodamas Vilniuje buvo išleidęs savo pirmąją knygelę. O paskutiniąją jo knygą „M preparatas“ išėjo jau po mirties. Antanas buvo talentingas vertėjas. Prisimenu, išvertė dvi apysakas ir sako, kad reikėtų išleisti. Nusiuočiau rankraštį į Šiaulių universiteto leidyklą. Redaktorė sako „liuks“, jokių priekaištų dėl vertimo. Tačiau Antanas sumąstė išversti ir trečiąją apysaką,

kad knygą solidesnė būtų. Grįžtant kartu iš Vilniaus lygiai prieš penkerius metus, tą dieną, kai jis mirė, klausiu Antano, kada baigsi versti, reikia išleisti, terminai, paramos reikia ieškoti ir pan. Parodė du pirštus ir lūpomis sako (jau nekalbėjo, bet labai aiškiai kaip aktorius lūpomis artikuliuodavo) – dvi. Klausiu, ar dvi dienas dar laukti, ne, sako, dvi savaites. Tačiau nebeužteko jėgų. Grįžome namo, padėjau užkopti laiptais į trečiąjį aukštą, į butą kartu su žmona Verute. Prie stalo išgėrė mažutėlį šlakelį naminio vyno. Sako, pavargau. Nuėjo į savo kambarį ir ramiai iškeliavo Amžinybėn. Aplankęs gydytojus, savo jaunystės miestą Vilnių, atsisveikinęs su žmona ir draugu. Taip sutapo, kad teko būti kartu paskutines akimirkas. Knygą užbaigė ir savo didelių pastangų dėka išleido duktė Jurga, labai mylėjusi savo tėvą.

Apie Antaną Naraškevičių labai daug puikių prisiminimų: upėtakių gaudymas kartu su Vladu Blinstrubu, vėžiavimas, pokalbiai prie alaus bokalo, jo meninio filmo „Maniako naktis“ kūryba ir pristatymas, kūryba naktimis pusrūsyje, pastate, kur buvo įsikūrus partijos komitetas, vėliau Tauragės apskritys administracija. Ten glaudėsi savivaldybės televizija, stovėjo aparatūra, kur įskaityta, įrašyta daugybė įvairiausių tekstų.

Filosofija

Prieš penketą metų šis unikalūs žmogus atgulė savo gimtajame Vindeikių kaime, Aukštaitijoje, Širvintų rajone. Tada dar spėjo sausio antrąją paminėti savo šešiasdešimt antrąjį gimtadienį. Sėdėdamas prie šito rašinio pasikalbėjau su Antanu tarsi su gyvu. Jaučiau jo ironišką žvilgsnį, matau jį nuoširdžiai besišypsantį, matau jo eiseną, galvą įtrauktą į pečius, regiu spektaklių afišas, jo aktorius matau scenoje, jo pėdas giliai išpaustas Tauragės ir Lietuvos žemėje jaučiu. Jos tokios giles ir ryškios. Juk viskas tarp gyvenimo ir mirties. Tai Antano filosofija.

Sausio 6 dieną įvyko Tauragės liaudies teatro režisieriaus Antano Naraškevičiaus Atminimo vakaras. 16 val. Švč. Trejybės bažnyčioje paaukotos mišios, 17 val. Tauragės kultūros rūmuose vyko vakaras „Prisiminimų aidai“.

Romualdo Vaitkaus nuotr.

Mažoji Lietuva

Pasakojimai apie Razmų giminę

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius*Atkelta iš 2 p.**Liudvikos ir Dominiko Markvaldų šeima su vaikais, 1931 m.**Bronė ir Vaclovas Žibaičiai su Barбора ir Antanu Razmomis per vestuves, 1934 08 19**Anatolijus, Dalia Žibaičiai ir jų vaikai Daina, Audrius, 2011 m.*

okupacijos, bėgimas į Vakarus nuo Raudonosios armijos, trėmimai į Sibirą, žmonių varymas į kolūkius, skausmingas dvasinių vertybių naikinimas – visa tai jiems teko patirti. Stebina šių žmonių dvasinė stiprybė, ištvermė, tikėjimas ateitimi. Nuoširdžiai dėkojame tėvams, kurie mus, vaikus, gimusius prieš Antrąją pasaulinį karą arba po karo, išauklėjo dorais žmonėmis, išmokė mylėti Tėvynę, leido į mokslus, skatino įgyti specialybę, vienu žodžiu pastatė mus ant kojų. Palyginkime tėvų ir dabartinės kartos

gyvenimą – mes dabar gyvename ramiau, saugiau ir net turtingiau.

Prosenelio Juozo Razmos palikuonys patyrė daug skaudžių išorės smūgių. Giminės istorija vaizdžiai atskleidžia istorinių įvykių jėgą, dažniausiai tokią, kuri paprastą žmogų murdo, daužo ir net atneša mirtį. Gaila, daug kas iš mūsų giminės išėjo Anapilin neatskleidę savo gabumų: tam jie neturėjo sąlygų. O kiek turto prarasta... Bet svarbiausia – mes gyvi! Juk lietuvio dvasia tokia stipri!

Manau, kad, parašydamas Razmų gi-

minės istoriją, įvykdžiau senelio norą. Savo ruožtu aš irgi norėčiau paprašyti kurį nors savo giminaitį testuoti pradėtą darbą, parašyti nors savo šakos gyvenimo istoriją."

Paminėjau tik kai kuriuos plačios Razmų giminės gyvenimo momentus. Autoriui užteko drąsos paminėti ir nemalonus faktus.

Knygoje pasitaiko korektūros klaidelių, bet tai tai jokių būdu nesumenkina šio dvejų metų trukmės autoriaus kruopštaus ir su didele meile bei pagarba savo giminaičiams parašyto veikalo vertės.

Lauksime ir jau pradedamos rašyti naujos knygos apie gimtąjį Gardamą.

Prašyčiau to savo vaiko, kad kuriam po mano mirties pateks ši knyga, dorai užlaikyt, nesudraskyt ir man familiantui duot paskaityt ir jums, galintiems plunksną valdyt, panašų darbą jūsų gyvenimo begy toliau rašyt.

* Po istorijos ratais : pasakojimai apie Razmų giminę / Anatolijus Žibaitis. – Šilutė, 2011 ([Šilutė] : Šilutės spaustuvė). – 200, [1] p. : iliustr., faks., portr. – Tiražas [60] egz.

Muziejus laikraštys Nr. 52 (209)**Naujas žvilgsnis į sveikinimo atvirukus**

Žmogaus ryšys su žmogumi visais laikais išliko viena didžiausių visuomeninių vertybių. Be jo neįsivaizduojamas joks societas praeityje, dabartyje ar ateityje. Daugelis įvairių sričių specialistų nesiginčydamai teigia, kad šiame naujųjų technologijų ir kosmopolitiskų pažinių amžiuje šventiniam sveikinimo atvirukui puiki alternatyva sveikinimas telefonu, trumpąja žinute ar elektroniniu laišku. Įmonėms šventiniai sveikinimai yra vienas iš būdų pasiekti potencialius klientus, palaikyti sąsajas su partneriais, tarpusavio ryšius su kolegomis, pabrėžiant visų svarbą įmonei. Vieni, taupydami lėšas ir laiką, siunčia elektroninius sveikinimus, kiti investuoja į įvairias, dažniausiai reklaminio pobūdžio, dovanėles, treči naudojasi Lietuvos pašto paslaugomis. Nepriklausomi ryšių su visuomene specialistai teigia, kad nė vienas iš minėtų būdų nėra blogas, tačiau reikia išradingumo, originalumo, norint išsiskirti iš gausos sveikinimų. Pirmiausia reikalingas originalus vaizdas. Rekomenduojamas sveikinimo tekstas turi būti neilgas, lakoniškas, konkretus. Atvirukas – nedaug tekainuojanti, bet daug pasakanti dovana. Didžiausias JAV atvirukų leidėjas – kompanija „Hallmark“ dar prieš prasidedant ekonominiams sunkmečiams prognozavo, kad sumažėjus

žmonių pajamoms, atvirukų pirkimas padidės. Ir šios prognozės pasitvirtino.

Ankstesni kalėdiniai ir naujametiniai atvirukai skyrėsi savo paveikslėlių turiniu: kalėdiniai atvirukai atspindėjo krikščionišką Kalėdų dvasią, vaizduodavo Betliejaus žvaigždę, prakartėlę su Kūdikėliu, angelus; naujametinių atvirukų turinys buvo labiau pasaulietiškas. Trakų istorijos filokartijos rinkinyje gausu įvairių sveikinimo žiemos švenčių proga atvirukų, kurių seniausi pašto ženys – XX a. pr. Kas įdomu, anuomet nemaža dalis siųstų atvirukų buvo ne tik su šventine simbolika, o ir su miestų gyvenimo akimirkomis. Sveikinama buvo atvirukais, kuriuose Lietuvos miestų pastatai, architektūros paminklai, atspindintys Lietuvos šlovės kroniką.

Vadovaudamasis nūdienos poreikiais ir šiuolaikiškais reikalavimais Trakų istorijos muziejus jau beveik dešimtmetį į savo leidybinės veiklos planus įtraukia ir sveikinimo žiemos švenčių proga atvirukų leidimą. Atvirukai leidžiami dažniausiai dvigubi, kartais su voku, ant kurio perkeliamas toks pats, kaip atviruke, vaizdas. Šiuose sveikinimo atvirukuose – ne tik muziejaus, Trakų miesto, bet ir visos Lietuvos vizitine kortele tapusi Trakų salos pilis. Dažniausiai

Trakų istorijos muziejaus sveikinimo atvirukas. 2011 m. Nuotr. autorius V. Neliubinas

tai – žiemos vaizdai, kiekvieną kartą pasirenkant vis kitokį pilies matymo rakursą: pilies vaizdas nuo ežero krantinės, vaizdas nuo tilto į įvažiavimo bokštą, pilies kuorai ir apšerkšnįusių medžių viršūnės, užšalęs ežeras ir pilies centriniai rūmai. Iš baltų žiemos peizažų išsiskiria Naujųjų 2007 m., 2010 m. ir 2011 m. sveikinimo atvirukai. 2007 m. muziejaus atvirukas atkartoja XX a. I p. populiarių meninių naujametinių sveikinimo atvirukų tradicijas. Jame ne tik centre pavaizduota Trakų salos pilis, bet ir tuo metu ypač madingi laimė ir turtus lemiantys simboliai: ant kiaulaitės pasidėjęs

maišą pinigų, raitas jojantis, trimtą pučiantis raudonkepuriis nykštukas (daugiau apie XX a. I p. atvirukus rašyta straipsnyje „Kalėdiniai sveikinimo atvirukai“// Trakų žemė 1 (532), 2009 sausio 10 d.). 2010 m. atvirukas vaizduoja neužšalusiam ežere atspindinčią salos pilį, o kairėje pusėje – įvairiaspalviais burbulais ir aukso varpeliais papuoštą šventinę eglę. 2011 m. atviruke panoraminė nuotrauka, kurioje – užšalusį, storu sniegu sluoksniu užklotų ežerų apsupty matoma ne tik Trakų salos pilis, bet ir miesto bažnyčia bei senamiesčio dalis.

Išskirtinis ir sveikinimo ateinančių 2012

metų proga atvirukas. Jame – nakties sutemose paskendusi gamta, pro medžių šakas šviečianti mėnulio pilnatis, švieselėmis nužymėtas tiltas ir, kaip šviesos, šilumos, jaukumo oazė, šilta gelsva šviesa apšviesta Trakų salos pilis. Muziejaus išleistuose atvirukuose visada, laikantis rekomendacijų, trumpas sveikinimo tekstas trimis – lietuvių, anglų ir vokiečių – kalbomis. Sveikinama šventų Kalėdų ir Naujųjų metų proga (tai, kad neatsisakyta būdvardžio šventos, ypač sušildo sveikinimą). Po sveikinimu – muziejaus direktoriaus vardas, pavardė ir parašo faksimilė. Beje, tokie atvirukai yra išleisti ir be teksto, juos įsigijęs Trakų salos pilies pašte žmogus gali parašyti savo sveikinimo žodžius.

Atvirukai ir po daugelio metų turės didžiulę išliekamąją vertę, jei juose užfiksuotos svarbios miesto istorinio, kultūrinio gyvenimo akimirkos bei parašyti šilti palinkėjimai per didžiąsias metų šventes. Prasmingų, sėkmingų ir darbinių 2012-ųjų metų!

Istorijos skyriaus vedėja
Alvyga Zmejevskienė

Ekspонатų pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštys Nr. 1 (210)**Vytauto Kašubos sukurti medaliai**

Sausio 5-oji – Vytauto vardo diena. Pagerbiant šį vardą turinčius asmenis, yra gera proga prisiminti prieš 15 metų išėjusį Anapilin žymų Lietuvos skulptorių – Vytautą Kašubą.

Vytautas Kašuba (Košuba) gimė 1915 m. rugpjūčio 15 d. Minske pabėgėlių iš Lietuvos šeimoje. Po Pirmojo pasaulinio karo Kašubų šeima sugrįžo į Lietuvą ir apsigyveno Marijampolėje. V. Kašuba mokėsi Marijampolės amatų mokykloje ir 1934 m. baigė medžio drožybos klasę. Vienerius metus dirbo Juozo Zikaro (1881-1944) dirbtuvėje. Vėliau mokėsi ir 1939 m. sėkmingai baigė Kauno meno mokyklą. Nuo 1937 m. V. Kašuba aktyviai dalyvavo įvairiose parodose. 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje už medžio drožinius V. Kašuba apdovanotas Aukso ir Sidabro medaliais. 1939 m. Niujorko parodoje skulptorius pristatė savo darbą „Vytautas Didysis“. 1941-1943 m. skulptorius dirbo Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto Skulptūros studi-

jos dėstytoju, vėliau – studijos vedėju. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje V. Kašuba pasitraukė į Vakarus, o nuo 1947 m. gyveno Niujorke (JAV), ten ir mirė 1997 m. balandžio 14 d.

V. Kašuba kūrė monumentalias skulptūras, reljefus, paminklus. Savo kūryboje naudojo medį, akmenį, bronzą, šviną, gipsą, liedintą akmenį.

Atskirą skulptoriaus darbų grupę sudaro medaliai. 1968 m. JAV minint 50-ąsias Lietuvos nepriklausomybės metines V. Kašuba nukaldino sidabrinių, 38 mm skersmens medalį, skirtą šiai sukaččiai. 1976 m. sukūrė didžiųjų Lietuvos valdovų medalių ciklą. Šie medaliai 1988 m. Lietuvos kultūros fondo valdybos nutarimu buvo padovanoti Trakų istorijos muziejui ir yra eksponuojami Trakų salos pilyje. Ciklą sudaro penki didelio formato, 760 mm skersmens, pagaminti iš akmens masės bareljefai, skirti karaliui Mindaugui ir Lietuvos didiesiems kunigaikščiams Gediminui, Algirdui, Kęstučiui ir Vytautui. Pagal

Medalio projektas, skirtas Vytautui Didziam. V. Kašuba, 1976 m. V. Neliubino nuotr.

šiuos V. Kašubos bareljefus Lietuvos kultūros fondas užsakė ir pagamino bronzines karaliaus Mindaugo ir Vytauto Didžiojo medalių kopijas. Šie medaliai dabar puošia Vilniaus Katedrą.

Lietuvos bankas pagal V. Kašubos medalius Monetų kalykloje Vilniuje nukaldino 1996 m., 1998 m., 1999 m. ir 2000 m. sidabrines 50 litų vertės, o 2000 m. – ir 100 litų vertės auksinę

monetą, skirtą Vytautui Didziam. Šis V. Kašubos medalio projektas, 385 mm skersmens, pagamintas iš tonuoto gipso, saugomas Trakų istorijos muziejaus fonduose. Medalio centre – valdovo Vytauto biustas profiliu, šonuose kalavijas ir Vytis, aplink tekstas: *VYTAUTAS DIDYSIS 1392- 1430 LIETUVA M. DUX. LITHUANIAE*. 1979 m. Niujorke buvo išleistas naujas medalis skirtas Vilniaus universiteto 400-osioms metinėms. Medalis buvo pagamintas ir iš bronzos, ir iš sidabro, 44 mm skersmens.

Muziejaus fonduose saugomas dar vienas V. Kašubos sukurtas medalio reverso gipsinis projektas, skirtas krikščionybės įvedimo Lietuvoje 600 metų jubiliejui. Medalis yra 315 mm skersmens, jame pavaizduotas kryžius ir Vilniaus katedra su varpinės bokštu, bei Vytis skyde. Medalyje yra du atskiri tekstai: *MINDAUGAS filius spexialis sanctae romanae ecclesiae Innocentus IV; JOGAILA VYTAUTAS vicarii cenerales sanctae romanae ecclesiae pro tem-*

poraliens Martinus

V. Pagal šį projektą 1987 m. Niujorke buvo nukalti dviejų dydžių 1 ir 3 colių skersmens medaliai, pagaminti iš įvairių metalų.

Vytauto Kašubos kūryba Lietuvoje gerai žinoma ir vertinama. Lietuvos Respublikos Nacionalinė premija (1993), Vilniaus dailės akademijos garbės daktaro vardas (1994), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio ordinas (1994) žymi dailininko nuopelnus Lietuvos kultūrai. Daugelį darbų V. Kašuba yra padovanojęs Lietuvai, nemažai jų saugoma nacionaliniame Dailės muziejuje, tačiau ir mūsų muziejus saugo ir, atsiradus galimybei, įsigyja vis naujų skulptoriaus kūrinių, papildydamas grįžtančio Lietuvos kultūros paveldo lobyną.

Trakų istorijos muziejaus direktorius
Virgilijus Poviliūnas

Ekspонатų pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Hadži Seraja Chan Šapšalas (1873-1961)

pasišventęs tautai ir mokslui

Dr. Halina KOBECKAITĖ

Atkelta iš 1 p.

Europos karaimų XX amžiaus istorija neatsiejiama nuo šio garbingo žmogaus – dvasininko, mokslininko, visuomenės veikėjo, pasauliečio ir kartu sielos ganytojo – Serajos Šapšalo asmenybės.

Kiekvienoje karaimų šeimoje pasakojimai apie šį žmogų būdavę ypač sudvasinti, iškilmingi, pakylėti. S. Šapšalas tarsi įgavęs nežemiškumo aureolę, ir atrodydave, kad jis tik retkarčiais nusileidžias ant žemės, kad duotų saldainį, graikinį riešutą ar paglostytų prie jo priėjusius vaikus. Toki šios asmenybės įvaizdį, jos nepaprastą įtaigą pabrėžia visi jį prisimenantys – kolegos mokslininkai, artimieji, parapijiečiai tiek Kryme, tiek Trakuose, tiek kitur. Turtų nesusikrovęs, pikta niekam nepadaręs, daugybei žmonių vienaip ar kitaip pagelbėjęs, rūpinęsis tauta daugiau negu savimi – tad kas galėtų jam ką prikišti ar pasakyti apie jį koki blogą žodį?

Nepaisant to, kad Hadži Seraja Chan Šapšalas, jau gyvendamas Vilniuje, buvo priverstas du kartus (1940 ir 1945) atsisakyti religinio hierarcho pareigų, karaimams jis visada toks išliko: išsaugojo savo autoritetą, buvo apgaubtas gilių pagarbos ir iki pat mirties laikomas vyriausiuoju visos išsibarsčiusios po pasaulį tautos vadovu. Tai liudija ne tik įvairių asmenų prisiminimai, bet ir gausi korespondencija su karaimais ir kitų tautybių žmonėmis karaimikos klausimais įvairiose pasaulio valstybėse.

Kai 1991 m. Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas, Tautybių departamentas prie LR vyriausybės ir Lietuvos karaimų kultūros bendrija rengė tarptautinę mokslinę konferenciją, skirtą profesoriaus Hadži Serajos Chano Šapšalo šviesiam atminimui, atrodė, kad jis yra dar čia pat, šalia mūsų. Šiandien, praėjus 50 metų po jo mirties, jaučiamės žymiai labiau nutolę nuo to laikmečio, kai gyveno ir kūrė S. Šapšalas. Tuo vertingesni tampa jį pažinojusių ir su juo bendravusių žmonių prisiminimai ar pasakojimai.

Kiekvienas žmogus prisimena S. Šapšalą savaip, bet tai ir leidžia susidaryti pilnesnį vaizdą, geriau jį suvokti, nes kiekvienas iš mūsų, priklausomai nuo situacijos, gali

atsiskleisti vis kitokiu, dažnai netikėčiausiu kampu. Tad nenuostabu, kad atskiruose straipsniuose pasitaiko pasikartojimų. Tačiau atidesnė akis netruks pastebėti, kad tą patį faktą kiekvienas autorius pateikia vis kitaip. Bet, kaip rašo šioje knygoje pateikiamo straipsnio „Mano susitikimai su Chanu Šapšalu“ Ukrainos ir Krymo karaimų asociacijos „Krymkaraylar“ pirmininkas V. Ormeli, „ir atskiros detalės papildo bendrą vaizdą“. Todėl sudarytojai nevengė pasikartojimų, palikdami interpretacijų ar faktų aprašymo įvairovę.

Šia knyga ir siekiama tokio tikslo – detalėmis papildyti bendrą, per laiko atstumą jau gerokai išblukusį, o jaunosios kartos sąmonėje labai silpnai beegzistuojantį didingo karaimų tautos sūnaus, ryškiausios XX amžiaus tautinės kultūros žvaigždės paveikslą. Galimybės tai padaryti toli gražu dar neišsemtos, nes kiekvienas prisilietimas prie S. Šapšalo asmenybės – tai tik mėginimas priartėti prie jos, paliečiant ledkalnio viršūnę, kai pats ledkalnis dar vis lieka nematomas ir neaprėpiamas. Jį pažinti – ilgo ir kruoštaus ne vieno žmogaus darbo reikalaujantis procesas.

Prof. S. Šapšalo mokslinis ir epistoliarinis palikimas daugialypis. Su juo bendravę mūsų tautiečiai, gyvenantys tiek Lietuvoje, tiek Kryme, tiek Lenkijoje, Maskvoje ar Par-yžiuje, dažniausiai pažinojo jį kaip įdomų pašnekovą, kaip šeimos garbinamą religinį tautos vadovą, mandagų, orų, rytietiško sukirpimo žmogų, visada dėmesingą draugų ir pažįstamų gyvenimo smulkmenoms, sveikatai, darbams. Iš tikrųjų jis toks buvo, bet visų pirma jis buvo mokslininkas filologas, kruopščiai nagrinėjantis vienos ar kitos fonemos tarimą, vieno ar kito žodžio prasmę; mokslininkas istorikas, idėmiai po kruopelytę ieškantis ir atrandantis naujų savo tautos ir tautiečių istorijos faktų ir įsteigęs Vilniuje 1932 m. Karaimų literatūros ir istorijos mylėtojų draugiją; karaimų kalbos atnaujinimo pradininkas, paskatinęs dirbti šioje srityje ir savo jaunus kolegas; kolekcininkas muziejininkas, pasišventęs sukurti Trakuose pirmą ir vienintelį karaimų istori-

jos ir etnografijos muziejų; tikras savo tautos patriotas ir vadovas, nuolat besirūpinantis jos teisine ir socialine padėtimi, jos išlikimu sunkiais istorijos kataklizmo metais; visuomenės veikėjas, entuziastingas žinių apie Orientą skleidėjas Vilniuje, arabų ir tiurkų kalbų mokytojas.

Skaitydami įvairių žmonių prisiminimus, matome, kokia spalvinga asmenybė buvo profesorius S. Šapšalas. Turint galvoje be galo vingiuotą jo gyvenimo kelią, besidriekiantį per kelias skirtingas santvarkas, per labai skirtingas laiko epochas, paženklin-tas lemtingų istorijos sukrėtimų, per kelias irgi labai skirtingas valstybes, tai neturėtų stebinti.

Skaitytojas ras šioje knygoje labai asmeniškų įvairių žmonių susitikimų su Hadži Seraja Chanu Šapšalu išpūdžių, prisiminimų, atskirų jų fragmentų, taip pat apibendrintą jo gyvenimo ir veiklos aprašymą, atskirų veiklos sričių apibūdinimą, kelių jo laiškų, rodančių įvairiapusį S. Šapšalo inter-esą, jo autoritetą ir be galo plačius ryšius su pasauliu, vertimus (jo laiškai, rašyti turkų, karaimų, rusų, lenkų, prancūzų, vokiečių kalbomis) bei kelis jo paties straipsnius, spausdintus prieš karą Vilniuje leistame žurnale „Myśl karaimska“ (Karaimų mintis) ir 2010 m. Kryme išleistoje knygoje „Хаджи Серая Хан Шапшал – выдающийся сын караимского народа“, skirtoje 50-ioms profesoriaus mirties metinėms paminėti. Kai kurie čia spausdinami tekstai buvo skaityti jau minėtoje konferencijoje Vilniuje 1991 metais. Lietuviškai paties S. Šapšalo straipsniai, laiškai bei iš lenkų ar rusų kalbų versti prisiminimai pasirodo pirmą kartą. Lietuviškai rašyti tekstai buvo spausdinti periodikoje ar knygoje. Šaltiniai nurodomi prie kiekvieno straipsnio. Specialiai šiam leidiniui savo prisiminimus parašė E. Zajczkowska-Lopatto ir H. Kobeckaitė.

Knygoje taip pat pateikiamas pluoštas fotografijų, saugomų daugiausia privačiuose karaimų archyvuose bei Trakų istorijos muziejuje. Kai kurios nuotraukos saugomos Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyriuje esančiame S. Šapšalo

fonde (F-143).

Savaime suprantama, kad šioje knygoje spausdinama medžiaga atspindi tik atskirus S. Šapšalo veiklos ir jo archyvinio palikimo fragmentus. Visuma dar laukia savo tyrinėtojo.

Sudarytoja norėjo, kad šiluma, kuria Chadži Seraja Chanas Šapšalas per visą savo gyvenimą gaubė visus karaimus nepriklausomai nuo to, kur jie gyveno, sklįstų ir iš šios knygos puslapių. Todėl daugiau vietos ir dėmesio skirta įvairių, gana skirtingų žmonių, gyvenusių skirtingais istoriniais laikotarpiais, žodžiams apie šią neeilinę asmenybę.

Nuoširdžiai dėkoju visiems, mielai sutikusiems dalyvauti ruošiant šią publikaciją: Trakų istorinio muziejaus direktoriui V. Poviliūnui, pagrindiniam knygos ir minėjimo iniciatoriui, muziejaus darbuotojams, atskirų straipsnių, prisiminimų autoriams, Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos vadovui bei darbuotojams, maloniai leidusiems pasinaudoti S. Šapšalo fondo turtais, ir kitiems asmenims, vienaip ar kitaip prisidėjusiems prie šio leidinio rengimo.

1991 m. Vilniuje vykusioje konferencijoje, skirtoje Chadži Seraja Chan Šapšalo atminimui, buvo pasiūlyta kreiptis į LR Kultūros ministeriją su prašymu Trakų istoriniame muziejuje esančią karaimų etnografinę parodą pertvarkyti į savarankišką Karaimų istorijos ir kultūros muziejų suteikiant jam jo ikūrėjo Serajos Šapšalo vardą. Šiandien džiaugiamės, kad, minint 50-ąsias šio Didžiojo karaimo mirties metines, tai padaryta.

* S. Šapšalo laiškų rusų, lenkų, persų, arabų, turkų, karaimų, prancūzų, vokiečių ir kitomis kalbomis yra per kelis tūkstančius. Daugiausia jų saugoma Krokuvos universiteto bibliotekos fonduose. Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyriuje esančiame S. Šapšalo fonde (f.143) daugiausia saugomi jam rašyti laiškai ir jo rašytų laiškų įvairiems asmenims juodraščiai

Ambasadorės dr. Halinos Kobeckaitės kalba atidengiant S. Šapšalo atminimo lentą Trakuose 2011 m. gruodžio 28 d.

Kiekviena tauta džiaugiasi turėdama tokių asmenybių, kuriomis gali didžiuotis ne viena karta. Žinoma, juo didesnė tauta, tuo daugiau tokių asmenybių. Bet ir mes, kad ir būdami neskaitlingi Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Rusijos ar kitų valstybių piliečiai, turime ne vieną didžiavyrį.

Šiandien susirinkome Lietuvos ir karaimų širdyje Trakuose, kad prisimintume ir paminėtume vieną ryškiausių XIX ir XX amžių karaimų tautos asmenybių Hadži Seraja Chan Šapšalą. Simboliška, kad stovime čia, kur prieš 73 metus – 1938 metų liepos 6 d. stovėjo vyriausiasis karaimų dvasininkas Seraja Šapšalas ir jo artimiausias bendraražys vyresnysis dvasininkas Simonas Firkovičius. Drauge su architektu J. Borovskiu, su Vilniaus ir Trakų miestų valdžia, gausiai dalyvaujant karaimų bendruomenei, jie dėjo kartinį pastato akmenį, jį pašventino ir įmūriję jį pamatus. Taip buvo pradėta Trakų karaimų muziejaus statyba. Trakų karaimų bendruomenė aktyviai dalyvavo joje: vežiojo karučiais statybines medžiagas ir skiedinį, plytas, padėjo darbininkams mūryti ir jau po metų džiaugėsi, kad pastatas buvo beveik baigtas.

Taip pildėsi didžiausia Serajos Šapšalo svajonė – įsteigti karaimų kultūros muziejų. Jis sumanė tai padaryti dar būdamas studentas Peterburgo universitete ir pradėjo pats bei skatino draugus rinkti įvairius eksponatus, susijusius su karaimika. Vėliau, keliaudamas po įvairius kraštus, savo kolekciją plėtė ir gausino, negailėdamas tam asmeninių lėšų. 30-aisiais, jau gyvendamas Vilniuje, važinėjo į Siriją, Turkiją, Egiptą ieškoti su karaimų istorija susijusių relikto. Apie tai gražiai byloja paties S. Šapšalo

pasakojimas apie karaimų kenesos Damasko paieškas ir liustros iš ten parsigabenimą.

S. Šapšalo gyvenimo kelias buvo sudėtingas, tarpais net dramatiškas – jis gyveno įvairiose epochose, skirtingose valstybėse, jam teko ne kartą patirti istorijos kataklizmus, valdžios ir politinių struktūrų pasikeitimus. Dar dirbdamas Irane, dėl ten kilusių neramumų, buvo priverstas 1908 m. išvykti iš šalies. Vėliau jis skaudžiai nukentėjo nuo bolševikų – pirmiausia Kryme, kai 1920 m. buvo priverstas trauktis per Kaukazą į Turkiją, vėliau 1940 m. Lietuvoje, kai reikėjo du kartus (antrą kartą 1945 m.) atsisakyti karaimų dvasinio hierarcho pareigų. Netrukus jis buvo priverstas atiduoti valstybei ir savo privataus karaimų istorinio-etnografinio muziejaus, buvusio jo bute Vilniuje Kęstučio g.17 name, eksponatus. (Apie to muziejaus eksponatų blaškymą iš rankų į rankas, apie muziejaus priklausomumo peripetijas galima pasiskaityti prof. V. Pšibilsio straipsnyje, kuris spausdinamas naujai Trakų istorijos muziejaus išleistoje knygoje „Hadži Seraja Chanas Šapšalas. Pasišventęs tautai ir mokslui“).

Patyrus kad ir vieną tokią perversmą, žmogaus gyvenimas gali būti smarkiai traukuotas ir sulamdytas, tačiau tvirtas S. Šapšalo charakteris, jo moralinės vertybės leido jam dvasiškai nepalūžti, išsaugoti tai, kas jam buvo brangiausia – meilę savo tautai, jos kultūrai, istorijai. Tauta jam mokėjo tuo pačiu. Nepaisant to, kad formaliai jis buvo priverstas atsisakyti aukščiausiojo dvasininko pareigų, karaimų bendruomenės akyse jis tokiu išliko iki pat savo mirties.

Žinoma, gaila, kad S. Šapšalas nesulaukė

Atminimo lentą atidengė Lietuvos Respublikos kultūros ministras Arūnas Gelūnas ir Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas, ambasadorė Halina Kobeckaitė dėkojo už dėmesį karaimų bendruomenei

muziejaus – tuo metu etnografinės Karaimų parodos – atidarymo 1967 m. jo sumanymo dėka patstatytame pastate. Jam pritrūko vos šešerių metų.

Bet tokių asmenybių kaip S. Šapšalas reikšmė istorijai ir jos didingumas nepriklauso nei nuo vietos, kurią jo amžinam poilsiui parenka artimieji, nei nuo gyventų metų skaičiaus, nors ir čia jis buvo neeilinis – mirė būdamas 88 metų. Jei S. Šapšalas būtų tik įsteigęs šį muziejų, jis jau būtų nusipelnęs šlovės ir pagarbos. O kiek dar kitų darbų savo tautos labui jis yra nuveikęs!

Kai 1991 m. Tautybių departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės, Vilniaus universiteto, Lietuvos istorijos instituto, Karaimų kultūros bendrijos iniciatyva buvome surengę konferenciją, skirtą S. Šapšalo mirties

30-osioms metinėms paminėti, jos dalyviai buvo nusprendę kreiptis į Lietuvos Respublikos kultūros ministeriją prašyti veikiančią karaimų etnografinę ekspoziciją pavadinti Hadži Seraja Chano Šapšalo vardu. Šiandien tai padaryta, ir nuo šiol ši ekspozicija, likdama Trakų istorijos muziejaus dalimi, vadinsis S. Šapšalo karaimų tautos muziejumi.

Naudodamasi proga, dėkoju Lietuvos Respublikos kultūros ministrui p. A. Gelūnui, Trakų istorijos muziejaus direktoriui V. Poviliūnui ir muziejaus bendradarbiams už nuoširdų rūpestį šia ekspozicija, už S. Šapšalo atminimo įamžinimą ir už glaudų bendradarbiavimą su karaimų bendruomene.

Viktoro Neliubino nuotr.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija

Liublino unija: praeitis ir dabartis

Pavel DAINOVEC, Tomaš BOŽEROCKI, Vilnius

Liublino unija buvo ilgos įvykių virtinės pasekmė. Dėl daugybės šia tema išleistų publikacijų straipsnis gali atrodyti neaktualus, tačiau autorių tikslas – ne tik aprašyti unijos genezę, bet ir panagrinėti, kaip ji buvo vertinama ir kaip atsiliepia dabartiniams Lenkijos ir Lietuvos santykiams. Nagrinėjant unijos genezę apsiribota tik XVI a. Lietuvos ir Maskvos Didžiųjų Kunigaikštysčių politiniais santykiais, kaip pagrindiniu Liublino unijos veiksmu.

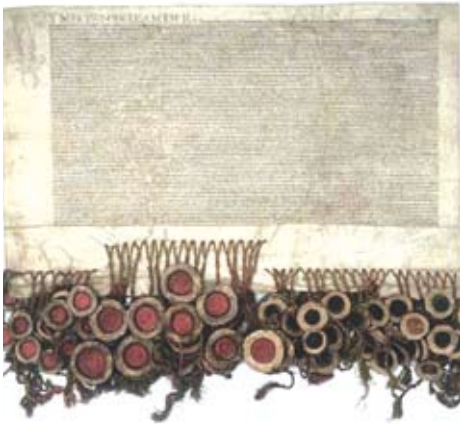
Liublino unijos įvadu reikėtų laikyti 1501 metų Melniko uniją, kuri buvo sudaryta nesėkmingo karo su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste (toliau: MDK) metu. *Žlugo gerai parengta karinė operacija 1501 m. vasarą–rudenį. Iširo sąjunga su Užvolgio chanu Šich-Achmatu. LDK kariuomenė buvo visai neveikli.* Nors unija buvo pasirašyta, Aleksandrą parėmė tik mažuma, daugumai unija, kuri riboja LDK valstybingumą, buvo nepriimtina, nes LDK valdantysis elitas siekė, kad LDK ir Lenkija būtų lygiateisės partnerės, todėl 1505 m. Breste vykusiame seime unija buvo atmesta.

1500–1503 metų karas LDK baigėsi nesėkme: ji prarado Černigovą, Severo Novgorodą, Gomelį, Starodubą ir kitas rytines žemes. Jei iki XV a. sąjunga su Lenkija LDK pirmiausia buvo reikalinga kovojant su nuolat nerimstančiais totoriais rytuose ir kryžiuočiais vakaruose, tai nuo XV a. antrosios pusės ji turėjo LDK valdovams padėti išlaikyti teritorijos vientisumą, kuriam grėsė MDK siekis prisijungti rytines LDK žemes, gyvenamas daugiausia stačiatikių, o religinis aspektas išliko aktualus ne tik iki bažnytinės unijos 1596 m., bet ir iki pat Abiejų Tautų Respublikos panaikinimo. Lenkijai unija taip pat buvo reikalinga, nes tuo metu į jos žemes vis dažniau verždavosi turkai.

Nors iš pradžių rytinių sričių žemvaldžiai negalėjo aktyviai dalyvauti valstybės valdyme, laikui bėgant šis klausimas buvo išspręstas, bet katalikybė netapo pagrindine valstybės religija, o tai trukdė centralizuoti valstybę ir leido MDK ir toliau sėkmingai kištis į LDK vidaus reikalus. Reikėjo lankščios politikos, kad nebūtų pažeidžiamas katalikybės, kaip valstybinės religijos principas, stengtis, kad ši doktrina nepažeistų stačiatikių teisių ir neduotų MDK preteksto pradėti karinius veiksmus prieš LDK. Geriausias to įrodymas yra 1500–1503 metais vykęs „nepaskelbtasis“ karas, kuris baigėsi nesėkmingai – LDK prarado nemažą dalį rytinių žemių, kurios beveik be kovos pasidavė priešiui ir savo perėjimą į Maskvos pusę aiškino kaip pasipriešinimą stačiatikybės persekiojimui Lietuvoje.

1507 metais, jau valdant Žygimantui Senajam (1506–1548 m.), prasidėjo naujas karas su MDK, kuris su pertraukomis truko iki 1537 m. (buvo trys etapai: 1507–1508; 1512–1522 ir 1534–1537). Šiame kovų etape LDK prarado Smolenską. Pasak istoriko Broniaus Dundulio, Smolenskas Lietuvai buvo tarsi vartai į MDK gilumą, o MDK tapo vartais į LDK gilumą. Nors po to kunigaikštis Konstantinas Ostrogiskis prie Oršos sutriuškino gausesnę rusų kariuomenę, bet pakreipti situacijos LDK naudai nepavyko. Karas pagaliau baigėsi 1537 metų paliaubų sutartimi LDK nenaudai. Buvo prarastas Smolenskas ir visą Uždneprę. Tokios situacijos akivaizdoje LDK bajorų žvilgsniai vėl pakrypo į Lenkiją. Paliaubos buvo pratęstos ir kuriam laikui užtikrino ramų pasienio gyvenimą. Tai negalėjo trukti amžinai, nes LDK reikalavo Smolensko, o MDK – dar daugiau: Kijevo, Volynės, Vitebsko. LDK ir MDK santykius dar labiau sukomplikavo MDK siekis gauti priėjimą prie Baltijos jūros per Rygos įlanką. Čia susipynė LDK, MDK ir Livonijos santykiai. Šioje vietoje būtų tikslinga trumpai apžvelgti LDK ir Livonijos santykius XVI a., kad būtų aiškiau, kodėl čia susipynė šių šalių interesai.

XVI a. greitai plintanti reformacija pasiekė ir Livonijos žemę. Anot prof. Antano Tylos, reformacija paaštrino Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo (jį rėmė LDK) prieštaravimus. LDK, gindama savo glo-

Liublino unijos aktas

botinį, paskelbė Livonijai karą ir demonstruodama karinę jėgą privertė Livonijos ordino magistrą 1557 m. rugsėjį Pasvalyje pasirašyti tris sutartis, kuriomis patenkino LDK reikalavimus ir sudarė karinę LDK ir Livonijos konfederacijos sąjungą. Ši sutartis tapo nauju karo tarp LDK ir MDK pretekstu. MDK buvo nepatenkinta tokiu Livonijos ir LDK suartėjimu, nes 1554 m. 15 metų Livonijos ir MDK paliaubų sutartimi pirmoji pasižadėjo nesudarinti jokių sutarčių su LDK, taigi Pasvalio sutartimi ji tuos pažadus sulaužė ir užsitraukė Ivano IV rūstybę. Karas su MDK Livonijai nesisekė, Rusija sutriuškino Livonijos karinius dalinius ir užėmė teritorijas iki pat Talino, mažą to, Danija ir Švedija taip pat nusprendė „atsipjauti savo pyrago gabalą“ ir prisijungė prie ordino žemių dalinimo. Saremos sala ir Aizputės sritys atiteko Danijai, o Šiaurės Estiją „paėmė į savo globą“ Švedija. Tai paskatino Livoniją visiškai atsiduoti LDK globai. 1561 ir 1566 m. sutartimis ji buvo prijungta prie LDK.

Nuo 1562 metų Livonija tapo LDK vasale ir tiesiogiai įtraukė ją į savo konfliktą su MDK. Ivano Rūsčiojo kariuomenė 1562 m. pasiekė Oršą, Vitebską, o 1564 m. paėmė Polocką. Visi koziriai derybose su LDK atiteko Ivanui IV, o jis reikalavo daug: žemių tarp Smolensko ir Berezinos upių, Kijevo ir svarbiausių pilių Volynėje bei Podolėje. Atsidūrus tokioje situacijoje LDK bajorijos žvilgsniai ir vėl pakrypo į Lenkiją. Žygimantas Augustas palankiai sutiko bajorijos nutarimą sudaryti LDK ir Lenkijos uniją, be to, unijos priešininkų pozicija buvo nusilpusi po Rusijos pergalės. Tuo metu Radvilos, kurie nieko gero neišvengė Lenkijos ir LDK unijoje, bandė taisyti padėtį LDK naudai.

1564 m. pradžioje surengė stambų karinį reidą ir pasiekė pergalę prieš MDK kariuomenę prie Ugros upės, o vėliau ir prie Oršos sutriuškino rusus, bet svarbiausio tikslo nepasiekė – Polocko paimti nesugebėjo. Kartojosi 1514 metų situacija, kai buvo prarastas Smolenskas, taip pat buvo surengtas pergalingas žygis į Oršą, bet Smolensko atsiimti nesugebėta. Nebeliko kitos išeities, kaip tik sudaryti uniją su Lenkija, kuri žadėjo karinę paramą. Tokiomis aplinkybėmis gimė Abiejų Tautų Respublika. Drąsiai galima teigti, kad buvo aiškus Žygimanto Augusto spaudimas, jis atplėšė iš LDK Voluinės, Palenkės, Podolės, Braclavo ir Kijevo žemes ir netgi buvo pasiryžęs panaudoti karinę galią, kad priverstų pasirašyti uniją. Vis dėlto unija turėjo ir teigiamą pusę – Lenkijos karinės paramos dėka, jau valdant Steponui Batorui, pavyko sėkmingai užbaigti Livonijos karą. 1582 metų pradžioje Zapolskyje buvo pasirašyta taikos sutartis kuria LDK atgavo karo metu prarastas žemes ir MDK pasitraukė iš Livonijos.

Tokiomis aplinkybėmis kuriantis Liublino unijai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, be pozityvių pasekmių (pagalba karuose su MDK), susidūrė su pašalinio efektu, kuris pasireiškė kultūrinėje sferoje – iki tol vyrausių Rusios kunigaikštysčių, buvusių LDK sudėtyje, kultūra bei kalba buvo nustelbta lenkų kultūros ir kalbos.

Šis pašalinis efektas buvo juntamas iki

Jono Mateikos paveikslas „Liublino unija“ nutapytas minint 300 m. unijos sukaktį (1869 m.)

pat XVI a., kai pasirodė pirmieji rašytiniai tekstai lietuvių kalba, iki tol vartojama tik valstiečių ir kitų žemiausių sluoksnių atstovų. Lenkų kalba, kuri vystėsi kitokiu būdu nei lietuvių, turėjo daug turtingesnę patirtį, prie jos Lenkijoje buvo grįžtama jau renesanso laikais – tada kūrė pagrindiniai lenkų rašytojai Rejas ar Kochanovskis, kurie pabrėžė kalbos svarbą formuojantis tautiniam identitetui bei kultūrai.

Tuo metu lietuvių kalba, dabar kalbininkų pripažįstama kaip viena seniausių indoeuropiečių kalbų ir išsaugojusi daugiausia jos elementų, tiek oficialiame valstybės vidaus gyvenime, tiek tarptautiniuose santykiuose LDK jau buvo nustelbta rusinų kalbos, iš kurios vėliau išsivystė baltarusių bei ukrainiečių kalbos. Lietuvių kalba net iki XVIII a. buvo išstumta iš viešojo politinio gyvenimo. XVI a. reformatoriai bandė pritaikyti lietuvių kalbą religiniams tikslams – buvo išspausdintas M. Mažvydo „Katekizmas“, tačiau tuo pat laikotarpiu buvo sudaryta ir Liublino unija, ir rusinų kultūros įtaką pakeitė lenkų kultūra ir kalba.

Kadangi lenkų kalba išgalėjo LDK viešosios politikos sferoje, ji greitai įgavo prestižinį statusą ir plačiai paplito tarp didikų didžiuosiuose LDK miestuose, taip pat ir sostinėje Vilniuje. Be prestižiškumo, lenkų kalbos mokėjimas rodė aukštą išsilavinimo lygį.

Tokia analizė gali pasirodyti nutolusi nuo konteksto, tačiau šis pavyzdys gali paaiškinti nemažai šiuolaikinės socialinės ir net politinės padėties aspektų Lietuvoje, ypač joje gyvenančių tautinių mažumų (lenkų) atžvilgiu. Prieš keletą metų žiniasklaidoje radosi įtampa tarp titulinės tautos atstovų (lietuvių) ir lenkų tautinės mažumos. Jos atstovai viešojoje erdvėje – tiek nevyriausybinių organizacijų, tiek partija (LLRA), iškėlė Lietuvos valdžiai keletą reikalavimų, tarp kurių: žemės grąžinimo savininkams pietryčių Lietuvoje problemų sprendimas, lenkiškų pavardžių rašymas su lenkų kalbos diakritiniais ženklais, leidimas rašyti vietovardžių bei gatvių pavadinimus Vilniaus, Šalčininkų rajonuose lenkų kalba bei priešinimasis švietimo reformai dėl istorijos, geografijos ir pilietinio ugdymo dėstymo lietuvių kalba tautinių mažumų mokyklose. Tokie reikalavimai, eskaluojami politikų bei žiniasklaidos, sukėlė didelę įtampą visuomenėje.

Situaciją su lenkų ir lietuvių kultūros padėtimi LDK po Liublino unijos, galima susieti su minima problema. Viena vertus, lenkų atstovų reikalavimus galima traktuoti kaip norą susigrąžinti kultūrinį dominavimą regione, kuris, nors buvo įkurtas lietuvių, tačiau būdamas vienas iš Abiejų Tautų Respublikos politinių centrų ir tuo pat metu LDK sostinė, pritraukė nemažai lenkų, kurie perteikė savo kalbą ir kultūros elementus bajorijai, kur jau iki tol buvo išivyravusi rusinų kalba. Tokia lenkų kultūros plėtra amžiams bėgant atvedė iki to, kad 1920 metais, prieštaraujant Rygos sutartims dėl sienų tarp Lietuvos Respublikos

ir bolševikinės Rusijos, Lenkija prisijungė Vilniaus apskritį. Pagrindinis argumentas buvo tas, kad jau tada absoliučią Vilniaus apskrities gyventojų daugumą sudarė lenkai, žydai, gudai ir kitos tautybės; lietuviai tuo laikotarpiu buvo mažuma.

Tačiau 1939 m. Sovietų Sąjungai ir Vokietijai slapta pasidalinus Lenkiją ir Baltijos valstybes, pagal protokolą rytinės Lenkijos teritorijos – Vilniaus, Gardino ir Lvovo apskritys atiteko SSRS respublikoms – Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos SSR. Kai kurie lenkų istorikai tai vadina „ketvirtuoju ATR padalijimu“ ir tai galima suvokti kaip grįžimą prie ATR laikų retorikos ir tuo laikotarpiu buvusio lenkų kultūrinio dominavimo. Taip pat, tai rodo, kad regioną galima suvokti kaip jungtinę lenkų ir lietuvių valstybę, kuri tada nors iš pirmo žvilgsnio atrodė kaip dualistinė monarchija, tačiau daugeliu aspektu dominavo Lenkija. Pradedant statusais, kuriuos turėjo du subjektai – Lenkija buvo karalystė (dar kitaip vadinama Karūna), o Lietuva – Didžioji Kunigaikštystė, kurios rangas šiuo atveju yra žemesnis.

Kita vertus, LDK jau nuo XIV a. tarp bajorų ir aukštesniųjų sluoksnių buvo išgalėjusi rusinų kalba. Priešindamasi stoti į Liublino uniją LDK neišvengiamai atsidurtų MDK įtakoje. O MDK tuo metu jau buvo bebaigianti vienyti aplink save slavų žemes ir Ivanas Rūstusis pasiskelbė pirmuoju visos Rusios caru.

Nors kultūros ir kalbos padėtis Lietuvoje ir Lenkijoje po Liublino unijos gali padėti paaiškinti šiuolaikinę įtampą tarp tautų Lietuvoje, neverta pamiršti pozityvių Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei pasekmių, kurios ne taip tiesiogiai įtakoja šiuolaikinius socialinius ir politinius procesus. Verta prisiminti straipsnio pradžioje aprašytą gana sudėtingą LDK tarptautinę situaciją.

Būtent Lenkija, išpareigojusi pagal Unijos sąlygas, padėti LDK karuose su MDK inėšė nemažą indėlį į karines ir politines pergalės ir gebėjimą išsilaikyti karų metu. Ypač prie to prisidėjo pirmo ilgam laikui išrinkto karaliaus Stepono Batoro žygiai į Smolenską, galutinis kryžiuočių ordino, tuo laikotarpiu tapusio pasaulietine Prūsijos kunigaikštyste, politinis sutriuškinimas. Žvelgiant iš šiuolaikinės perspektyvos, Liublino unija Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei reiškė savo konservatyvių principų sulaužymą mainais į didesnio saugumo garantą. O žvelgiant iš politikos mokslų ir tarptautinių santykių teorijų perspektyvos tokį veiksmą galima vadinti *realia politika* ir pragmatizmo pergale. Be viso to, galima dar pridėti Renesansą ATR bendroje kultūroje, kurį tiek lenkų, tiek lietuvių bei baltarusių istorikai ne be pagrindo vadina ATR aukso amžiumi.

Tuo labiau tokiu įtemptu laikotarpiu neverta pamiršti dar vienos ATR, ypač LDK, įvaizdžio dalies – tolerancijos kitų tautų ir tikėjimų atstovams, kuria garsėjo visoje Europoje.

„Kalnapiliui“ – 110 metų

Elena MARKUCKYTĖ, Donatas PILKAUSKAS, Panevėžio kraštotyros muziejus

Šimtametę istoriją mena alaus darykla „Kalnapilis“. Tai seniausia Panevėžio įmonė, per visą savo egzistavimo laiką nekeitusi gamybos pobūdžio. Pirmosios žinios apie šią alaus daryklą siekia dar XIX amžių. 1897 metais lapkričio 25 dieną carinės Rusijos Vidaus reikalų ministerijos techninės statybos valdybos komitetas raštu Nr. 550 patvirtino bravoro „BergschlÖschen“ statybą. 1900 metais gruodžio 14 dieną Panevėžio miesto dūma leido vokiečių aludariui Albertui Foigtui, nuomojusiai alaus daryklą Ukmergės apskrityje, įsteigti žibalu varomą alaus daryklą Panevėžyje, Bajorų gatvėje. Vėliau, nepriklausomos Lietuvos laikais, Bajorų gatvė pavadinta Respublikos gatve. Žemė A. Foigtas supirko iš vietinių ūkininkų. Buvo pastatytas trijų aukštų mūrinis namas ir dvi medinės ledainės. Daryklos pavadinimą sudarė du vokiški žodžiai: „berg“ – kalnas ir „schlÖschen“ – pilis. Juozas Jurkevičius savo atsiminimuose rašė, kad toje vietoje, kur buvo pradėta statyba, buvo nemažas kalnas ir tuščias laukas. Netoliese stovėjo tik vienas namas. Tikriausiai naujai iškilęs pastatas kažkuo priminė pilį ant kalno.

1902 metais sausio 1 dieną (senuoju stiliumi) Albertas Foigtas pradėjo alaus gamybą. Ši data laikoma „Kalnapilio“ įkūrimo data. Alaus darykloje pradėtas gaminti trijų rūšių alus: „Bavariškas“, „Kovo“ ir „Pilzeno“. Įrengimai kainavo 100 tūkst. rublių. Per metus alaus darykla galėjo pagaminti 300 tūkst. kibirų alaus, bet gamino tik 30 tūkst. už 30 tūkst. rublių. Panevėžys tuo metu buvo gana nedidelis miestas, tad didesnio produkcijos kiekio alaus darykla nesugebėjo parduoti.

1902 metais kovo 28 dieną įmonės savininkui Albertui Foigtui vietoj pamesto leidimo prekiauti alumi buvo išduotas dublikatas. A. Foigtas jau buvo senas ir mirė praėjus keleriems metams po daryklos įsteigimo. Jo įmonė atiteko sūnui Artūriui Foigtui, kuris, kaip atsiminimuose rašė, būvęs bravoro darbininkai, mėgo išgerti ir lošti kartomis. Dėl tų pomėgių prarado paveldėtą turtą. 1905 metais pagal notaro patvirtintą sutartį alaus daryklą dvejim metams išnuomojama miestiečiui Karlui Sprigastui už tūkst. rublių per metus nuomos mokesį. Pinigai turėjo būti išmokėti per du kartus pusmečiu į priekį. Vėliau alaus daryklą valdė vokiečiai. Iš pradžių I. Pramas (kituose šaltiniuose I. Framas). 1908 metais jis įsteigė akcinę bendrovę. Tarp akcininkų buvo K. Šulcas, vėliau į Panevėžį atsigabėjęs ir savo giminaičius iš Vokietijos, P. Zamas ir kiti. Remiantis tyrinėtojos O. Maksimaitienės paskelbtais duomenimis, prieš tai P. Zamas dirbo S. Montvilo mielių ir spirito fabrike. Jis turėjo išsinuomosius Panevėžio miesto malūną. 1901 metais P. Zamas pirmasis Panevėžio mieste įsivedė telefoną. Linija buvo nutiesta nuo jo gyvenamojo būsto iki S. Montvilo mielių ir spirito fabriko. Nepatvirtintais duomenimis, vėliau alaus daryklą perėmė būvęs S. Montvilo mielių ir spirito fabriko tarnautojai. Tiksliai yra žinoma, kad vienas iš jų buvo P. Zamas, vėliau tapęs vienu iš pagrindinių alaus daryklos akcininkų.

Iki 1902 metų Panevėžio mieste per metus buvo suvartojama 8 tūkst. kibirų degtinės už 62 tūkst. rublių. Atsiradus alaus daryklai turėjo sumažėti stipriųjų alkoholinių gėrimų vartojimas. Net M. Valančius savo blaivybės sąjūdyje pasisakė tik prieš stipriuosius alkoholinius gėrimus. Kampanija nebuvo nukreipta prieš vyną ir alų.

1905 metais išleistoje knygoje „Panevėžys“ rašoma, kad alaus darykla turėjo 28 alaus kioskus Panevėžio ir Ukmergės apskrityse. Salyklą gamino iš atvežtinių miežių, nes vietiniai buvo prasti.

Juozas Jurkevičius savo atsiminimuose rašė, kad iš pradžių alaus kokybė buvusi prasta. Jo tėvas Jonas Jurkevičius dirbo alaus išvežiotuju, 1911 metais gaudavęs 15 rublių per mėnesį. Vėliau jo alga padidėjo iki 17 ir net 22 rublių per mėnesį. Didesnę alga gaudavęs dar ir dėl to, kad buvo vienas iš alaus daryklos statytojų. Pats Juozas Jurkevičius 1911–1934 metais taip pat dirbo alaus išvežiotuju. Jau nepriklausomos Lietuvos laikais alaus daryklos savininkai I. ir H. Chazenai buvo jį nufotografavę ir nuotrauką panaudoję reklamai, kuriai skyrė nemažai

dėmesio. Juozas Jurkevičius tapo savotišku alaus daryklos simboliu.

1909 metais alaus darykla buvo įvertinta 25 tūkst. 220 rublių. Pagal vertę tuo metu tai buvo antroji įmonė Panevėžio mieste. 1911 metais Panevėžio miesto dūma svarstė papildomas alaus parduotuvių taisykles, buvo reikalaujama, kad parduotuvės būtų pirmame aukšte, ne rūsyje, turi turėti du įėjimus. 1913 metų spalį Panevėžyje veikė 44 alaus parduotuvės. 1914 metais joms paskirta sumokėti 644 rubliai mokesčių.

1914 metais alaus darykloje dirbo 15 darbininkų. Caro laikais įmonė turėjo numerį – 345. 1915 metais ji buvo rekonstruota.

1918 metais vasario 16 dieną Lietuva paskelbė nepriklausomos valstybės atkūrimą. Tačiau 1919 metais situacija vėl tapo itin sudėtinga – dalis miesto įmonių buvo nacionalizuotos.

1920 metais rugsėjo 15 dieną alaus darykla tuomečių savininkų I. Pramo, K. Šulco ir P. Zamo paveldėtojos L. Zamenės bei kitų buvo išnuomota Salamonui ir Bereliui Elicurams, Fridrichui Reichui, Heseliui ir Izaokui Chazenams. H. ir I. Chazenai buvo vieni turtingiausių Panevėžio pramonininkų. Jie kartu su tėvu valdė linų fabriką, malūną bei kitas smulkesnes Panevėžio įmones.

Alaus darykla dirbo pelningai. 1925 metais ji turėjo 2048,220 litų grynojo pelno. Pagal sutartį įmonės pelnas ir nuostolis turėjo būti dalijami lygiomis dalimis. 1924 metais H. ir I. Chazenai Panevėžyje jau valdė 15 aludžių. Tai kėlė konkurentų nepasitenkinimą. Neapsieita ir be teismų.

1929 metais įmonę galutinai įsigijo H. ir I. Chazenai. 1932 metais didžiausias kvalifikuoto darbuotojo dienos uždarbis siekė 20 litų, o mažiausias 5 litus, nekvalifikuoto darbuotojo didžiausias darbo užmokestis siekė 10 litų per dieną, o mažiausias 4,5 lito. Didžiausią alga gaudavo alaus daryklos meistras. Įmonėje buvo dirbama po 8 valandas 6 dienas per savaitę. Žaliava buvo supirkinėjama iš ūkininkų. Apyniai gabenami iš Čekoslovakijos. Alus buvo gaminamas 4 rūšių: „Pilzeno“, tamsus, neperšviečiamos spalvos „Stiprusis“, silpnas „Stalo“ alus ir stiprus, rusvos spalvos alus „Strong-Ale“. Kaip matyti, buvo gaminamas stiprus ir silpnas alus. Jis buvo pilstomas į 100–200 litrų talpos statines, kurios buvo išvežiamos arkliais. Sunkvežimiai atsirado gerokai vėliau.

Michalina Katelienė, įmonėje dirbusi nuo 1937 metų, savo atsiminimuose rašė, kad alaus darykloje dirbo apie 30 darbuotojų, iš jų – 4 tarnautojai. Buvo ir žmogus, atsakingas už produkcijos realizavimą. Visą gamybą tvarkė meistras lenkas Vincentas Todovianskis, alaus gamybai paskyręs nemažai metų. Alaus gamybos jis mokėsi užsienyje. Meistro alga siekė 500 litų. Gyveno jis tame pačiame pastate, kur buvo ir alaus darykla. Meistrą įmonėje labai vertino. Jis tikrindavo miežius, priimdavo tik geros kokybės. Priimtus miežius išvalydavo ir pamerkdavo salkylui, vėliau daigindavo ir džiovindavo. Išdžiovinus gerą salkylą atskirdavo nuo blogo. Alų gamindavo tik iš gero salkylo. Stipresniam alui pagaminti reikėjo daugiau laiko.

Darbuotojų skaičius įmonėje nuolat kito. 1933 metų sausio 1 dieną dirbo 12 žmonių, 1934 metų sausio 1 dieną – 30, 1938 metais – 37, tarp jų – 7 tarnautojai, 29 darbininkai ir vienas mokinys. 1940 metų kovą alaus darykloje dirbo 37 žmonės. 1939-aisiais tik 16 žmonių. Dauguma tarnautojų buvo žydai. Tuo metu įmonė net buvo priskirta prie dirbtuvių. Šiaip ataskaitose Panevėžio apygardos darbo inspekcijai alaus darykla visada buvo priskiriama prie fabriko ir gamyklų. Įmonė turėjo 3 alaus išvežiotojus. Jie gaudavo 175 litų mėnesinę alga. Pastovią mėnesinę alga – iki 115 litų gaudavo ir alaus daryklos sargas. Įmonėje buvo įvesta pakankamai griežta tvarka ir drausmė. Meistras tvarkė visą gamybą ir už menkiausius pažeidimus atleisdavo iš darbo. Ypač kovota su girtuokliais. 1938 metais alaus daryklos vedėju buvo Heselis Chazenas. Kitais metais nurodoma jo brolio Izaoko Chazeno pavardė. Vėdėjo pavaduotoju dirbo buhalteris Š. Lopertas. Dalis darbuotojų gaudavo pastovią mėnesinę alga, dalis dirbo padiniais darbininkais. Tuo metu nebuvo nei inžinierių, nei

„Kalnapilio“ darbininkai XX amžiaus 4 dešimtmetyje. Jono Žitkaus nuotr.

laboratorijos. Įmonė turėjo 3 arklius ir vieną sunkvežimį, kurio ratai buvo mediniais stipiniais. Visą darbą darbininkai atlikdavo rankomis. Per 8 valandas paruošdavo 5 tūkstančius, kitais duomenimis – 4 tūkstančius alaus butelių. Darykla dirbo viena pamaina. Buteliai buvo 0,38 litrų talpos. Juos užkimšdavo rankomis fajansiniu kamščiu. Vienas butelis silpno alaus 1938 metais kainavo 45 centus. Alų įmonė pardavinėjo Panevėžyje ir aplinkiniuose valsčiuose, taip pat Zarasuose, Rokiškyje, kitose tolimesnėse vietovėse.

1934–1935 metais pakeistas alaus daryklos pavadinimas. 1935 metais ji jau vadinama „Kalnapiliu“ ir turėjo 5 proc. rinkos Lietuvoje. Tai matyti iš 1935 metų alaus daryklos ataskaitos Panevėžio apygardos darbo inspekcijai. Įmonė nuolat viršydavo savo gamybos kvotas. Alaus gamybos rinkoje buvo gana arši konkurencija. 1938 metais „Kalnapilio“ pelnas siekė 133 tūkst. litų. Gamybą spartinti trukdė įvesti didesni mokesčiai už stiprų alų.

Keitėsi ir alaus daryklos adresas – įmonė buvo pastatyta Bajorų gatvėje, vėliau nurodomas Respublikos g. 85 numeris, o 1940 metų įmonės ataskaitose jau nurodomas kitas adresas – Taikos alėja 1. Toks jis išliko iki šių dienų.

1940 metais birželio 15 dieną prasidėjo sovietinė okupacija. Buvo nacionalizuojamos visos įmonės, kuriose dirbo daugiau kaip 20 darbininkų. 1940 metais liepos 26 dieną paskelbtas maisto pramonės ministro inžinieriaus Ch. Alperavičiaus įsakymas dėl nacionalizavimo. Tuo metu „Kalnapilyje“ jau dirbo 45 darbininkai. 1940 metais liepos 29 dieną „Kalnapilis“ nacionalizuojamas. Nacionalizavimą vykdė Jurgis Panfilovas. Rugsėjo 6 dieną direktoriumi paskiriamas Vaclovas Didžiulis, kuris Respublikos laikais alaus darykloje dirbo paprastu darbininku. Įmonei jis vadovavo iki 1941 metų balandžio. 1940 metų lapkričio duomenimis, alaus darykloje darbas prasidėdavo 8 ir baigdavosi 17 valandą. Pietūs būdavo nuo 12 iki 13 valandos. Dirbo 3 pamainos. Antroji pamaina dirbo nuo 6 iki 14 valandos. Vėliausiai darbą baigdavo trečioji pamaina, kuri darbą pradėdavo 14, o baigdavo 22 valandą. Dirbo 7 tarnautojai ir 55 darbininkai. Daugumą sudarė nekvalifikuoti darbininkai vyrai. 1941 metais balandžio 7 dieną laikinai eiti direktoriaus pareigas paskiriamas Henrichas Rudokas, seniau alaus darykloje taip pat dirbęs paprastu darbininku. Vaclovas Didžiulis paskiriamas alaus tresto valdytoju.

Greitai sovietinę okupaciją pakeitė nacistinės Vokietijos. 1941 metų birželio 27 dieną į Panevėžį įžengė nacių kariuomenė. Trumpą laiką vėl buvo paskelbta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Tačiau 1941 metų lapkritį vokiečiai visiškai perėmė civilinį valdymą Panevėžio mieste. Įmonės, kuriose dirbo iki 20 darbininkų, vokiečių valdžia grąžino buvusiems savininkams. Stambių įmonių valdymą perėmė vokiečių bendrovės ar jų paskirti asmenys. Visas žydų turtas paskelbtas Vokietijos Reicho nuosavybe. Kadangi „Kalnapilį“ valdė žydai H. ir I. Chazenai, apie įmonės grąžinimą buvusiems savininkams negalėjo būti nė kalbos.

1941 metais „Kalnapilio“ direktoriumi paskiriamas atsargos kapitonas Petras Gumbinas. Alaus daryklai jis vadovavo iki 1944-ųjų.

Nacių okupacijos metais daugiausia buvo palaikomos tos įmonės, kurios dirbo karo pramonei. „Kalnapilis“ gamybos pobūdžio nekeitė, tad ir dirbti teko nelengvomis sąlygomis.

Alaus daryklos pavadinimas okupacijos metais išliko nepakeistas. Produkcija gaminta kaip ir Respublikos laikais. 1944 metais Panevėžio mieste veikė 9 alaus barai ir 4 parduotuvės, prekiaujančios alumi ir degtine. Parduotuvės ir barai daugiausia priklausė privatiems asmenims. Tarp savininkų nemažai buvo ir moterų. Vienas alaus baras labiausiai reklamavo „Pilzeno“ alų. Veikė ir alaus baras vokiečiams.

1944 metų balandžio 1 dieną „Kalnapilio“ direktoriumi paskiriamas B. Sadinauskas, o jau liepos 25-ąją jį pakeitė Juozas Zdanavičius.

1944-ųjų liepą naciai paliko Panevėžio miestą. Atsitraukdami jie susprogdino Panevėžio elektrinę, ir „Kalnapilis“ ilgą laiką negalėjo dirbti. Vėliau buvo pastatytas žibalinis motoras, kuris aprūpindavo cechus elektros energija. 1944 metų rugpjūtį „Kalnapilis“ vėl gamino alų. Įmonėje dirbo 52 darbininkai. Vadovai keitėsi gana dažnai. 1944 metais katilinė alaus darykloje dar kurenta malkomis. Jų per metus sunaudodavo 3500 m³.

Per 1951-uosius alaus darykloje pagaminta 400 tūkst. dekalitrų alaus. 1959 metais per dieną buvo pagaminama 16 tūkst. litrų alaus ir 4,5 tūkst. litrų limonado. Per 1970-uosius jau pagaminta 1121,3 tūkst. dekalitrų alaus. 1967 metais pastatyta katilinė, o 1970-aisiais pradėtas eksploatuoti salkylo gamybos cechasis. 1970 metais įmonėje dirbo 186 darbuotojai. Aštuntajame dešimtmetyje populiariausias buvo „Baltijos“ ir „Širvenos“ alus.

Aštuntajame dešimtmetyje „Kalnapiliui“ vadovavo Lionginas Mackevičius. Įmonei jis vadovavo nemažai metų. Tuo metu įmonė tapo tikrai nemaža gamykla. Alaus daryklos pavadinimas keitėsi kelis kartus. Joje buvo gaminami ir nealkoholiniai gėrimai. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1992 metų gruodį „Kalnapilį“ privatizavo 3600 akcininkų. Jie įsigijo 79 proc., arba 2 mln. 963 tūkst., akcijų, valstybei liko 21 proc.

1994 metais „Kalnapilis“ įsteigė bendrą įmonę su švedų kompanija „Baltic Beverages Holding“. Daug dėmesio skirta gamyklai modernizuoti. 1997 metais „Kalnapilis“ tapo alaus rinkos Lietuvoje lyderiu. 1998 metais „Ekstra“ alus pripažintas metų gaminiu. 2001 metų kovo 14 dieną „Kalnapiliui“ Čikagoje įteiktas apdovanojimas, laimėjus antrą vietą tarptautiniame alaus konkurse, kurį organizavo JAV gėrimų degustavimo institutas.

2001 metais spalio 8 dieną 97 proc. alaus daryklos „Kalnapilis“ akcijų įsigijo Danijos kompanija, valdanti ir „Vilniaus taurą“. Dabar abi šios įmonės užima apie 30 proc. Lietuvos rinkos. Produkcija eksportuojama ir už Lietuvos ribų. 2003 metais įmonė pavadinama „Kalnapilio-Tauro“ grupe.

Rusų dramos teatras

Lauktos netikėtos Kalėdos

Aleksandr Vvedenskij „Eglutė pas Ivanovus“ premjera

Milda ARČIKAUSKAITĖ, Vilnius

Užėjau į Rusų dramos teatrą. Didžiojoje scenoje statoma Aleksandr Vvedenskij „Eglutė pas Ivanovus“. Prisėdau salėje – tylomis, prietemoje... Negaliu atitraukti akių – tviska, žiba, švyti, klega, verkia, juokiasi... ir aš verkiu iš džiaugsmo – koks grožis scenoje! Garsas, judesys, spalva, šviesa – ši dermė sudaro teatro magiją, kuri veikia mus, nes pasakoja mums apie mus pačius, o mums tai labai patinka. Didžiausią išpūdį sukėlė išrengtos sienos scenos šonuose ir gilumoje. Viskas matyti: vamzdžiai, didesni ir mažesni, karnizai, radiatoriai, prožektoriai, kopėčios, štangos, turėklai, scenos darbininkai su kombinezonais, rankomis kilnojantys kabančias dekoracijas. Man dingtelėjo, jog šitos plikos sienos – tai teatro esmė, tai kartinė dekoracijos dalis, ir būtent tai aš jau seniai norėjau išvysti, atėjusi į teatrą, ir kaip nuostabu, kad Lietuvoje, Vilniuje yra toks teatras, turintis tokias sienas! Tada sunerimau: o gal tik per repeticiją nėra užuolaidų, gal per spektaklį vėl viską uždangstys, paslėps visą šią fantastišką teatro virtuvę? Staiga atsisuka į mane režisierius Jonas Vaitkus, visada atviras netikėtumams ir improvizacijoms, ir sako šiltai, tarsi nerūpestingai, taip, kaip jis moka: „Gal nori chore padainuoti? Tai bėk ten pas juos į sceną ir klausyk, kaip dainuoja“. Ir štai prasideda teatro pažintis iš vidaus, taip sakant, artėju prie sienų.

1997 metais A.Vvedenskij „Eglutė pas Ivanovus“ režisierius Jonas Vaitkus, dailininkas Jonas Arčikauskas ir kompozitorius Algirdas Martinaitis statė Stockholmo „Cinnober“ teatre Švedijoje. Tąsyk vaikai maudėsi milžiniškoje metalinėje turbinoje – katile, kurį dailininkas ir teatro darbuotojai rado Stockholmo šiukšlyne – turbūt karališkas tas šiukšlynas!

Šįsyk tie patys menininkai vėl susibūrė statyti tą pačią pjese, taip pat prisijungė choreografe Leokadija Dabužinskaitė, nuosirdžiai „sergant“ už kiekvieną žingsnį ar mostą scenoje. Apskritai nuostabu, jog vienas projektas sujungia tiek daug dirbančių žmonių. Tuomet atsiranda tikimybė, jog projektas bus įgyvendintas. Arūnas Verikas dirba su šviesa. Smėkšteli ir kelis taktus padirguoja Vytas Lukošius. Smagu sutikti Nelę Kovalenkaitę, pažįstamą iš scenos kalbos paskaitų Muzikos akademijoje – ji atlieka ir solistės, ir choristės, ir chormeisterės, ir net dirigentės vaidmenį! Režisieriaus asistentas Algimantas Kvietkauskas kaip koks katinas kur buvęs kur nebuvęs plastiškai nardo po sceną tai kokią daiktą paduodamas ar atimdamas, tai ką nors nurodydamas scenos darbininkui savo katinišku balsu. Jis tikras režisieriaus vietininkas scenoje ir visame šiame absurdo teatre. Prie spektaklio „Eglutė pas Ivanovus“ dirba ir Eglutė Ivanauskaitė, teatro atstovė žiniasklaidai ir ryšiams su užsieniu. Visą fiksuoja budri ir patyrusi Dmitrij Matvejev akis. Visų žmonių ir neišvardinsi, kai kurių nė vardų dar nespėjau paklausti. Greit įvyko šis Kalėdinis stebuklas. Paskutines tris dienas režisierius dirbo meistriškai: taikliai dalino pastabas, mokė intonuoti frazes, vesti dramaturginę mintį, ir aš tikiu, jog šio teatro artistams, įpratusiems gana buitiškai kalbėtis scenoje, šis laikotarpis buvo tarsi koks aukso amžius – jie akivaizdžiai patobulėjo. Kai kurie aktoriai vaidina net po kelis veikėjus, pavyzdžiui, Valentin Krulikovskij geba būti Policininku, Liūtu karalium, Teisėju, Sanitaru bei dainuotoju chore. Puikiai vaidina ir dainuoja Anžela Bizunovič, ji džiugi ir šarminga. Kai stebiu Valentin Kirejev Daktarą durnyno scenoje, tikiu šio aktoriaus meistryste – tai jau toli gražu ne buitinis teatras! Smagi scena, kai Dmitrij Denisiuk, medikirtys Fiodor, kalbasi su kitais medikirčiais, nors jie šiaip juk nemoka kalbėti, ir net jei ką nors ir iššlebezuoja, tai vis nepataiko. O vienu metu Fiodor patenka pas džiazuojančią tarnaitę, kurią vaidina Jelena Juščenko, ta pati, kuri yra ir Kiauliškas Paršelis. Yra šioje Kalėdinėje pasakoje ir daugiau žvėrelių: akimis žybsi bebrinis vilkas, visur malasi Sabaka Vera. Ji atlieka išraiškingą solinę partiją prie mirusios mergaitės Sonios Ostrovos, pritariant vienerių metų berniukui Petia

Perov, kurį vaidina Sergej Zinovjev. Aktorė Inga Maškarina mėgsta dainuoti – sausio 12 d. Rusų dramos teatre vyks jos muzikinis monospektaklis, kuriame ji atliks dainas įvairiomis kalbomis. Dainuoja ir Jevgenija Gladij, jauna aktorė ukrainietė, atvykusi į Rusų dramos teatrą iš Kijevo, šiame spektaklyje vaidinanti visų vaikų motiną Puzyriovą, o prie mirusios Sonios Ostrovos įvyksta motinos ir tėvo aktas, irgi atliepianč žvėrių temą, nors iš tikrųjų žmonės ir žvėrys čia gerokai persipynę. Vaikų tėvą Puzyriovą vaidina Vladimir Dorondov, Sanią Ostrovą – Julija Krutko. Sonios Ostrovos nukirsta galva guli per du žingsnius nuo kūno, ji nukirsdinama spektaklio pradžioje, tačiau vėliau Sonia dar kalba. Išpūdingas pasirodymas – Jevgenijos Rusakovos žavingoji Žirafa viso Hosanna choro priešakyje: „Žvaigždės švyti./ Kaip avių kraujas./ Kaip jaučių kraujas./ Kaip maitintojos pienas“. Žirafa stilingai šoka, nepriekaištingai valdo kaukę, vylingai šypsodamasi skelbia: „Kur mūsų mirtis?!/ Avių sielose./ Jaučių sielose./ Erdviuose induose“. Muzika šiame spektaklyje labai svarbi, ji pasireiškia įvairiomis formomis. Kai kurios scenos – soliniai muzikiniai numeriai, kai kurios – choro atliekamos giesmės, tokios kaip choralas „Argi mes visi mirtingi?“, litanija „Dieve, pamylėk mus“, himnas „Žvėrys“, finalinis Requiem. Dažnai tie personažai, kurie atliko savo solinį numerį arba svarbų vaidmenį kurioje nors dramatinėje scenoje, tuoj pat prisijungia prie masinio choro ir vėl gieda kartu su visais. Foninės muzikos vaidmenį kartkartėmis atlieka du pranašai su mažyčiais akordeonais – kartais jų rypavimas tylus, vos girdimas, kartais garsiai plėšia, už širdies griebia tartum kokią rusišką kalinką. Iš viso yra keturi pranašai, kuriuos vaidina Aleksandr Agarkov, Viačeslav Lukjanov, Vladimir Serov, Valerij Jevsejev. Jie – pasakotojai. Jie taip pat dainuoja. Tik dar truputį reikėtų jiems padirbėti, kad susidainuotų darniau, ir tuomet spektaklis taps sakralesnis. Po spektaklio teatro kavinėje režisierius pasakė: „Toks ir turi būti aktorius – jis turi mokėti ne tik tekstą šnekėti, bet ir šokti, ir dainuoti“. Galiausiai norėčiau atkreipti visų dėmesį į aktorių Valentin Novopolskij, kuriam tenka vienas sudėtingiausių vaidmenų šiame spektaklyje – Auklės, kuri nužudo mergaitę Sanią Ostrovą – kirviu nukerta jai galvą. Kai tikslingai juda, kai svariai taria žodį, tu supranti ir jauti, kad Auklė atspindi savyje visą beprotybę, neša didžiulį psichinį užtaisą. Originalus ir svarus vaidmuo. Įprasminti jį ypač padeda puikus kostiumas, perukas ir grimas!

Šiame spektaklyje naudojami tam tikri dalykai, kurių bent jau aš nebuvau pastebėjęsi teatre anksčiau, man tai nauja. Tarkim, buvau įpratęs manyti, jog gerame spektaklyje muzika nebūna iliustratyvi. Tačiau čia garsai gana dažnai tiesiogiai iliustruoja tai, kas vyksta. Pavyzdžiui, įgarsintas vienerių metų berniuko juokas ir verksmas, kuriuos šaunusis Kastytis Narmontas turi pagroti laiku ir vietoje, suteikia spektakliui teatrališkumo, o tai labai svarbu ir gal net trūksta šių dienų teatre. Kuo natūraliausiai ir muzikine įžanga išilieja pamišėliškas Sainkho Namtchylak klyksmas. Girdima įvairiausių stilių samplaika: orkestrinė muzika, rusiškas folkloras, repas. Viena aktorė sakė, jog su mikrofonais šiame teatre dar nebuvo vaidinama, dabar jie naudojami, nes aktoriai daug dainuoja.

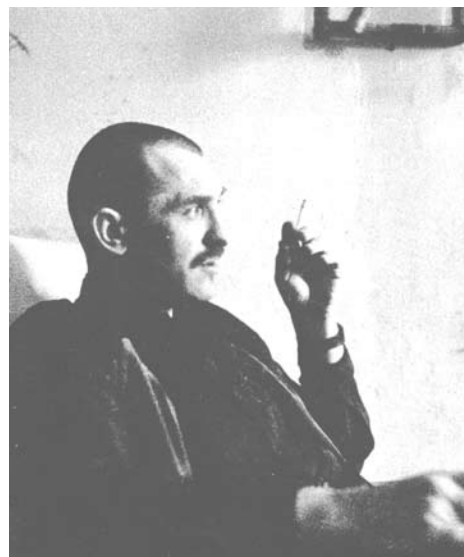
Kiekviena dailininko Jono Arčikausko kuriama dekoracija, žinoma, turi savo prasmę. Baltas sparnas – vilties, atgailos simbolis. Pagalvės turi daug reikšmių: vaikai kamšomi pagalvėmis, durnyne ligoniui bent į pagalvę nebaisu atsitrengti, durnyno ligoniai kaip vaikai pagalvėmis žaidžia... Šaukštai, kurių gausu visame spektaklyje, reiškia, jog svarbiausia, kad būtų ko pavalgyti, arba tiksliau – „paėsti“. Žmonės dažnai sugyvuolėja, ir dvasios reikalai nuspiriami į šoną. Vienintelis dalykas, kurio jie dar laukia, yra Kalėdos – šeimos šventė, kai visi būna kartu. Vaikai laukia eglutės, ir ją šiame spektaklyje vaidina mirusi Sonia. Bet ir į eglutės šventę jie jau ateina su mirties kaukėmis. Mirties kaukės

Eskizas 1, Jonas Arčikauskas. Kiauliškojo paršelio kostiumas

Eskizas 2, Jonas Arčikauskas. Vienamečio berniuko Petia Perov kostiumas

Dailininkas Jonas Arčikauskas

Režisierius Jonas Vaitkus

– skrybėlės, nupintos iš metalinių virbų, su metalinėmis ašaromis, su metaliniais šaukštais – kostiumų dalis. Kokia išdidi procesija artėja spektaklio finalinėje scenoje – artėja į savo mirtį švytinti, prabangi – tikros Kalėdos, tikri Naujieji metai! – blizganti, tviskanti – nors šalyje baisus skurdas. Ne veltui pasirinkta statyti šią pjese. Liūdnos baigties poetas Aleksandr Vvedenskij, Daniil Charms bendražygis, savo kūryboje perteikė ano sudėtingo meto netvarką, absurdišką aplinką, beprasmybę, žiaurią valstybės valdžios diktatūrą. Savo ypatingo talento ir išprusimo dėka jis nestokojo originalių idėjų ir gebėjimo viską žaismingai pateikti. Tačiau man keisti žiūrovų pareiškimai, jog šis spektaklis – tai komedija. Man rodos, tai tragiška istorija, kuri, beje, atspindi ir Lietuvoje. Turime herbą, turime himną, turime vėliavą, linksminamės per visus televizijos kanalus, atrodo, puiki valstybė, nieko netrūksta, tačiau iš tikrųjų santykiai pakrikę, vyrauja chaosas ir neatitikimai, kaip ir šioje pjesėje, ir kartais net nepagalvojam, jog daugybė pensijų ir atlyginimų neišmokama, o mokesčius vis tiek privalo visi mokėti. Šis spektaklis tai parodo. Kokia graži frazė, kurią ištaria vienametis berniukas Petia Perov spektaklio pabaigoje: „Kažin kodėl mirti norisi. Tiesiog aistra. Mirštu. Mirštu. Taip, numiriau“. Miršta visi ir visi dainuoja Requiem – su šypsena lūpose ir akyse.

Aš klausiu tėvo „Kam Tu taip stengiesi? Ar kas nors įvertins, kad čia tiek daug darbo įdedi?“, o jis atsako: „Man tai nesvarbu, aš darau sau“. Dailininkas gerą paskutinį mėnesį dirbo prie kostiumų ir dekoracijų non stop, nuo ryto ligi vakaro. O kada tas rytas prasideda? Gal 8, gal 10? O kada yra vakaras? Gal 12, gal 2... Linksmoji Rusų dramos teatro siuvėja Zina visada ateina į darbą 7 valandą ryto ir

pradeda kasdienį šventą ritualą – siuva drabužius. Ji sako man: „Žinote, Jūsų tėvas labai gerai kerpa. Nukerpa viską, kas nereikalinga. Aš taip bijočiau“. Graciela, Larisa ir Vaidas dekoraciniame ceche, Augustinas – kalvis Hefaistas teatro garaže dirbdavo iki išnaktų ir jautė, jog kurti dekoracijas šiam spektakliui – didžiulė patirtis, pamoka ir vienas svarbiausių darbų gyvenime.

Teatras – paslaptingas skruzdėlynas su daugybe užkaborių, intrigu – traukia it magnetas. Nuo mažens sapnuodavau teatrą įvairiausiais pavidalais. Nežinau, ar sapnai pranašaudavo ateitį, ar būdavo praeitės atspindžiai. Kartais sapne stebėdavau veiksmą/vyksmą iš salės, kartais ieškodavau sau kostiumo kažkur šalia scenos... Būtent ta riba tarp scenos ir užkulisų labiausiai jaudina, bet ligi šiol negaliu nusakyti, kodėl. Aš taip pat galvodavau, kam mums viso to reikia – tos butaforijos, iliuzijos?.. Ir kartą supratau, jog kuriant ir atliekant spektaklį svarbiausia yra perduoti žmonėms signalą, žinią apie vertybes, valstybės santvarką, apie dar gyvą gėrį ir grožį, įkvėpti vilties ir tikėjimo. Menas gydo sielą. Visada stebėjusi spektaklius iš salės kaip dera publikai, šįkart stebėjau jį iš vidaus. Juk tai mano sapnas! Nejaugi būčiau galėjusi atsakyti galimybės sudalyvauti šiame spektaklyje? Tuo labiau kad mane šiltai priėmė, kai kurie aktoriai ypač šaunūs, daug man padėjo. Aš dalyvavau repeticijoje tik 29 dieną, o 30 jau įvyko premjera. Kokia ekstremali 2011-ųjų baigtis. Šaunuolės teatro grimerės padengė pudra ir dažais daugiau kaip 40 žmonių veidus, likus vos 1,5 valandos iki spektaklio! Visa tai buvo didelė pamoka – sužinojau ir sutikslinau sau tam tikrus teatro dėsnius. Daugelis idėjų dar nespėta įgyvendinti, daug ką dar reikia gludinti iki antrosios premjeros.

„Lietuviais esame mes gimę“, arba kur nukišome tautinę savimone?

Aušra VIRVIČIENĖ, Vilnius

Privčiai sandomas mokytojas Petras Mareckas su mokiniu Mamertu Taranda ir jo tėvu Paringyje, 1934 m.

Mokytojas Aleksandras Karuža Pilies gatvėje, 1937 m.

Mokytojai ir skaityklų vedėjai. Apie 1934 m. (atpažinti Petras Mareckas, Vincas Matuiza, Bronius Laurynas, Veronika Žižmaraitė)

Jokiu būdu netaikau šių pavadinimo eilučių visiems skaitytojams, tačiau daugiskaitą rašau, nes neabejoju, jog nesu viena tokia. Greičiau sau ir dar keliems savo draugams, jau senokai kalbėjusiems apie ką kita nei kylančios kainos, pažįstamų emigraciją ar apie niekam tikusią valdžią ir panašiai. Po Nepriklausomybės atstatymo – prieš 21 – erius metus – išsivaikščiojome kas sau. Mat tai, ko siekėme, gavome. Per kraują, per žuvusiuosius, bet iškovojome, ir Jos, tos savimonės, neberekėjo, kaip ir to ypatingo, tautą suvienijusio, tačiau žodžiais neapsakomo jausmo. Galvą guldaui, kad bet kuris žmogus – kas fiziškai, kas emocijomis – prisidėjęs prie Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo, patvirtins, kad tiek iki lemtingų 1991 m. sausio 13 d. įvykių, tiek po jų, dar ilgus metus jautė tą ypatingą ir su niekuo nesupainiojamą tautos susitelkimą, vienybės, bendrumo jausmą. Ir dar tikėjimo stipraus būta. Manau daugiau būdvardžių nereikia – juk suprantama ir taip apie ką aš čia rašau. Grįžtu prie pavadinimo eilučių. Kad esu lietuvė, nepamiršau. Kad mano geriausia draugė yra lenkė iš Vilniaus krašto, irgi. Tačiau tai, laimė, neturi jokios įtakos mūsų draugystei, o vieno europarlamentaro tauškalus, kiršinančius lenkus ir lietuvius, ji tiesiog vadina kliesdiesiais ir siūlo nusiraminti bei sako „negalvok kad visi lenkai durniai ir nieko nesupranta“. Ačiū Jai.

Bet grįžtu prie to kažkur seniai nukišto jausmo apie tautinę savimone. Ar Tai galima vadinti jausmu? Aš vadinu būtent taip. Viso šio „kaltininkas“ – Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos choras „Fortūna“, dainomis iš užmaršties ištraukęs prisiminimus apie sovietmečiu tyliai minėtą Vasario 16, dainos „kai grįš iš užsienio Smetona, tai vėl bus laisva Lietuva“ eilutes, 1991 m. sausio 13-ąją, knygnešius, Vytautą Didįjį ir dar daug ką, kas įprastu metu visai nedrumsčia mano minčių.

Būti ne tik lietuviu, būti vilniečiu

Sausio 6 d., Vilnius, Rotušė. Trijų karalių šventė, kitaip tariant – Kristaus

Apsireiškimo išskilmės. Vilniečių ainių klubas, vienijantis senųjų vilniečių palikuonis, du sykius per metus susirenka į tradicines sueigas – per Trijų karalių šventę Vilniaus rotušėje ir birželio pirmąjį šeštadienį Valakupiuose, Dainoros Juchnevičiūtės Vaivadienės sodyboje. Rotušėje vykęs vakaras buvo teminis, skirtas Lietuvos mokykloms Vilniaus krašte 1919 – 1939 m. Ir žodžiais, ir nuotraukomis buvo pasakojama apie Vilnijos krašto švietimo istoriją, lydimą neišpasakytai sunkių išbandymų. Garsios publicistės, dramaturgės, teatrologės Gražinos Mareckaitės tėveliai gyveno lenkiškame tarpukario Vilniuje. Kalbėdama apie tų metų švietimą bei lietuviškos raidės kelią, Gražina Mareckaitė jį vadina neišsakomu skauduliu. „Aš paveldėjau tą skaudulį iš savo tėvų pasakojimų, iš visokiausių situacijų, į kurias buvo pakliuvę mano artimieji. Ir su policininkais po langais, ir su bėgimais per daržus, slapstymasi pirtelėse. Pas tėvą yra toks albumėlis – „Lietuvos mokyklos“ – išleistas Vilniaus krašte 1936 m. Vaizdas graudus – nuotraukose įamžininti neišpasakytai vargani, basi vaikai – na ko norėti – skurdus tas Vilnijos kraštas. Pažinojau ir ten įamžintą mokytoją Bigelį, Kriveliene; mano pačios teta mokytojavos Švenčionių rajone – Rieškutėnuose. Tačiau tie kaimo vaikeliai buvo auklėjami labiau europietišškai negu mūsų sovietiniai, pokario vaikai, kuriems vietoje pasaulio ir istorinių asmenybių pažinimo, istorinės sąmonės diegimo ir patriotinio auklėjimo buvo kalamos Kosmodemjanskajos ar Krupskajos biografijos“, – prisimena Gražina Mareckaitė. Rotušėje sutiktas Seimo narys Mantas Adomėnas su sutuoktine čia pakliuvo neatsitiktinai. „Pagal apibrėžimą esu vilniečių ainis. Mūsų giminė beveik keturias kartas Vilniaus krašte skaičiuoja“. Vilniečių ainių klubo pirmininkas Kęstutis Šimas neabejoja, kad pasielgė teisingai, į renginį pakvietęs ne tik žinomus šalyje žmones, bet ir Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos auklėtinių chorą „Fortūna“. „Žinokite, tai nėra vienkartinis projektas. Gimnazija jau nuo seno garsėja savo chorstais. Apie tai rašoma archyvinuose dokumentuose“. Ger-

Vilniaus mokytojai (Ukmergės g. 3), 1939 m. su direktoriumi Puliu

vėčių kraštas yra neatsiejama Vilnijos dalis, todėl susidurti renginyje su „Gervėčių“ klubo vadovu Alfonsu Auguliu daugiau nei suprantama. „O kaipgi, gervėtiškai yra Vilniaus krašto žmonės, nuo senų senovės žmonės sakydavo – „važiuojam į miestą“. Arba – „einam į miestą“. Tai kur? Vilniun. Gervėtiškių Vilniuje gyvena daugiau nei 10 000 šeimų. Ir visi mūsų šviesuoliai yra baigę Vytauto Didžiojo gimnaziją“.

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos choras, ašaros ir paklydėlės tapatybės sugrįžimas

Tešiant pasakojimą apie Vilniaus ainių klubo renginį, reikia pripažinti, kad pagrindine, esmine ir aukščiausia nata visiems susirinkusiems tapo pirmosios lietuviškos gimnazijos, įkurtos Rytų Lietuvoje 1915 m. ir ilgus metus – iki 1944 m. turėjusios garbingą – Vytauto Didžiojo – vardą, dabar vadinamos

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija, choro „Fortūna“ (vad. S. Skurulskienė) choras, atlikęs iki skausmo kiekvienam žinomas patriotines lietuvių liaudies ir kompozitorių dainas. Pragmatikas čia pasakytų – rado dėl ko ašaroti. Tegu. Šioje materializmo dvasia permirkusioje kasdienybėje toks tebūnie ašaringas, tačiau nepaprastai jausmingas potyris sukrečia ir pažadina. Ir neklauso tos ašaros nors tu ką. Rieda, varva, o choras dainuoja, drasko, džiugina ir su šaknimis į paviršių rauna kažkur giliai paslėptą ir ilgus metus nereikalinga buvusią tautinę tapatybę. Jausmas toks, lyg būčiau vėl atsідūrusi šimtą tūkstantiniame mitinge Vingio parke ar Baltijos kelyje. Su visa tauta. Labai pasiilgau tokio potyrio, buvau pamiršusi, kaip jis atrodo, kaip jis veikia širdį ir protą. Jaučiuosi sugrįžusi, jaučiuosi nepaprastai gerai. Jaučiuosi vėl lietuve esanti.

Nuotrauko iš asmeninio Gražinos Mareckaitės albumo

Mokslo monografija apie Rytų Lietuvos kaimų istorinę raidą

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Knygos „RLKIR“ viršelis

XVIII a. pabaigoje žlugus Abiejų Tautų Respublikai, išnykus daugiatautei Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei (LDK) su jos polonizuotu elitu, carinės Rusijos okupuotose etninėse lietuviškose žemėse klostėsi nauja socialinė, kultūrinė ir pan. situacija. Demokratiškesnis XIX amžius, pakeitęs ankstesnes epochas su griežtu luominiu žmonių suskirstymu ir diduomenės vyravimu, Lietuvoje (kaip ir daugelyje Vidurio bei Rytų Europos kraštų) atvėrė didesnes veiklos galimybes platesniams gyventojų sluoksniams, naujiems visuomeniniams judėjimams, galop tapusiais „tautų pavaraisiais“ – gausiomis bei įvairiomis tautinio atgimimo apraiškomis. Anuometinėse Rusijos, Austrijos – Vengrijos ir Prūsijos (Vokietijos) imperijose bruzdėjo įvairūs etnosai, gausios atskiros gentys, palaipsniui apčiuopdamos ir plėtodamos savąją tautinę tapatybę, dažniau pasiremddamos agrarinėse šalyse vyravusia valstietiška pasaulėjauta ir liaudies kultūra. Daugelyje regiono kraštų plito domėjimasis kaimiškoju gyvenimu ir liaudiškąja kūryba (anuomet simbolizavusiais kiekvienos regiono tautos gilumines ištakas ir jos tapatumo esmę). Tautiniai judėjimai galop sukūrė ir gausias tautines valstybes, pakeitė visą regiono pobūdį ir politinę geografiją.

Lietuvoje (per nesėkmingus 1795, 1831 ir 1863 m. sukilimus netekusioje nemažai ankstesniojo elito, patyrusioje carinio režimo represijas) vyko panašūs procesai. Besikurianti nauja šviesuomenė (nuo S. Daukanto ir kitų) tautos stiprybės ištakų ieškojo krašto praeityje ir lietuviškajame kaime. Agrarijame krašte (kurio negausiuose miestuose vyravo kitataučiai) dešimtmečius trukęs tautinis atgimimas, galop leides po Pirmojo pasaulinio karo susikurti nepriklausomai Lietuvos valstybei, rėmėsi lietuviškajame kaime susiklosčiusiomis (o vėliau neretai idealizuotomis, romantizuotomis ir pan.) nuostatomis, dažnai iš kaimo kilusiais ar kaimiškąjį gyvenimą gerai pažįstančiais veikėjais. Įvairialypės lituanistinės aspiracijos (nuo literatūrinės kalbos kūrimo iki susedomėjimo tautodailė) taip pat pirmiausiai rėmėsi lietuviškajame kaime susiklosčiusiais reiškiniais.

XX a. pirmoje pusėje kito ir pats lietuviškasis kaimas – romantiškąjį praeities sodžių keitė naujakurių vienkiemiai; Lietuvos Respublikos vykdytoji žemės reforma, bendra šalies modernizacija ir pan. formavo naujas krašto kaimų raidos tendencijas.

Lietuviškojo tautinio atgimimo kryptys, stiprėję siekliai įtvirtinti būtent lietuviškąją tapatybę, sukurti lietuvišką valstybę XX a. pradžioje lėmė vis stipresnes prieštaras su nuo seno stipriomis polonizacinėmis tendencijomis, vėliau ir su susikūrusia Lenkijos valstybe. Galop visa tai virto atviru kariniu konfliktu, pasibaigusiu Vilniaus krašto (Lenkijos okupuotos Rytų Lietuvos) netektimi.

Po 1920 m. greta nepriklausomos Lietuvos Respublikos, kur savaip ir gana sparčiai vyko tradicinio kaimo modernizacija, dar egzistavo ir kiti lietuviškojo kaimo varian-

tai. Nuo 1923 m. autonominiame Klaipėdos krašte ir jo gausiuose kaimuose gyventa savaip, dar kiek kitaip lietuvininkų kaimai egzistavo po 1920 m. Vokietijos valstybėje (Rytprūsioje) likusioje kitoje Mažosios (Prūsų) Lietuvos dalyje – Pietnemunėje. 1920 – 1939 m. kitaip gyventa ir Lenkijos okupuotoje Rytų Lietuvoje, likusioje nuošalia provincija, mažiau paliesta esminių modernizacijų. Būtent šis kraštas dviems dešimtmečiams tapo savotišku socialiniu bei ekonominiu „rezervatu“, kur ilgiau galėjo išlikti senojo lietuviškojo sodžiaus bruožai. Rytų Lietuvos kaimai (ilgiau nei tuometinės Lietuvos Respublikos sparčiau pertvarkomi kaimai) išlaikė daug archajiškų socialinės bei ekonominės struktūros momentų, tradicinės kaimiškosios gyvensenos elementų ir pan.

Rytų Lietuvos bei jos kaimų savitumą dar plėtojo vėlesnieji įvykiai. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, jau 1939 m. rugsėjo mėnesio antroje pusėje Rytų Lietuvą okupavo Sovietų Sąjungos kariuomenė, užpuolusi Lenkiją pagal žinomojo Molotovo – Ribentropo pakto nuostatas. 1939 m. spalio mėnesį dalį Vilnios su pačiu Vilniumi perdavus Lietuvos Respublikai, kiti Rytų Lietuvos plotai buvo perduoti sovietinei Baltarusijai ir anksčiau nei didžioji Lietuvos dalis patyrė sovietinę okupaciją su tuometinėmis represijomis ir pan. Šią okupaciją pakeitė nacistinė okupacija, užtrukusi iki 1944 m. vasaros, kai kraštą vėl užėmė sovietinė kariuomenė.

Antrosios sovietinės okupacijos laikais naujasis režimas ėmėsi iš esmės pertvarkyti tradicinius krašto kaimus. Per vadinamąją kolektyvizaciją nusavinus pagrindines ūkininkų gamybos priemones (nuo jų žemės valdų ir svarbesnių pastatų iki darbinio inventoriaus ir gyvulių), visiškai pakeitus tradicinius ekonominius bei ūkinius santykius, buvusius ūkininkus – savininkus pavertus menkais atlyginamais samdiniais ir pan., nebeliko ir pačio tradicinio lietuviškojo kaimo – per ilgą laiką susiklosčiusio ūkinio bei socialinio fenomeno su specifiniais papročiais ir sava liaudiškąja kultūra.

Kelėtą dešimtmečių po Antrojo pasaulinio karo dar tebegyveno tradicinio lietuviškojo kaimo reliktai – išmirštantys senieji gyventojai (dar prisiminę senąją gyvenseną bei kaimiškus papročius), nykstančios jų sodybos ir griūvantys senoviniai trobesiai, tuštėjančios kaimavietės ir sodybvietės liekantis seni medžiai ir kiti buvusiojo gyvenimo pėdsakai.

Nuo 1945 – 1948 m. Lietuvoje buvo planingai formuojamas jau visai kitoks „socialistinis“ kaimas – okupacinės santvarkos išugdyto naujojiško mentaliteto žmonės (faktiškieji valstybinių ūkių samdiniai) būdavo apgyvendinami standartiniuose pastatuose, sodybose ir gyvenvietėse. Ten klostėsi jau naujas gyvenimo būdas, nauji papročiai ir moralinės nuostatos.

1990 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, šalyje prasidėjo esminiai ekonominiai bei socialiniai pokyčiai, stipriai palietę sovietizuotąjį kaimą ir jo žmones, daug kur beveik galutinai nušlavę senovinio kaimo liekanas. Senesniųjų kartų kaimiečiai (gyvenę prieš Antrąjį pasaulinį karą, įsisavinę senojo kaimo tradicijas, moralines ir dvasines nuostatas) baigia išmirti, vis mažiaubelieka autentiškų senųjų trobesių, beveik nebėra tradicinių sodybų ir kaimaviečių, nebegalima aptikti kokių senojo kaimiškojo gyvenimo būdo (egzistavusio, pavyzdžiui, XX a. pradžioje) apraiškų. Taip faktiškai išnyko XIX – XX a. susiklosčiusios lietuviškosios kultūros ir 1918 m. susikūrusios valstybės pagrindinis ramstis – tradicinė kaimiškoji gyvensena, ilgai lėmęs patį krašto egzistavimo pobūdį.

Nors senuoju Lietuvos kaimu ir kaimiškąja kultūra domėtasi dar XIX a., tačiau per tyrimų šimtmetį dažniausiai fiksuotos ir nagrinėtos pavienės tradicinio kaimo apraiškos – tirta kaimiškoji tautosaka, tarmės, papročiai, kaimiškieji verslai ir amatai, tautodailė, kaimų trobesiai ir jų detalės, kaimų želdiniai ir t. t. Taip buvo sukaupta gausi medžiaga įvairių barų lituanistiniams tyrimams ir

Marija ir Martynas Purvinai. Danos Buinickaitės nuotr.

dabar leidžianti analizuoti jau išnykusius tradicinės dvasinės ir medžiaginės kultūros fenomenus.

Domintis atskirais tradicinio kaimiškojo gyvenimo ir ten susiklosčiusios savitos kultūros aspektais, mažiau dėmesio buvo skiriama pačiam „kaimo“ fenomenui: retai kada mėginta analizuoti patį lietuvišką tradicinį kaimą kaip tam tikrą specifinį ūkinį, socialinį ir pan. objektą. Nenagrinėti tokio objekto gyvybingumą per šimtmečius palaikę mechanizmai, tradicinio kaimo raidos vidinės priežastys, atskirų sodybų bei šeimos ūkių susiklostymo bei kaitos ypatybės, kaimo vidinės struktūros savitumai, išorinių bei vidinių veiksnių poveikio pasekmės, ekonominių ar socialinių faktorių įtaka kaimo ir jo atskirų elementų egzistencijai, tradicinio kaimo pažeidžiamumo galimybės ir panašūs momentai, priklausantys kaimotyros (patį kaimą, o ne jo įvairias ir fragmentiškas apraškas nagrinėjančios mokslo disciplinos) sferai.

Sovietinės okupacijos dešimtmečiais Lietuvoje (kaip ir kitose sovietinėse respublikose – ypač Sovietų Sąjungos vėliau prisijungtuose kraštuose) buvo nepageidaujama režimui potencialiai pavojinga kultūrinė veikla – domėjimasis savo krašto tikrąja istorija, tautine kultūra ir kitais nacionalinės tapatybės elementais. Taip sovietizuotoje Lietuvoje buvo persekiojami kraštotyrimininkai, įvairūs folkloriniai ir pan. sąjūdžiai. Buvo nepageidautini ir esmingesni krašto senųjų kaimų tyrimai (ypač gilinimasis į jų socialines, ūkines ir pan. problemas). Tuomet mažiau ribota namotyra (ideologiškai neutralūs pastatų detalių ar konstrukcijų tyrimai). Tyrėjams nurodyta nagrinėti „socialistinio kaimo laimėjimus“, nepaklusniųjų laukdavo įvairios represijos.

Pavyzdžiui, M. Purvinui 1980 – 1986 m. vadovaujant liaudies architektūros tyrimams, kurios Lietuvos vadinamuosiuose paminkliniuose kaimuose atlikdavo tuometinio Vilniaus Inžinerinio statybos instituto (VISI) studentai ir darbuotojai, pradėta rengti itin išsamius senųjų kaimų tyrimus pagal autoriaus (nuo 1972 m. tiriančio tokius kaimus įvairiuose Lietuvos etnokultūrinuose regionuose) parengtus principus. Tuomet M. Purvinas pradėjo rengti labai išsamius senųjų kaimų aprašymus, fiksuodamas įvairius tradicinės gyvensenos bruožus, konkrečių kaimų bei jų elementų raidos ypatybes. Tuomet buvo parengta septyniolika tomų Mėžionių kaimo Švenčionių rajone rankraštinio aprašymo; Didžiasalio kaimas Ignalinos rajone buvo apibūdintas penkiuose mašinraščio tomuose ir pan. Tai buvo bene pirmieji ir vieninteliai Lietuvoje taip išsamiai apibūdinti Rytų Lietuvos senieji kaimai, kur pavyko rekonstruoti daugelį jų raidos etapų. Tokia anuometiniam režimui netinkama veikla negalėjo ilgiau tęstis – 1987 m. pradžioje ilgamečiai senųjų kaimų tyrimai buvo nutraukti, o M. Purvinas turėjo palikti VISI kaip „nesovietinis dėstytojas“. Tuomet taip ir nebuvo baigti kelių pradėtų tirti kaimų pilnaverčiai tyrimai, galėję atskleisti specifines jų raidos ypatybes, kitus kaimų istorinės raidos variantus.

Taip žlugdant lietuviškosios kaimoty-

ros pažangą, anuomet (ir vėliau) stengtasi apsiriboti schematiškais ir paviršutiniškais krašto kaimų apibūdinimais, neatskleidžiant esmingesnių Lietuvos tradicinių kaimų bruožų, regioninių savitumų ir pan.

Šiandien tenka konstatuoti, kad tradicinio lietuviškojo kaimo (susiklosčiusio ankstesniais šimtmečiais ir gyvavusio iki XX a. vidurio) faktiškai jau nebėra. Dabar (kai atsivėrė platesnės tyrimų galimybės, kai lituanistiniai tyrimai ideologiškai nebekontroliuojami ir necenzūruojami, kai galima būtų įvairiapusiškai tyrinėti Lietuvai tokį svarbų reiškinį) nebeliko pačio tyrimų objekto – tradicinio kaimo. Šiandien galima būtų visapusiškai tirti jau vėlesnių periodų (sovietinės ar posovietinės epochų) kaimus, tačiau tai jau visai kiti objektai, kuriuose būtų galima aptikti jau kitas savybes ir dėsningumus (vargu ar būdingus tikrajam – tradiciniam Lietuvos kaimui).

Galima teigti, kad dėl susiklosčiusių aplinkybių Rytų Lietuvos (kaip ir kitų Lietuvos etnokultūrinių regionų) tradiciniai kaimai praktiškai išnyko, jų tinkamai neužfiksavus ir nesukaupus patikimesnės bei pilnesnės duomenų bazės apie šiuos itin svarbius Lietuvos istorijai ir kultūrai objektus. Visos ligšiolinės lietuviškosios kultūros pagrindas liko tinkamai nepažintas, nebuvo sukaupta pakankamai duomenų apie senųjų kaimų specifiką Rytų Lietuvoje. Tai vis labiau ryškėja dabar, kai matomas esminių duomenų apie tradicinio kaimo funkcionavimo mechanizmus stygius, kai sunkiai galima apibūdinti krašto kaimų raidą pastaraisiais šimtmečiais.

Dabar aiškėja sovietmečiu kauptos (ir anuomet ignoruotos) tyrimų medžiagos reikšmė. Tų tyrimų metu dar egzistavo daugiau senųjų kaimų fragmentų, tebegyveno nemažai senesniųjų kartų žmonių – buvusio tradicinio gyvenimo liudininkų, pateikusių daug reikšmingos informacijos lietuviškajai kaimotyrai. Patikimų praeities tyrimų medžiagą analizuojant naujesniais metodais, įvertinant Lietuvos senųjų kaimų ypatybes platesniu (regioniniu ir europiniu mastu), tas tyrimų objektas galėtų būti apibūdinamas efektyviau.

Prieš ketvirtį amžiaus M. Purvino surinktas žinių apie Rytų Lietuvos kaimus masyvas iki šiol nebuvo publikuotas, daug metų jį siekta ignoruoti ar savintis tų ilgamečių darbų autorystę. Šiandien jis vertintinas kaip unikali duomenų bazė apie XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tradicinio lietuviško kaimo specifiniame etnokultūriniame regione istorinę raidą tuo laikotarpiu, leidžianti atskleisti senojo kaimo egzistencijos savitus aspektus.

Remiantis keturis dešimtmečius autoriaus tęsiamais senųjų kaimų tyrimais, rengiamas mokslo monografijų ciklas „Lietuvos kaimų istorinė raida“. 2011 m. pabaigoje Kauno technologijos universiteto leidykla „Technologija“ išleido pirmąjį šio ciklo veikalą „Rytų Lietuvos kaimų istorinė raida. I knyga“. Šios 708 psl. apimties mokslo monografijos rengimą ir leidybą finansavo Lietuvos Mokslo Taryba pagal Nacionalinę

Mokytojas Kazys Klimavičius ir jo biblioteka

Šarūnas ŠIMKEVIČIUS, Alytus

Mokytojas, Alytaus gimnazijos direktorius Kazys Klimavičius gimė 1886 m. spalio 18 d. Krokininkų kaime, Krokialaukio valsčiuje, Kalvarijos apskrityje (dabar Alytaus rajonas) valstiečių šeimoje. Jo vaikystė buvo varginga, teko dirbti praktikantu Simno pašte. Pasitobulinęs 1906 m. įgijo VI kategorijos paštininko-telegrafininko specialybę ir buvo paskirtas dirbti į Rėkus Augustavo gubernijoje. Kazys Klimavičius, dar mokydamasis paštininko-telegrafininko specialybės, svajojo apie kitokį darbą. Savamoksiškai lavinosi, daug skaitė, domėjosi socialiniu žmonių gyvenimu, o tai suformavo jo požiūrį į tuometę padėtį. Daug bendravo su to laikotarpio išsilavinusiais mokytojais.

1908 m. išlaikė egzaminus į Marijampolės valstybinę gimnaziją. Tais pačiais metais jam buvo pripažintas liaudies mokytojo vardas ir suteiktas mokytojo darbas. Dirbdamas mokykloje K. Klimavičius lavinosi savarankiškai. Prenumeruodavo „kairiuosius“ lietuviškus laikraščius ir žurnalus. Tapo nuolatiniu mokslo populiarinimo žurnalo „Vestnik znanija“ prenumeratoriumi. Šis leidinys prenumeratoriams duodavo vertingų priedų – knygų. Be to, pramoko esperanto kalbos, gaudavo šia kalba laikraščių, susirašinėjo su įvairių šalių esperanto kalbos mokovais. Jau patyręs mokytojas 1914 m. mobilizuotas į carinę kariuomenę. Iš jos paleistas kurį laiką mokytojavo lietuvių pabėgėlių mokykloje Maskvoje. 1918 m. grįžo į Lietuvą, apsigyveno Alytuje ir visą savo gyvenimą paskyrė mokyklai.

1919 m. rudenį tapo naujos Alytuje susikūrusios gimnazijos direktoriumi ir jai vadovavo ketverius metus. Už savo kairiosios pakraipos politines pažiūras buvo paskirtas eiliniu matematikos mokytoju. Savamokslis mokytojas 1927–1928 m. prie Švietimo ministerijos išlaikė specialiuosius egzaminus ir įgijo matematikos ir fizikos disciplinų ciklo gimnazijos mokytojo teises.

1930 m. išleido „Dešimtinių logaritmų knygas penkiais dešimtainiais skaitmenimis“, 1931 m. – „Galvosūkių pasaulį“. Ši knyga – pirmoji matematikos populiarinimo knyga lietuvių matematikos literatūroje. 1933 m. pasirodė „Matematikos vadovėlis. Teorija ir uždavinynas“. Šio vadovėlio recenzentas pedagogas Augustinas Jakučionis, lietuviškų vadovėlių leidimo organizatorius prie 1907 m. J. Basanavičiaus įkurtos Lietuvių mokslo draugijos rašė, kad tai pirmasis matematikos vadovėlis, tikrai tinkamas Lietuvos mokyklai. Ankstesni tos tematikos vadovėliai buvo senesnių, svetimų kopijos su kai kuriais pakeitimais. Minėto vadovėlio parašytos 3 dalys. Iš jo Lietuvos mokyklose mokyta daugiau nei 20 metų. Dar K. Klimavičius paruošė ir išleido kelis geometrijos vadovėlius, „Aritmetiką mokytojų reikaliui“. Knygelė „Skaičiuokim greit“ (1961) – paskutinė mokytojo knyga. Daugiau kaip

20 matematikos vadovėlių (įskaičiuojant atskiras laidas) paruošė ir išleido Lietuvos mokyklai Kazys Klimavičius. 1933–1940 m. nedirbo mokykloje. 1940 m. K. Klimavičiui vėl leista dirbti pedagoginį darbą.

Jau nuo 1919 m. mokytojas K. Klimavičius dalyvavo mokytojų profesinės sąjungos veikloje, nuo 1920 m. – kooperatyvų judėjime. 1934 m. išrinktas ir į Alytaus miesto tarybą. 1936 m. saugumo byloje apie Klimavičių parašyta, kad jis yra kairiųjų pažiūrų, tarp piliečių patikimas ir visuomenėje turi gerą vardą. Dalyvavo Lietuvos žemės ūkio draugijos, Taupmenų ir kredito draugijos, Mokytojų sąjungos bei Labdarių draugijos veikloje.

Iki karo pradžios K. Klimavičius dirbo mokyklų inspektoriumi, neilgai – Švietimo skyriaus vedėju. Karo metais jam vėl uždraudė dirbti švietimo sistemoje. Karui baigiantis vėl tapo Švietimo skyriaus vedėju, o 1946 m. – Mokytojų seminarijos direktoriumi.

K. Klimavičius mirė 1972 m., palaidotas Alytuje. 1989 m., prisimenant K. Klimavičiaus nuopelnus mokyklai, švietimui, pagerbiant jo atminimą, šalia buvusios 2-osios pradinės mokyklos, vėliau – Mokytojų seminarijos (dabar Alytaus miesto Adolfo Ramanausko-Vanago gimnazijos) pastatyta jam skirta portretinė skulptūra.

Veikla bibliofilijos baruose

Alytiškis pedagogas ir kultūros veikėjas K. Klimavičius buvo aktyvus Vinco Grušnio knygyno pirkėjas ir Valstybės centralinio knygyno Alytaus skyriaus skaitytojas. Klimavičius manė, kad skaityti yra ne pramoga, bet kultūringo žmogaus prievolė. 1939 m. jis prenumeravo 12 Lietuvos ir 10 užsieninių, svetimomis kalbomis leidžiamų periodinių leidinių, be to, dažnai įvairius laikraščius pirkdavo kioskuose. Savo bibliotekoje aš saugau dvi knygas su K. Klimavičiaus spaudais. K. Klimavičius tyrė du skirtingus spaudus, kuriuos abu dėdavo ant knygos, vieną ant viršelio, o kitą ant titulinio puslapio.

1. Antspaudas. Ex libris* Kazys Klimavičius.

2. Antspaudas. Kazio Klimavičiaus / Kn. 876 Nr. / biblioteka.

Abu šie spaudai buvo Rudzinskaitės-Arcimavičienės knygoje „Dievų ir kvėpalų žemė“, išleistoje Kaune 1936 m. Knygą saugau savo kolekcijoje kartu su dar viena K. Klimavičiui priklaususia knyga – T. Ivanausko „Lietuvos paukščiai“.

Bibliofilas knygas pirkdavo ir D. Kleimano bei G. Blocho knygynuose Alytuje. Didinę jo bibliotekos dalį nupirko bibliofilai Vidmantas Staniulis ir Pranas Sasnauskas. Klimavičius savo knygas pradėjo pardavinėti dar gyvas būdamas, o likusias pardavė jo žmona jau po bibliofilo mirties. K. Klimavi-

čiaus biblioteką daugiausia sudarė tarpukario laikotarpio leidiniai, tarp kurių buvo nemažai Vytauto Didžiojo universiteto leidinių. Senesnių leidinių K. Klimavičius nerinko. Dalis leidinių saugoma Alytaus kraštotyros muziejuje, pavyzdžiui, labai retas „Alytaus dzyvo“ numeris. Kaip liudija Algimanto Antanevičiaus straipsnis „Du laiškai Kaziui Klimavičiui“ (Dainava. 2004. Nr. 1. P. 14–17), dar galima aptikti K. Klimavičiaus archyvo eksponatų, išsibarsčiusių po visą Lietuvą.

Klimavičių savo knygoje „Diagnozė: bibliofilija“ mini ir Vidmantas Staniulis: „Nors retenybėmis nepasižymėjo ir nusipelnisiusio

mokytojo K. Klimavičiaus biblioteka, bet joje matyti bibliofilijos užuomazgos. Matematiko Kazio Klimavičiaus domėjimosi spektras labai platus, tai buvo jaučiama lankantis bibliotekoje, bendraujant su juo, vėliau su jo našle, kuri primygtinai manęs prašė nupirkti jos vyro surinktus lietuviškus vadovėlius. „Jaunas ir žioplas buvau, atsisakiau, nepagalvojau, kad man jų kada nors prireiks. Daugiau kaip prieš dvidešimt metų pradėjau rinkti elementorius, o šiuo metu intensyviai renku visus vadovėlius.“

Alytaus mokytojų seminarijos dėstytojai apie 1945–1946 m., dalyvaujant Kaziui Klimavičiui

Alytaus mokytojų seminarija

Rytų Lietuvos etnografiniai kaimai

Mokslo monografija apie Rytų Lietuvos kaimų istorinę raidą

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Atkelta iš 14 p.

lituanistikos plėtros programą 2009–2015 m. Tai pirmasis mokslinis veiklas mūsų šalyje, taip išsamiai apibūdinantis Rytų Lietuvos kaip savito etnokultūrinio regiono tradicinius (iki 1945 m. egzistavusius ir vėliau sunykusius) kaimus. Čia pateikiama ir išsami šios temos bibliografija: šaltinių ir literatūros sąrašas nurodyta daugiau kaip 800 pozicijų.

Šio veikalo pirmajame skyriuje apibūdinami kaimotyros pagrindai, aptariant pagrindines sąvokas bei terminus, apžvelgiant šios krypties tyrimų raidą užsienyje ir Lietuvoje, paliečiant Lietuvos tradicinio kaimo funkcinę ir struktūrinę specifiką, paminint Lietuvos kaimotyros šaltinių specifiką. Apibūdinant kaimotyros metodologiją, apžvelgiama Vakaruose ir Lietuvoje sukaupta metodinė patirtis, aptariami

autorius parengti originalūs senųjų kaimų analizės metodai.

Antrajame skyriuje apžvelgiami Rytų Lietuvos ir jos kaimų savitumai, apibūdinant svarbesnius Lietuvos kaimų istorinės raidos bruožus (sulyginant jų ypatybes atskiruose etnokultūrinuose regionuose), aptariant Rytų Lietuvos atspindėjimą istoriniuose kartografiniuose šaltiniuose, regiono kaimų ypatybes ir jų buvusius tyrimus.

Trečiajame skyriuje paminimi Mėžionių kaimo (kaip būdingo tyrimo objekto – Rytų Lietuvos tradicinio kaimo) savitėsni bruožai, aprašomos jo tyrimo aplinkybės. Veikalo pirmajame priede pateikiami įvairiuose enciklopediniuose ir pan. leidiniuose skelbtieji (fragmentiški ar neretai klaidingi) Mėžionių kaimo apibūdinimai. Antrajame priede pateikiami dokumentai apie sovietmečiu

vykdytus Rytų Lietuvos senųjų kaimų tyrimus (kuriems vadovavo M. Purvinas), to laiko peripetijas, kai išplėtotieji tyrimai buvo prievarta nutraukti, autoriui bandant kovoti dėl jų likimo.

Ilgamečiai Mėžionių kaimo tyrimai įgolino rekonstruoti visų kaimo sodybų raidos pagrindinius etapus svarbesniais istoriniais periodais (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia – tarpukaris (1920–1939 m.) – pokaris (1945–1988 m.). Taip pat buvo rekonstruota ir senoji kaimo žemėvalda, egzistavusi minėtais periodais, kaimavietės planų schemose parodant buvusių žemės sklypų ribas, atskirųjų kaimiškųjų ūkių valdytus plotus. Tie buvusiųjų kaimo raidos etapų rodikliai, atspindėję kaimo erdvinę struktūrą (jo pastatų išdėstymą bei žemės sklypų ribose), pavaizduoti Mėžionių kaimo plano schemose.

Ši knyga iliustruota autoriaus 1984–1988 m. padarytomis fotonuotraukomis – tuometinio kaimo vaizdais, užfiksavusiais tuometinę padėtį ir senesnių kaimo raidos etapų pėdsakus. Vėliau Mėžionių kaimas vėl kito, nyko senosios sodybos, griauti jų pastatai, tad tuometinės fotonuotraukos jau tapo žinių apie šį senąjį kaimą istoriniu šaltiniu.

Pagal šio monografijų ciklo koncepciją kita Mėžionių kaimo tyrimo ir ikonografinė medžiaga, archyvinių šaltinių duomenys ir kita informacija bus aptariami vėlesnėse šio monografijų ciklo knygose, aiškinantis ankstesnius Rytų Lietuvos kaimų raidos etapus ir tradicinių kaimų buvusias ypatybes. Bus leidžiami veikalai ir apie kitų Lietuvos regionų senuosius kaimus.

Skelbimai, reklama

„Senoji Kibininė“ siūlo:

- * Kibinų pristatymas į namus.
- * Edukacinė kibinų gamtinimo pamokėlė.
- * Parodomoji šimtalapio gamtinimo pamokėlė.
- * Specialus meniu grupėms.
- * Šventiniai ir pobūvių pasiūlymai.
- * Dienos verslo pietūs.
- * Garantuojame malonų ir atidų aptarnavimą.

„Senosios kibininės“ autobusiukus rasite šiais adresais:

1. Savanorių pr. 247 (Šalia „Maximos bazės“)
2. Savanorių pr. 16 (Šalia „Hyper RIMI“)
3. Žirmūnų g. 64, Vilnius (Šalia „Hyper RIMI“)
4. Žirmūnų g. 2, Vilnius (Šalia IKI)
5. Konstitucijos pr. 40, Vilnius (prie CUP, šalia Baltojo tilto)
6. Ateities g. 91, Vilnius (MANDARINO patalpoje)
7. Viršuliškių g. 40, Vilnius (Šalia MADOS)
8. Ukmargės plentas 369, Vilnius (Šalia BIGO)
9. Priegliaus g. 1, Vilnius (Minsko pl. prekybos centras PUPA)
10. Jeruzalės g. 4, Vilnius (Šalia RIMI)
11. Vidinio g. 4, Vilnius, Pilaitė (Šalia RIMI).

**Ačiū,
kad esate
kartu!**

www.kibinas.lt

Vorutos
prenumeratorių dėmesiai

Lietuvos paštuose priimama laikraščio *Voruta* prenumerata 2012 metams.
Prenumeratos kaina (indeksas 0135)

1 mėn. – 3,31 Lt
3 mėn. – 9,93 Lt
6 mėn. – 19,86 Lt
12 mėn. – 39,72 Lt

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 mėn. – 3,09 Lt
3 mėn. – 9,27 Lt
6 mėn. – 18,54 Lt
12 mėn. – 37,08 Lt

Prenumerata trumpesniai nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam mėnesiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos (jeigu nenurodyta kitaip).

Gyventojų ir organizacijų užprenumeruotas laikraštis *Voruta* nurodytais adresais pristatomas šeštadieniais. *Vorutą* galima užsisakyti ir internetu bendrovės tinklalapyje **www.post.lt**.

VšĮ *Vorutos* fondas darbu Trakuose ieško kalbos redaktoriaus (-ės) laikraščio bei knygų leidybai. Reikalavimas – patirtis. CV siųsti redaktorius@voruta.lt

Voruta
parduodama

- K110 Vilnius, Geležinkelio g. 16
- K145 Vilnius, Konstitucijos pr. 12
- K236 Kaunas, Laisvės al./Ožėškių g. sankryža
- K26 Vilnius, Sodų g. 22
- K369 Klaipėda, Taikos pr. 101
- K400 Alytus, Jotvingių g. 10
- K436 Marijampolė, Stoties g. 2
- K44 Vilnius, Lelevelio g. 2
- K45 Vilnius, Gedimino pr. 19
- K466 Panevėžys, Savanorių a. 5
- K5 Vilnius, Sodų g. 22 – autobusų stotis
- K572 Vilnius, Sodų g. 22
- K6 Vilnius, Gedimino pr. 44
- K7 Vilnius, Gedimino pr. 31
- K78 Trakai, Vytauto g. 90
- K8 Vilnius, Gynėjų g. 1
- K558 Tilžės g. 109, Šiauliai

Vorutos fondas išleido Viktoro Jenciaus – Butauto knygą „1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“.

Knygą galima nusipirkti Lietuvos knygynuose bei Vilniaus centriniame „Humanitas“ knygyne, bei www.patogupirkti.lt bei **Vorutos** redakcijoje.

El. paštas:
buhalterija@voruta.lt

Mieli Vorutos skaitytojai,

Vytauto Didžiojo karo muziejus bando surasti Nepriklausomos Lietuvos (1918–1940) karo veikėjo generolo Silvestro Žukausko (1860–1937) kapą ir perlaidoti jo palaikus su visa derama pagarba. Šiame skelbime prašome atsiliepti generolo gimines, pažįstamus, žmones, ką nors žinančius apie tikslią jo kapavietės vietą buvusiose Kauno miesto Karmelitų kapinėse (dabar Ramybos parkas) Vytauto prospekte ar apie kapo perkėlimą į naujas kapines.

Pagarbiai
Regina Rajeckienė
Vytauto Didžiojo karo muziejaus
Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja
El.p.: regina.rajeckiene@kam.lt
Tel. (8 37) 32 09 39

Nuotraukoje – Lietuvos kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas ant žirgo. Tautos šventė. Kaunas, 1925 m. gegužės 15 d. Nuotrauka iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondo.

PR

„Tele2“ salonuose – pokalbių minučių išpardavimas

Ryšių reguliavimo tarnybos statistika rodo, kad praėjusiais metais kiekvienas mobiliojo ryšio vartotojas per mėnesį telefonu vidutiniškai prakalbėdavo 120-130 minučių. Už mažą kainą siūlomų 300 pokalbių minučių daugumai žmonių tikrai pakaks, o planas „Išpardavimas“ bus praktiškiausias ir taupiausias pasirinkimas.

Išmanusis telefonas už akcinę kainą

Pasinaudojus išpardavimu, už akcinę kainą galima pigiai nusipirkti ir išmanųjį telefoną. Visi pasirinkę planą „Išpardavimas“ ir sudarę 24 mėnesių sutartį, galės už 1 Lt gauti išmanųjį telefoną „Samsung Galaxy Y“ arba „Huawei U8650“. Sutarties galiojimo laikotarpiu už juos mokamas akcinis 10 litų mėnesio telefono mokestis.

Su planu „Išpardavimas“ galima papildomai užsisakyti paslaugas „Artimųjų ratas“, „Šeima ir draugai“, „Mūsų šalys“, „Alio, Europa“, „Pigios SMS į visus tinklus“, „Mobilusis internetas“. Tai leidžia dar labiau sumažinti savo ryšio išlaidas.

Pavyzdžiui, paslauga „Šeima ir draugai“ leidžia pasirinkus iki penkių „Tele2“ tinklo numerių su jais kalbėti nemokamai. Šios paslaugos mėnesio mokestis – 1 Lt už vieną pasirinktą numerį.

Norint spėti pasinaudoti „Tele2“ „Išpardavimu“ ir pradėti telefonu kalbėti ilgiau ir pigiau, tereikia užsukti į artimiausią „Tele2“ prekybos saloną ar užsisakyti jį internetu, bendrovės interneto svetainėje www.tele2.lt.

Rinkos analizės ir tyrimų bendrovės „RAIT“ praėjusiais metais atliktos apklausos duomenimis, „Tele2“ yra populiariausias ir labiausiai rekomenduojamas operatorius Lietuvoje. 49 proc. apklausos dalyvių teigė, kad naudojami „Tele2“ paslaugomis. Du iš trijų apklaustųjų tvirtina, kad „Tele2“ siūloma paslaugų kaina – mažiausia.

Pasinaudojus „Tele2“ „Išpardavimu“, už akcinę kainą galima pigiai nusipirkti ir išmanųjį telefoną „Huawei U8650“ arba „Samsung Galaxy Y“.

„Tele2“ turi gerų naujienų – visuose „Tele2“ salonuose skelbiamas pokalbių išpardavimas. Suskubę ir planą „Išpardavimas“ pasirinkę vartotojai už 15 Lt per mėnesį galės kalbėti net 300 minučių visuose Lietuvos tinkluose.

Vos 5 cnt už pokalbio minutę

„Minučių išpardavimą klientams pasiūlė, nes puikiai suprantame – būtent pokalbiai daugumai žmonių yra labiausiai reikalinga mobiliojo ryšio paslauga, o svarbiausias kriterijus renkantis ryšio paslaugas yra kaina. Todėl siūlome kalbėtis ypač pigiai – neabejoju, kad naujasis planas „Išpardavimas“ atitiks daugumos žmonių bendravimo poreikius“, – sakė Petras Masiulis, Tele2 generalinis direktorius.

Pasirinkus planą „Išpardavimas“, „Tele2“ už 15 Lt mėnesinį mokestį siūlo 300 min pokalbių visuose Lietuvos tinkluose. Viena pokalbio minutė kainuos vos 5 centus.

Kaip ir bet kurio išpardavimo metu, naujasis pasiūlymas galios ribotą laiką – iki sausio 31 dienos.

Prisidėkite prie Vorutos leidybos

Voruta jau skaičiuoja trečiąjį savo leidybos ir veiklos dešimtmetį. Tai vienintelis šalies istorijos laikraštis, skirtas ugdyti lietuvių istorinę atmintį ir tautinę savimone, populiarinti Lietuvos istoriją. Jūsų, mieli skaitytojai, parama padeda laikraščiu pateikti naujų žinių apie svarbiausius Lietuvos istorijos įvykius ir jų įvairias interpretacijas bei vertinimus.

Norėdami ir toliau dirbti Jūsų labui ir ugdyti Lietuvos istorinę atmintį ir tautinę savimone, prašome paremti *Vorutą* ir finansiskai.

Paramos būdai:

1. Jūsų aukos.
2. Parama, vadovaujantis LR Paramos ir labdaros įstatymu, skiriant 2 proc. iš valstybei sumokėto gyventojų pajamų mokesčio.
3. Jūsų užsakoma prenumerata.
4. Jūsų mokami skelbimai, sveikinimai, užuojautos bei reklama ne tik *Vorutos* laikraštyje, bet ir interneto svetainėje www.voruta.lt

Informacija apie paramos gavėją
VšĮ „Vorutos“ fondas
Įmonės kodas 181392738
Adresas: Naujoji g. 16, Trakai LT-21111
El.paštas: vorutosfondas@voruta.lt arba voruta@voruta.lt
Tel. 8 528 512 66, 8 605 11117
Atsiskaitomosios sąskaitos numeris LT654010042700021469
Mokėjimo paskirtyje nurodykite, kad tai PARA-MA
Dėkojame už bendradarbiavimą.

Dėmesio

Galite įsigyti 2011 m. įrištą *Vorutos* laikraščio metinį komplektą. Kreiptis tel. 8 528 51266; mob. 8 603 11117.
El. p. buhalterija@voruta.lt

Voruta® Visos prekų ženklo teisės saugomos	Prenumeratos indeksai 0135, 0136 © Voruta 2012. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VšĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Romualdas Ozolas, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Zemaitytis, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius). © Voruta, 2012. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt ketvirtieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą savaitę (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8528) 51266 „Tele2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel.: 860519302 Spausdino Media Regionale Sp. z.o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 1500 egz.	 Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel.faksas: (8 528) 5 12 66 El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt Redakcija: Evelina Kislych (ats. redaktorė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt tel. 860311117) Birutė Zemaitaitė (Mazoji Lietuva), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt), Stanislava Zurauskaitė (buhalterė, tel. 860311117, tel. faks.: (8 528) 51266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Dana Zacharevičienė, Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnačiūnas (fotografija), Vytautas Česnaulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija), Martynas Buivys (internetas), Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius, tel.: 860519302).
--	--	---	---